

**БАГАХАНГАЙ ДҮҮРГИЙН
ИРГЭДИЙН ТӨЛӨӨЛӨГЧДИЙН ХУРЛЫН
ТОГТООЛ**

2024 оны 04 сарын 05 өдөр

Дугаар 1/06

Улаанбаатар хот

**“Багахангай 2040 хөгжлийн хөтөлбөр”
бодлогын баримт бичиг батлах тухай**

Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн 25 дугаар зүйлийн 25.1.1 дэх заалт, 48 дугаар зүйлийн 48.1 дэх хэсгийг тус тус үндэслэн дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын ээлжит XXV хуралдаанаас ТОГТООХ нь:

1.Багахангай дүүргийг хөгжүүлэх “Багахангай 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг хавсралтаар баталсугай.

2.Тогтоол батлагдсантай холбогдуулан дүүргийн нутаг дэвсгэр, хүн ам, эдийн засгийн онцлогийг харгалзан бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх техник, эдийн засгийн үндэслэл, холбогдох тооцооллыг хийж, зохион байгуулалтын дараах арга хэмжээг авч ажиллахыг дүүргийн Засаг дарга (А.Сүхболд)-д үүрэг болгосугай.

2.1.“Багахангай 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичигт заагдсан арга хэмжээг дүүрэг, орон нутгийн түвшний хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн баримт бичигт тусгаж, шаардагдах хөрөнгийг улс, нийслэл, орон нутгийн төсвийн болон санхүүжилтийн бусад эх үүсвэрээс төлөвлөн үе шаттайгаар хэрэгжүүлэх;

2.2.Бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх ажлыг удирдан зохион байгуулах, хэрэгжилтийг хангахад бүх талын арга хэмжээг авч ажиллах;

2.3.“Багахангай 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийн хэрэгжилтэд 2 жил тутам хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийж үр дүнг дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралдаанд танилцуулах;

3.Тогтоолын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажиллахыг дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын Ажлын алба (М.Давааням)-нд даалгасугай.

ДАРГА

Ф.МӨНХГЭРЭЛ

Нийслэлийн Багахангай дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн
Хурлын даргын *2004* оны *04* дүгээр сарын *05*-ны өдрийн
17/06 дугаар захирамжийн хавсралт

“БАГАХАНГАЙ - 2040 ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР” БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧИГ

ТАЛАРХАЛ

“Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг боловсруулах зөвлөх үйлчилгээний ажлыг гүйцэтгэх боломж олгосон “Багахангай дүүргийн Засаг даргын Тамгын газар”-ын хамт олонд талархал илэрхийлье.

Судалгааны ажлын явцад арга зүйн дэмжлэг үзүүлсэн, зөвлөсөн, хамтран ажилласан багийн гишүүд болон зөвлөхүүддээ талархал илэрхийлье.

Судалгаанд идэвхтэй хамрагдаж, үнэт мэдээллээ хуваалцсан нийт байгууллага, хувь хүмүүст талархал илэрхийлье.

Судалгааны ажлын хамгийн чухал бөгөөд хариуцлагатай ажил бол мэдээлэл цуглуулах юм. Уг ажлыг чанарын өндөр түвшинд гүйцэтгэсэн мэдээлэл цуглуулагч нарт тусгайлан талархал илэрхийлье. Та бүхний хичээл зүтгэлээр энэхүү судалгааны үндсэн мэдээлэл цугларч, тайлан бичих боломж бүрдсэн билээ.

Хамтран ажилласанд тань талархал илэрхийлье.

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНБ	Аж ахуйн нэгж, байгууллага
АҮП	Аж үйлдвэрийн парк
АХБ	Азийн хөгжлийн банк
БМАА	Бэлчээрийн мал аж ахуй
БНХАУ	Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс
БЖДҮ	Бичил, жижиг дунд үйлдвэрлэл
БХД	Багахангай дүүрэг
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ДЦС	Дулааны цахилгаан станц
ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
ЕХ	Европын холбоо
ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэр
ЗГ	Засгийн газар
ЗДТГ	Засаг даргын Тамгын Газар
ИДС	Их дээд сургууль
МБСБ	Мэргэжил боловсрол сургалтын байгууллага
МСҮТ	Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төв
МУ	Монгол Улс
МУЗГ	Монгол Улсын Засгийн газар
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
НӨҮГ	Нийслэлийн өмчит үйлдвэрийн газар
ОНХС	Орон нутгийн хөгжлийн сан
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
СӨБ	Сургуулийн өмнөх боловсрол
СХД	Сонгинохайрхан дүүрэг
ТН	Тонн
ТЭЗҮ	Техник эдийн засгийн үндэслэл
УБ	Улаанбаатар
УБТЗ	Улаанбаатар төмөр зам
УИХ	Улсын их хурал
ҮНО	Үндэсний нийт орлого
ҮНЭО	Үндэсний нийт эзэмших орлого
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ҮТП	Үйлдвэрлэл технологийн парк
ХАА	Хөдөө аж ахуй
ХҮТП	Хүнсний үйлдвэр технологийн парк
ЦДАШ	Цахилгаан дамжуулах агаарын шугам
ЭЕШ	Элсэлтийн ерөнхий шалгалт
ЭЗЧБ	Эдийн засгийн чөлөөт бүс

АГУУЛГА

ТАЛАРХАЛ	2
ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ	3
ХҮСНЭГТ, ЗУРАГ, ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ	6
ШИГТГЭЭНИЙ ЖАГСААЛТ	9
БҮЛЭГ 1. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ	10
1.1. Судалгааны зорилго	10
1.2. Судалгааны хамрах хүрээ	10
1.3. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах аргачлал	10
1.4. Түүврийн хэмжээ, хуваарилалт.....	12
1.5. Мэдээлэл цуглуулалтын арга.....	13
БҮЛЭГ 2. ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГОД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ	14
2.1. Урт болон дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийн шинжилгээ	14
2.2. Дүүргийн хөгжлийн талаарх бодлогын баримт бичигт тусгасан байдал	18
БҮЛЭГ 3. ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ОРЧНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДЛЫН СУДАЛГАА	26
3.1. Хууль, эрх зүйн орчны шинжилгээ	26
3.2. Макро эдийн засгийн өнөөгийн байдлын шинжилгээ	31
3.3. Хүн ам зүйн орчин	38
3.4. Эдийн засгийн орчны үнэлгээ	40
БҮЛЭГ 4. УЛААНБААТАР ХОТЫН НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ ...	41
4.1. Эдийн засаг	41
4.2. Хүн ам зүй ба хүний хөгжил	42
4.3. Ажил эрхлэлт ба ядуурал.....	44
БҮЛЭГ 5. БАГАХАНГАЙ ДҮҮРГИЙН НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨНӨӨГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ	46
5.1. Багахангай дүүргийн газар нутаг ба байршил	46
5.2. Дүүргийн эдийн засаг ба төсөв	46
5.3. Хүн ам зүйн өнөөгийн байдал	52
5.4. Багахангай дүүргийн нийгмийн үйлчилгээний өнөөгийн нөхцөл байдал	54
5.5. Багахангай дүүргийн дэд бүтцийн өнөөгийн байдал ба төлөвлөлт	58
БҮЛЭГ 6. БАГАХАНГАЙ ДҮҮРГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН СУУРЬ СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН	65
6.1. Суурь судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл.....	65
6.2. Багахангай дүүргийн амьдрах орчин, сүүлийн жилүүдэд хийгдсэн бүтээн байгуулалтын талаарх иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ	66
6.3. Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаанд оролцогчдын чиг үүрэг	84
БҮЛЭГ 7. ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА БА БОДЛОГЫН АРГА ХЭРЭГСЭЛ	87
7.1. Молдав Улсын Чишину хотын Чиокана дүүрэг.....	87
7.2. БНХАУ-ын Хэнань мужийн Женжөү хотын Жин шуй дүүрэг	88
7.3. Хятадын Шандунь мужийн Лин И хотын Ланшань дүүрэг:	89
7.4. Польшийн Вроцлав хотын Стэйр Миасто дүүрэг	91
7.5. Узбекистаны Самарканд хот	94
7.6. БНСУ-ын Сонгдоу хаалаг хот (U-City)	96

ДҮГНЭЛТ	100
ХАВСРАЛТ 1. “БАГАХАНГАЙ - 2040 ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР” БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧИГ	106
ХАВСРАЛТ 2. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ	115
ХАВСРАЛТ 3. ТҮҮВЭР СУДАЛГААНЫ АСУУЛГЫН ХУУДАС	124
ХАВСРАЛТ 4. ЧАНАРЫН СУДАЛГААНЫ АСУУЛГЫН ХУУДАС	128

ХҮСНЭГТ, ЗУРАГ, ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1. Тоон судалгаанд хамрагдах иргэдийн түүврийн хуваарилалт	12
Хүснэгт 2. Чанарын судалгааны түүврийн хуваарилалт	12
Хүснэгт 3. МУ болон нийслэлийн хэмжээнд хэрэгжиж буй бодлогын баримт бичгүүд	14
Хүснэгт 4. "Алсын хараа 2050" бодлогын баримт бичгийн үндсэн чиглэл	14
Хүснэгт 5. МУ болон нийслэлд хэрэгжиж буй бодлогын баримт бичгүүдийн матрицын шинжилгээ	15
Хүснэгт 6. Хот байгуулалтын зорилго, зорилтуудын уялдаа хамаарал	16
Хүснэгт 7. Монгол Улсын бизнес эрхлэх үйл явцад гарсан өөрчлөлт	28
Хүснэгт 8. 2020-2022 оны эхний 3 улирлын экспортын гол түнш улсууд эзлэх хувь, хувиар	35
Хүснэгт 9. ДНБ-ний бүтэц, хувиар	41
Хүснэгт 10. Төсвийн орлого ба зардал	42
Хүснэгт 11. УБ хотын хүн амын тоо ба өсөлт, мян хүн, хувь	42
Хүснэгт 12. УБ хотод оршин сууж буй хүн амын байршил, дүүргээр 2017-2021 он	42
Хүснэгт 13. Хүн амын өсөлт, хувь 2017-2021 он	43
Хүснэгт 14. УБ хотын хүн амын өсөлтийн таамаглал	43
Хүснэгт 15. Хүн амын насны бүтцийн таамаглал	43
Хүснэгт 16. Ажиллах хүчний үзүүлэлтүүд, 2018-2022 он	44
Хүснэгт 17. Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллага	46
Хүснэгт 18. Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ ба эх үүсвэр, сая.төг 2019-2023 он	47
Хүснэгт 19. Малын төрлийн бүтэц, хувь	48
Хүснэгт 20. Малын тэжээл бэлтгэл, 2019-2023 он, тн	49
Хүснэгт 21. Тариалсан талбайн хэмжээ ба ургамлын төрөл, 2019-2023 он, га	50
Хүснэгт 22. Жимсний мод тариалалт, 2021-2023 он, бутны тоо	50
Хүснэгт 23. Хүн амын ердийн цэвэр өсөлт	53
Хүснэгт 24. Сургуулийн насны хүүхдийн сургуульд хамрагдалт	54
Хүснэгт 25. СӨБ насны хүүхдийн хамрагдалт ²⁰	55
Хүснэгт 26. Эмнэлгийн үзлэгийн үзүүлэлт, 2019-2023 он	55
Хүснэгт 27. Төрөлт, эх хүүхдийн эндэгдэл, 2020-2023 он, III улирал	56
Хүснэгт 28. Дүүргийн бүртгэлтэй ажилгүй иргэд, насны бүлэг, хүйсээр, жил бүрийн III-р улиралд	56
Хүснэгт 29. Бүртгэлтэй ажилгүй иргэд, боловсролын түвшнээр	57
Хүснэгт 30. Багахангай дүүргийн өрхийн тоо, 2019-2023 он	57
Хүснэгт 31. Дүүргийн өрхийн амьжиргааны нөхцөл	58
Хүснэгт 32. "Илч орд" ОНӨААТҮГ-ын халаалтын зуух	58
Хүснэгт 33. Нэгдүгээр өргөлтийн насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал	61
Хүснэгт 34. Хоёрдугаар өргөлтийн насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал	62
Хүснэгт 35. Бохир усны насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал	63
Хүснэгт 36. Судалгаанд оролцогч иргэдийн ерөнхий мэдээлэл	65
Хүснэгт 37. Иргэдийн амьдрах орчны ерөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, хороогоор	69
Хүснэгт 38. Иргэдийн амьдрах орчны ерөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, орон сууцны төрлөөр	69
Хүснэгт 39. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хороогоор	71
Хүснэгт 40. БХД-ийн эмнэлгийн үйлчилгээнд тулгардаг нийтлэг бэрхшээлүүд	72
Хүснэгт 41. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор	73
Хүснэгт 42. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хороогоор	74

Хүснэгт 43. БХД-ийн ерөнхий боловсролын сургуульд тулгардаг бэрхшээлүүд	74
Хүснэгт 44. Үйл ажиллагаанд оролцогчдын үндсэн чиг үүрэг	85
График 1. Монгол Улсын авлигын төсөөллийн индекс, оноо(CPI).....	27
График 2. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн ба өсөлт, 2020-2023 он, их наяд төг, хувиар	31
График 3. ДНБ-ний өсөлт бууралт ¹ хувиар.....	31
График 4. ДНБ-ний өсөлтийн таамаглал, хувиар	32
График 5. Хэрэглээний үнийн өсөлт, хувь.....	33
График 6. Экспорт, импортын харьцаа.....	34
График 7. Ажиллах хүчний оролцоо ба хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, насны бүлгээр	36
График 8. Монгол Улсын ажилгүйдлийн түвшин, хувиар	36
График 9. Өрхийн орлогын өөрчлөлт, хувиар	37
График 10. Монгол Улсын сүүлийн 5 жилийн хүн амын тоо, мян.хүн, өсөлтийн хувь.....	38
График 11. Төрөлт нас баралтын харьцуулалт.....	39
График 12. Хүн амын өсөлтийн прогноз, тоогоор	39
График 13. Эдийн засгийн орчны үнэлгээ, үзүүлэлтээр	40
График 14. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн, оны үнээр, тэрбум.төг	41
График 15. Хүн амын хөгжлийн индекс, хувиар 2018-2021 он.....	44
График 16. Дундаж наслалт болон боловсролын түвшний индекс, хувиар 2018-2021 он ..	44
График 17. Ажилгүйдлийн түвшин, хүйсээр, хувиар 2019-2022 он.....	45
График 18. УБ хотын ядуурлын үзүүлэлтүүд, 2018-2020 он.....	45
График 19. Багахангай дүүргийн төсвийн орлого зардал, сая.төг 2019-2023 он	47
График 20. Малын тоо толгой ба өсөлт, хувь.....	48
График 21. Бэлчээрийн даацын ашиглалт, дахин хэтрэлт 2020-2023 он	49
График 22. Аж үйлдвэрлэл, сая төг.....	51
График 23. Багахангай дүүргийн жилийн дундаж хүн амын тоо, 2019-2023 он	52
График 24. Багахангай дүүргийн иргэдийн насны бүлэг, хувиар, 2019,2023он.....	52
График 25. Хүн ам зүйн ачаалал.....	53
График 26. Багахангай дүүргийн хүн ам зүйн нягтрал, 2019-2023 он.....	53
График 27. Хүн амын тооны өсөлтийн прогноз.....	54
График 28. ЕБС-ийн суралцагчид ба багшийн тоо, 2019-2023 он	54
График 29. Судалгаанд оролцогч иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал болон өрхийн сарын дундаж орлого.....	66
График 30. Багахангай дүүрэгт амьдарч буй хугацаа, хувь	66
График 31. Багахангай дүүргийн салбаруудын өөрчлөлтөд өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, дундаж оноо.....	67
График 32. Багахангай дүүргийн шинээр байгуулсан дэд бүтцийн ажлууд, давхардсан тоогоор, хувиар	68
График 33. Иргэдийн амьдрах орчны ерөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, эрэмбээр	68
График 34. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор	70
График 35. Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд тулгардаг бэрхшээл, хувиар.....	71
График 36. Эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах боломж, хувиар	72
График 37. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хувиар.....	73
График 38. Сургуулийн өмнөх боловсролын тулгамдаж байгаа асуудал, эрэмбээр	74
График 39. Дүүргийн эдийн засгийн хөгжүүлэх боломжтой үндсэн салбар, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар	75
График 40. Дүүргийн БЖДҮ хөгжихөд тулгамдаж буй асуудал, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар.....	76

График 41. Дүүргийн эдийн засгийг дэмжихэд чиглэсэн үйл ажиллагаа, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар	76
График 42. Дүүргийн хот төлөвлөлтөд өгсөн үнэлгээ, хувиар	77
График 43. Дэд бүтцийн чанар, хүртээмжид өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор....	77
График 44. Дүүргийн хөгжлийн зураглалыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлсэн байдал	78
График 45. Хүний хөгжлийн чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудын хугацааг тодорхойлсон байдал	79
График 46. Хүний хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлт, амьжиргааны түвшний чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлын хэрэгцээ шаардлагаар эрэмбэлсэн байдал.....	80
График 47. Хүний хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлт, амьжиргааны түвшний чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар.....	81
График 48. Амьдрах орчныг сайжруулах үзүүлэлтүүдийг эрэмбэлсэн байдал.....	81
График 49. Амьдрах орчныг сайжруулах чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар	82
График 50. Бизнесийн орчны чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлыг эрэмбэлсэн байдал	82
График 51. Бизнесийн орчны чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлын хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар	83
График 52. Дэд бүтэц төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлуудыг эрэмбэлсэн байдал.....	84
График 53. Дэд бүтэц төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар	84
Зураг 1. Улаанбаатар хотын газрын зураг, судалгаа хийгдэх байршил	10
Зураг 2. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах аргачлалын дараалал.....	11
Зураг 3. Баримт бичгийн шинжилгээ хийх арга зүй	12
Зураг 4. Хяналтын үе шатууд	13
Зураг 5. Улаанбаатар бүсийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл (2040 он).....	21
Зураг 6. Улаанбаатар бүсийн инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт (2040 он) ..	22
Зураг 7. Улаанбаатар бүсийн дулаан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он)	23
Зураг 8. Улаанбаатар бүсийн усан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он).....	24
Зураг 9. Улаанбаатар бүсийн ариутгах татуургын төлөвлөлт (2040 он).....	25
Зураг 10. Улаанбаатар бүсийн цахилгаан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он)	25
Зураг 11. Ургамлын дулаан хангамж ба чийг хангамжийн төлөв	50
Зураг 12. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн дулаан хангамжийн шугам сүлжээ	59
Зураг 13. Усан хангамж, ариутгах татуурга	61
Зураг 14. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн усан хангамжийн шугам сүлжээ	61
Зураг 15. Газрын зураг	62
Зураг 16. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн ариутгах татуургын шугам сүлжээ.....	63
Зураг 17. Багахангай дүүргийн цахилгаан хангамж, мэдээлэл холбооны шугам сүлжээ.....	64

ШИГТГЭЭНИЙ ЖАГСААЛТ

Шигтгээ 1. 2 дугаар хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс	72
Шигтгээ 2. 1 дүгээр хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс	72
Шигтгээ 3. 1 дүгээр хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс	73
Шигтгээ 4. 2 дугаар хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс	74

БҮЛЭГ 1. СУДАЛГААНЫ АРГА ЗҮЙ

1.1. Судалгааны зорилго

Багахангай дүүргийг тогтвортой хөгжүүлэх хүрээнд хөгжлийн алсын хараа, эрхэм зорилгыг тодорхойлж, түүнд хүрэх үйл ажиллагааг дэлхийн хөгжлийн үзэл баримтлал, Монгол Улсын болон Улаанбаатар хотыг хөгжүүлэх урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдтэй уялдуулан “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг боловсруулсан болно.

1.2. Судалгааны хамрах хүрээ

Монгол Улсын урт, дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын болон төлөвлөлтийн баримт бичгүүдтэй уялдуулан дүүргийн 14.0 мянган га (нийт нутаг дэвсгэрийн хэмжээ) нутаг дэвсгэрт “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг төлөвлөхөд шаардагдах нийгэм, эдийн засгийн болон холбогдох бусад нөөц боломжийг судалж, хөгжлийн бодлогыг тодорхойлсон.

Зураг 1. Улаанбаатар хотын газрын зураг, судалгаа хийгдэх байршил

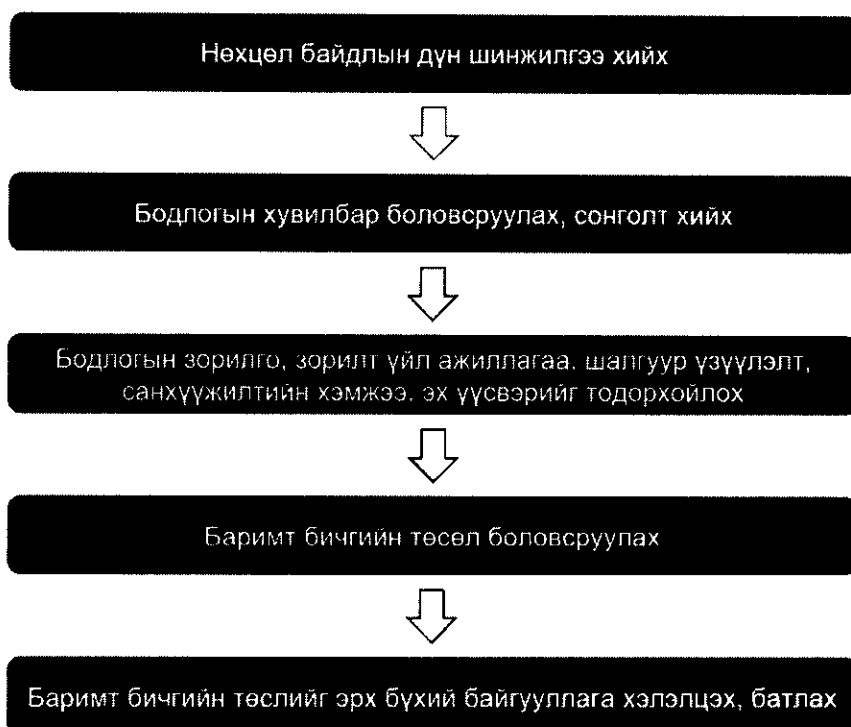
1.3. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах аргачлал

Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулийг 2020 оны 05 дугаар сарын 07-ны өдөр шинэчлэн баталсан. Уг хууль нь Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийг төлөвлөх, боловсруулах, батлах, хэрэгжүүлэх, тайлагнах, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлж, удирдлагыг хэрэгжүүлэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулдаг. Тус хуулийн 6 дугаар зүйлд тусгаснаар хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг нь дэвшүүлсэн зорилго, зорилтоо хангахад чиглэгдсэн, харилцан уялдаа бүхий урт, дунд болон богино хугацааны төрөлтэй байна гэж заажээ. Богино хугацааны бодлогын баримт бичиг нь 1-2 жил, дунд хугацааны бодлогын баримт бичиг нь 3-10 жил, урт хугацааны бодлогын баримт бичиг нь 10-аас дээш жилийн хугацаанд хэрэгждэг. Хөгжлийн бодлого

төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хуулиар “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” нь урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн төрөлд хамаарч байна.

Түүнчлэн “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг боловсруулахдаа Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль болон түүнд нийцүүлэн МУЗГ-ын 2021 оны 5 дугаар сарын 05-ны өдрийн 119 дүгээр тогтоолоор баталсан “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах нийтлэг журам”, “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах аргачлал”-д тусгасан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийг боловсруулах үе шатыг баримталсан.

Зураг 2. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг боловсруулах аргачлалын дараалал

Дээрх үе шатны хүрээнд дараах багц шинжилгээг хийсэн. Үүнд:

1. Бодлогын баримт бичгийн шинжилгээ;
2. Нөхцөл байдлын дүн шинжилгээний үр дүнд үндэслэн хөгжлийн бодлогын алсын хараа, эрхэм зорилго, зорилтуудыг тодорхойлов.

Бодлогын баримт бичгийн шинжилгээний хүрээнд улсын болон хотын хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийн матрицын болон харилцан уялдаа холбоо хамааралд тулгуурлан дүүргийн хөгжлийн ерөнхий үзэл баримтлалыг тодорхойлсон болно.

Нөхцөл байдлын дүн шинжилгээний хүрээнд Багахангай дүүргийн хүн ам зүй, нийгэм, эдийн засгийн статистик мэдээнд тулгуурлан өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлсон. Багахангай дүүрэгт тулгамдаж буй асуудал болон дүүргийн цаашдын хөгжлийн чиг хандлагын талаарх иргэдийн саналыг суурь судалгааны хүрээнд судалсан. Түүнчлэн олон улсын туршлага болон бусад хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийг судлах ажлуудыг гүйцэтгэсэн.

Хөгжлийн бодлогын алсын хараа, эрхэм зорилго, хүрэх зорилтуудын хүрээнд Багахангай дүүргийн алсын хараа, эрхэм зорилго, хамрах хүрээний зорилтууд,

хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, төслийн төсвийн төсөөлөл, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ зэргийг тодорхойлсон болно.

1.4. Түүврийн хэмжээ, хуваарилалт

1.4.1. Тоон судалгааны түүврийн хэмжээ, хуваарилалт

Түүврийн судалгаанд оролцогчид нь 2 бүлэгт хуваагдах бөгөөд нэг нь Багахангай дүүргийн иргэд, оршин суугчдын дунд хийгдсэн бол нөгөө нь Багахангай дүүрэгт худалдаа, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлж буй бизнес эрхлэгчдийн төлөөлөл байсан.

Багахангай дүүргийн иргэд, оршин суугчдаас авах тоон судалгааны түүврийн хэмжээ нь 220 байхаар тооцоолсон.

Хүснэгт 1. Тоон судалгаанд хамрагдах иргэдийн түүврийн хуваарилалт

№	Хорооны дугаар	Түүврийн эх олонлог	Түүвэр
1	1-р хороо	2,650	125
2	2-р хороо	1,772	95
Нийт		4,422	220

Чанарын судалгааны хувьд судалгааныхаа хүрээнд ганцаарчилсан болон фокус бүлгийн ярилцлага хийхээр төлөвлөсөн бөгөөд чанарын судалгаанд оролцогчдын түүврийн хуваарилалтыг дараах байдлаар төлөвлөсөн.

Хүснэгт 2. Чанарын судалгааны түүврийн хуваарилалт

№	Судалгаанд оролцогчид	Судалгаанд оролцогчдын тоо
Ганцаарчилсан ярилцлага		
1	Холбогдох төрийн байгууллагын албан тушаалтнууд	22
Фокус бүлгийн ярилцлага		
2	Бизнес эрхлэгчдийн төлөөлөл	3
НИЙТ		25

Тоон (түүвэр) судалгаанд 220 иргэн, бизнес эрхлэгчид харин чанарын судалгаанд 25 албан тушаалтан болон бизнес эрхлэгчид хамрагдсан. Суурь судалгаанд нийт 245 иргэн, албан тушаалтан, бизнес эрхлэгчдийн төлөөллийг оролцуулсан.

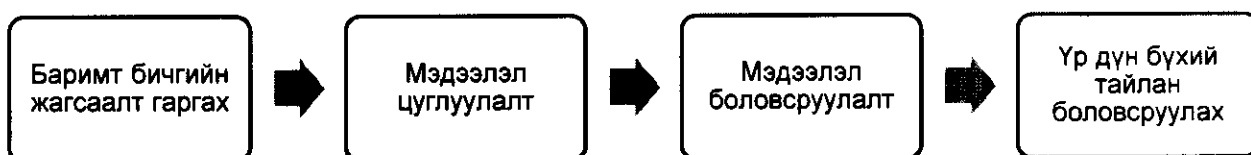
1.4.2. Баримт бичгийн шинжилгээ

Баримт бичгийн судалгааны хүрээнд олон нийтэд нээлттэй тоон мэдээ мэдээлэл, статистик үзүүлэлтүүд, хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны тайлан, эрх зүйн баримт бичигт дүн шинжилгээ хийсэн.

- Статистик, тоон мэдээлэл
- Өмнө хийгдсэн ижил төстэй судалгааны тайлан, бүтээл гм.

Баримт бичгийн шинжилгээг дараах арга зүйн дагуу явуулсан.

Зураг 3. Баримт бичгийн шинжилгээ хийх арга зүй

1.5. Мэдээлэл цуглуулалтын арга

Бид судалгааны мэдээлэл цуглуулалтын явцад MNS ISO 20252:2012 стандартыг баримталдаг бөгөөд талбар дээрх болон алсын зайн нийлсэн 4 шатны хяналтыг хийсэн.

Зураг 4. Хяналтын үе шатууд

Судалгааны мэдээлэл цуглуулах хугацаанд захиалагч болон багийн гишүүд, хороодод ажиллаж буй судлаачдыг холбох үүрэг бүхий утасны операторын (Call center) багийг ажиллуулсан. Бид судалгааны Call center-ийн тусгайлан бэлтгэгдсэн өрөөтэйгээрээ давуу талтай. Энэхүү судалгааны үед компанийн байранд тусгай утсан дээр 1 оператор ажиллах ба судалгааны үед бүх судлаачидтай холбоотой байж гарч буй хүндрэл бэрхшээл, судалгааны явц, мэдээлэл хүргэлт гэх мэт ажлыг хариуцан мэргэжлийн түвшинд ажилласан. Ингэснээр судалгааны явцын мэдээлэл болон судлаачдын ажил үүргээ гүйцэтгэж буй байдал, тоног төхөөрөмжийн хэвийн ажиллагаа, аюулгүй байдал зэрэгт байнгын хяналт тавьж түргэн шуурхай мэдээлэл авч байх боломж бүрдсэн.

Мэдээлэл боловсруулах шалгах үйл ажиллагааны хүрээнд өгөгдлийг шалгах, засварлах үйл ажиллагааг байнга хэрэгжүүлсэн.

Захиалагч байгууллагын хүсэлтийн дагуу судалгааны үр дүнгийн мэдээллийн системийг SPSS 25.0 хэлбэрт бэлтгэхээс гадна MS-Office Excel дээр хоёртын тооллын стандартын дагуу хөрвүүлэн судалгааны мэдээллийн үр дүнг нэгдсэн санд шууд оруулах, ашиглах боломжтой байдлаар бэлтгэсэн.

БҮЛЭГ 2. ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГОД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

Орон нутгийн хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь үндэсний, бүсийн, нийслэлээс хэрэгжүүлж байгаа үндсэн бодлогын баримт бичгийн зорилго, зорилт, хамрах хүрээнд нийцэж, бодлого хоорондын харилцан хамаарал, уялдаа холбоог хангасан байх ёстой. Иймд МУ-ын урт болон дунд хугацааны хөгжлийн бодлого, нийслэлээс хэрэгжүүлж байгаа хөтөлбөрүүдийн зорилго, зорилтууд, хамрах хүрээний уялдаа холбоог матрицын аргаар судлав.

2.1. Урт болон дунд хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгүүдийн шинжилгээ

Монгол Улсын болон нийслэлийн хэмжээнд дараах урт хугацааны хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүд хүчин төгөлдөр хэрэгжиж байна.

Хүснэгт 3. МУ болон нийслэлийн хэмжээнд хэрэгжиж буй бодлогын баримт бичгүүд

№	Бодлогын баримт бичгийн нэр	Хэрэгжих хугацаа
1	УИХ-ын 2020 оны 52-р тогтоолоор баталсан "Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого	2020-2050 он
2	МУЗГ-ын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр	2020-2024 он
3	УИХ-ын 2014 оны 43-р тогтоолоор баталсан "Ногоон хөгжлийн бодлого"	2014-2030 он
4	УИХ-ын 2021 оны 106-р тогтоолоор баталсан "Шинэ сэргэлтийн бодлого"	2021 он
5	Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлага	2013-2030 он

"Алсын хараа-2050" Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд тусгагдсан үндсэн чиглэлийг дараах хүснэгтээр багцлан харуулав.

Хүснэгт 4. "Алсын хараа 2050" бодлогын баримт бичгийн үндсэн чиглэл

№	Үндсэн чиглэл	2021-2030 он хүртэл хэрэгжүүлэхээр тусгасан ажлын үндсэн чиглэл
1	Хүний хөгжил	Хүний хөгжлийн чиглэлд - Боловсролын бодлого нь хүн бүрд тэгш, чанартай боловсролыг хүртээж, насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх; - Эрүүл мэндийн бодлого нь эрүүл мэндийн үйлчилгээний тогтолцоог чанартай, хүртээмжтэй, үр дүнтэй болгож эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэн төлөвшүүлэх; - Соёлын бодлого нь эх хэл, үндэсний соёл уламжлалыг түгээн дэлгэрүүлж, иргэдэд үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг хангахад чиглэж байгаа бол урлаг, спортын хувьд урлаг, спортын үйл ажиллагаагаар дамжуулан идэвхтэй амьдралын хэвшилтэй иргэн, гэр бүлийг дэмжиж, биеийн тамир, спортын ээлтэй орчныг бүрдүүлэхэд анхаарах; - Хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлого нь иргэн бүрийг ажилтай, орлоготой болгох; - Нийгмийн хамгааллын бодлого нь амьдралын баталгааг хангах, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлэхэд тус тус чиглэж байна.
2	Амьдрах орчин	Амьдрах орчин, хүрээлэн буй орчны чиглэлээр баримтлах бодлого нь - Иргэдийн амьдралын хэрэгцээг хангасан эрүүл, ая тухтай, таатай орчныг бүрдүүлж баталгаат хүнсээр хангах; - Байгалийн үнэ цэнэ, өгөөжийг үнэлэн хамгаалж, анхдагч экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалах;

№	Үндсэн чиглэл	2021-2030 он хүртэл хэрэгжүүлэхээр тусгасан ажлын үндсэн чиглэл
		- Байгалийн нөөц тэр дундаа усны нөөцийн хомсдолоос сэргийлэх; - Нүүрстөрөгч багатай, бүтээмжтэй, хүртээмжтэй ногоон эдийн засгийг хөгжүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах олон улсын хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулахад тус тус чиглэж байна.
3	Бизнесийн орчин	Бизнесийн орчныг дэмжих чиглэлээр баримтлах бодлого нь - Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх арга, ур чадварыг хөгжүүлж, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх; - Иргэдийн бизнес эрхлэх бүтээлч санал санаачилгыг бүх талаар дэмжих; - Бизнес эрхлэгчдэд бизнесээ тогтвортой, үр ашигтай явуулахад шаардлагатай хууль, эрх зүйн тогтолцоог бүрдүүлж, төрөл бүрийн урамшуулал, дэмжлэгийг үзүүлэх бодлого баримталж байна.
4	Дэд бүтэц, төлөвлөлт	Улаанбаатар хотын дэд бүтэц, төлөвлөлтийн бодлого нь - Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх; - Иргэдийнхээ хөгжих боломжийг хангасан хөдөлмөрийн үнэлэмж өндөртэй эрүүл чийрэг, бүтээгч, оюунлаг иргэдтэй хот болох; - Иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлж, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хангасан, хүлэмжийн хийн ялгарал багатай ногоон технологи бүхий амьдралын таатай орчинтой хот болох - Орон зайн оновчтой төлөвлөлт бүхий суурьшлын зөв тогтолцоотой хот болоход чиглэж байна.
5	Засаглал	Засаглалын бодлого нь - Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, тогтвортой засаглалын тогтолцоог хангах - Төрийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалтыг оновчтой тодорхойлох замаар чиг үүрэг, эрх мэдлийн хуваарилалтыг нарийвчлах - Хүний хөгжлийг дэмжсэн, үр дүн, үр нөлөөтэй цахим засаглалыг төлөвшүүлэх - Иргэндээ үйлчилдэг, мэргэшсэн, чадварлаг ил тод, үр нөлөөтэй, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлэх - Иргэний нийгэм-Хувийн хэвшил-Төрийн түншлэлийг бэхжүүлэх замаар үндэсний хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтэд хамаарал бүхий талуудын оролцоог хангасан зохистой тогтолцоог бүрдүүлэх - Үндэсний шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэх замаар авлига, албан тушаалын гэмт хэргийг бууруулахад тус тус чиглэж байна.

Үндэсний хэмжээнд хэрэгжиж буй бодлогын баримт бичгүүдэд нийгэм, эдийн засгийн үндсэн салбаруудын зорилго, зорилтуудын уялдаа хамаарлыг дараах хүснэгтэд үзүүлээ.

Хүснэгт 5. МУ болон нийслэлд хэрэгжиж буй бодлогын баримт бичгүүдийн матрицын шинжилгээ

№	Хөгжлийн бодлогын нэр	"Алсын хараа 2050" МУ-ын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (2020-2050)	Шинэ сэргэлтийн бодлого (2021)	Ногоон хөгжлийн бодлого (2014-2030)	Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал (концепц), 2019
1	Хүн ам зүй	+	-	-	-
2	Хүрээлэн буй орчин	+	+	+	+
3	Дэд бүтэц, төлөвлөлт	+	+	+	+
4	Боловсрол	+	-	-	+
5	Эрүүл мэнд	+	-	-	+
6	Үйлдвэрлэл,	+	-	-	+

№	Хөгжлийн бодлогын нэр	"Алсын хараа 2050" МУ-ын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (2020-2050)	Шинэ сэргэлтийн бодлого (2021)	Ногоон хөгжлийн бодлого (2014-2030)	Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал (концепц), 2019
	үйлчилгээ				
7	Соёл, урлаг, спорт	+	-	+	+
8	Хөдөлмөр эрхлэлт	+	-	+	+
9	Нийгмийн хамгаалал	+	-	-	+
10	Санхүү, төсөв, эдийн засаг	+	-	+	-
11	Засаглал	+	+	-	+

Мөн дээрх баримт бичгүүд дэх хот байгуулалтын талаарх зорилго, зорилтуудын хамаарлыг дараах хүснэгтэд тусгав.

Хүснэгт 6. Хот байгуулалтын зорилго, зорилтуудын уялдаа хамаарал

"Алсын хараа 2050"	Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал	Улаанбаатар хотын 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлага
Улаанбаатар ба дагуул хот 1. Хүн төвтэй хот 2. Орчин төвтэй шийдэл 3. Төлөвлөлт төвтэй хөгжил 4. Хотын сайн засаглал 5. Дагуул хот	1. Тогтвортой хөгжилтэй хот 2. Даяаршлын эрин үетэй хөл зэрэгцэн хөгжих идэвхтэй хот 3. Өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвартай хот 4. Нутаг дэвсгэрийн орон зайн оновчтой төлөвлөлттэй цогц цомхон хот 5. Амьдралын тэгш хүртээмжтэй хот 6. Нөөцийг үр дүнтэй ариг гамтай ашигласан ухаалаг хэмнэлттэй хот	1. Аюулгүй, эрүүл ногоон хот 2. Амьдралын таатай орчин бүрдүүлсэн хот 3. Сайн засаглалтай, дэвшилтэт хууль эрхзүйн орчин бүхий хот 4. Хүн амын нутагшилт суурьшлын зохистой тогтолцоонд суурилсан хот 5. Азийн аялал жуулчлалын нэг төв хот 6. Дэлхийн хөгжилтэй орнуудын жишигт хүрсэн хот
Зорилго 1. 1.1 Идэвхтэй иргэн 2020-2030	Зорилго 1. 1.3 Иргэндээ ээлтэй эрсдэл аюулгүй, нийгмийн үйлчилгээний тэгш орчин нөхцөлд амьдрах таатай орчин бүрдүүлэх.	Зорилго 1. 1.1 Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох арга чадавхыг бий болгож, эко-системийн тэнцвэрт байдлын алдагдлыг зогсоон, хамгаалах замаар хөгжлийн тогтвортой байдлыг хангах.
Зорилго 1. 1.1 Идэвхтэй иргэн 2020-2030	Зорилго 5. 5.1 Нийгмийн тэгш хүртээмжтэй байдлыг хангах; 5.2 Төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх; 5.3 Нийгмийн дэд бүтцийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх.	Зорилго 2. 2.2 Дэд бүтцийн хангамжийн найдвартай эх үүсвэр, оновчтой байршлыг хотын өсөлт, хот байгуулалтын шаардлагад нийцүүлэн оновчтой тодорхойлох.
Зорилго 2. 2.1 Эрүүл, цэвэр орчин 2020-2030	Зорилго 1. 1.3 Байгалийн унаган төрхийг хадгалж экологийн тэнцвэрт	Зорилго 1. 1.7 Хүрээлэн буй орчныг бохирдуулагч эх үүсвэрүүдийг

"Алсын хараа 2050"	Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал	Улаанбаатар хотын 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлага
	байдлыг хангах	тогтоон нийтийн хэрэгцээний ногоон байгууламжийн эзлэх хувь хэмжээг эрчимтэй нэмэгдүүлж голын сав газрууд, гэр хорооллын нутаг дэвсгэрийг иж бүрэн тохижуулж, нэг хүнд ногдох ногоон байгууламжийг 20м ² -д хүргэн агаарын тоосонцрын 50 орчим хувийг эзэлж буй хөрснөөс үүсэх тоос шороог эрс багасгах.
Зорилго 3. 3.1 Орон зайн оновчтой төлөвлөлт 2020-2030	Зорилго 5. 5.4 Стандартын шаардлага хангасан баталгаат орон сууцны хэрэглээг нэмэгдүүлэх; 5.5 Зам тээврийн дэд бүтцийн хангамжийг нэмэгдүүлэх; 5.6 Инженерийн дэд бүтцийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх.	Зорилго 2. 2.2 Дэд бүтцийн хангамжийн найдвартай эх үүсвэр, оновчтой байршлыг хотын өсөлт, хот байгуулалтын шаардлагад нийцүүлэн оновчтой тодорхойлох.
Зорилго 3. 3.1 Орон зайн оновчтой төлөвлөлт 2020-2030	Зорилго 4. 4.4 УБ хотын төлөвлөлтийн одоогийн хэв маягийг хадгалсан оновчтой орон зайн бүтэцтэй олон төвт цомхон хот болгон хөгжүүлэх.	Зорилго 2. 2.5 Монголын нүүдлийн болон суурин соёл иргэншлийн түүх болсон үндэсний орон сууц "Гэрийн хороолол"-ын бүсийн төлөвлөлтийг тусгайлан авч үзэж "Нийслэл"-ийн хот байгуулалтын шаардлагад нийцүүлэн архитектур, орон зайн өвөрмөц илэрхийлэл болгон хөгжүүлэх.
Зорилго 5. 5.1 Үйлдвэрлэгч хотууд 2020-2030	Зорилго 2. 2.1 Аялал жуулчлалын салбарын олон төрлийн бүтээгдэхүүнийг хослуулан хөгжүүлэх; 2.4 Гадаад дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж ажлын байр нэмэгдүүлэх.	Зорилго 6. 6.6 Хотын эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийг хангах тэргүүлэх чиглэлийн үйлдвэрийг хөгжүүлэх, төлөвлөлтийн оновчтой шийдлийг боловсруулж бизнесийн таатай орчныг бүрдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх.
Зорилго 2. 2.1 Эрүүл, цэвэр орчин 2020-2030	Зорилго 1. 1.1 Байгаль орчны бохирдлыг бууруулж, арилгах Зорилго 6. 6.3 Ухаалаг технологи системийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх	Зорилго 1. Иж бүрэн тогтолцооны дагуу хатуу хог хаягдлын менежментийг хөгжүүлэх

"Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө"-ний үзэл баримтлал (концепц)" -д Улаанбаатар хот нь дараах чиглэлээр хөгжинө гэж тусгажээ.

Тогтвортой хөгжилтэй хот

- Байгаль орчны бохирдлыг бууруулж, арилгах;
- Байгалийн унаган төрхийг хадгалж экологийн тэнцвэрт байдлыг хангах;
- Иргэндээ ээлтэй, эрсдэл аюулгүй нийгмийн үйлчилгээний тэгш орчин нөхцөлд амьдрах таатай орчин бүрдүүлэх;

- Хүний хөгжлийг дэмжиж эрүүл чийрэг ёс суртахуунтай бүтээлч иргэнийг төлөвшүүлэх;
- Сайн засаглал, хууль эрхзүйн тогтвортой орчин бүрдүүлэх.

Даяаршлын эрин үетэй хөл зэрэгцэн хөгжих идэвхтэй хот

- Аялал жуулчлалын салбарын олон төрлийн бүтээгдэхүүнийг хослуулан хөгжүүлэх;
- Хэрэглэгч хотоос Бүтээгч хот болох;
- Мэдлэгт тулгуурласан эдийн засгийг хөгжүүлэх;
- Гадаад дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж ажлын байр нэмэгдүүлэх;
- Олон улс, бүс нутгийн хамтын ажиллагааг дэмжин хөгжүүлэх;

Өөрчлөлтөд дасан зохицох чадвартай хот

- Уур амьсгалын өөрчлөлт, сорилтыг даван туулах, дасан зохицох чадавхыг бэхжүүлэх;
- Байгалийн гамшгийн аюулаас хамгаалах, болзошгүй эрсдэлийг бууруулах;
- Онцгой байдал гамшгийн менежментийн тогтолцоог боловсронгуй болгон хөгжүүлэх;
- Хот төлөвлөлт, байгуулалтын үйл ажиллагааны иж бүрэн тогтолцоог боловсронгуй болгож хөгжүүлэх;
- Нийгэм, эдийн засгийн өөрчлөлтийг даван туулах тогтолцоог бүрдүүлэх.

Нутаг дэвсгэрийн орон зайн оновчтой төлөвлөлттэй цогц цомхон хот

- Нийслэлийн таталцал нөлөөллийн бүсийг тогтоож хөгжүүлэх;
- Хаяа, дагуул хотуудын хөгжлийг бүх талын бодлогоор дэмжих;
- Хотын гадна тээвэр, логистикийг хөгжүүлэх;
- УБ хотын төлөвлөлтийн одоогийн хэв маягийг хадгалсан оновчтой орон зайн бүтэцтэй олон төвт цомхон хот болгон хөгжүүлэх.

Амьдралын тэгш хүртээмжтэй хот

- Нийгмийн тэгш хүртээмжтэй байдлыг хангах;
- Төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;
- Нийгмийн дэд бүтцийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх;
- Стандартын шаардлага хангасан баталгаат орон сууцны хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
- Зам тээврийн дэд бүтцийн хангамжийг нэмэгдүүлэх;
- Инженерийн дэд бүтцийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх.

Нөөцийг үр дүнтэй ариг гамтай ашигласан ухаалаг хэмнэлттэй хот

- Байгалийн шавхагдах нөөц баялгийг хэмнэлттэй үр ашигтай ашиглах;
- Сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцийг ашиглах;
- Ухаалаг технологи системийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
- Моторт бус тээврийн хэрэгслийн хэрэглээг нэмэгдүүлэх;
- Дэвшилтэт технологи инновацид суурилсан үйлдвэрлэл үйлчилгээг хөгжүүлэх.

2.2. Дүүргийн хөгжлийн талаарх бодлогын баримт бичигт тусгасан байдал

Багахангай дүүргийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө - 2014 он, Багахангай дүүргийн хөгжлийн хөтөлбөр 2006 - 2015 он, Багахангай дүүргийн үйлдвэрлэл технологийн паркийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө 2020 он бичиг баримтуудад *дүүргийн эдийн засгийн хөгжлийг хөнгөн үйлдвэрийн салбарт тулгуурласан өндөр технологийн тэргүүлэх чиглэл бүхий үйлдвэрлэлүүдийг* хөгжүүлэхээр төлөвлөсөн байна.

“Улаанбаатар хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө”-нд дүүргийн хөгжлийг дараах байдлаар тусгасан байна. Үүнд:

- Орон зайн төлөвлөлтөөр нийслэл хотыг "цөм" хотыг даган хөгжих дагуул хот сууринууд бүхий хот байгуулалтын цогц систем болгон хөгжүүлнэ. Улаанбаатар хот олон чиг үүрэг бүхий "цөм" хотын үүргийг гүйцэтгэх бөгөөд дагуул хот сууринууд нь нийслэл хотын нийгэм, эдийн засгийг дэмжсэн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ дагнан хөгжсөн том, дунд, бага хотууд болон, хот, хөдөөгийн тосгод болон хоршиж хөгжсөнөөр "цогц" хотыг бий болгоно;
- Хот тосгодын хяналтгүй тэлэлтийг зогсоох, нийслэл хотын байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг бууруулах зорилгоор хот сууринуудын хотжилтыг дэмжих нутаг дэвсгэрийн хүрээнд хөгжүүлнэ;
- Хот сууринуудын уялдаа, холбоог хангах, авто зам, төмөр замын сүлжээ, ачаа тээвэр логистик, нийтийн тээврийг эрчимтэй хөгжүүлнэ. Нийслэлийн хэмжээнд хот сууринуудыг дараах үүрэг чиглэлээр хөгжүүлэх ба мөрдөгдөж буй хот төлөвлөлтийн баримт бичгийн дагуу ангилна.

БАГАХАНГАЙ ХОТ: ҮЙЛДВЭРЛЭЛ ҮЙЛЧИЛГЭЭ ТӨРӨЛЖИН ХӨГЖСӨН "БАГА ХОТ"

Эдийн засгийн хөгжлийн бүсчлэлээр:

Үйлдвэржилтийг дэмжих зүүн өмнөд бүс: Энэ бүсэд Төв аймгийн Архуст, Баян, Баянцагаан, Баянжаргалан сумд болон Багахангай дүүрэг хамаарна. Хөгжлийн чиг хандлага: Тус бичил бүсийн тулгуур төв нь Багахангай байхаар тооцсоны гадна мөн энэ бүсийн хөгжилд Багануур дүүргийн ач холбогдол өндөр байгааг харгалзан үзсэн ба дараах бодлогыг баримтална. Багахангай тулгуур төвд эхний ээлжид мах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, хэтдээ тус дүүргийн байршил, дэд бүтцийн тааламжтай нөхцөлийг түшиглэн худалдаа-бизнес, нийгмийн дэд бүтцийн хөгжлийг дэмжих, нийслэлээс шилжин гарах үйлдвэр, аж ахуйн газар, албан газруудыг байршуулах, хүнсний болон хөнгөн үйлдвэр, ачаа тээврийн логистик хөгжүүлэх эдгээр болно. Цаашид бичил бүсийн хэмжээнд үйлдвэржилтийг дэмжсэнээр хот, суурин газарт оршин суух иргэдийн тоо нэмэгдэх тул хотын иргэдийг мал аж ахуйн гаралтай хүнсний бүтээгдэхүүнээр хангах боломжийг нэмэгдүүлэх, МАА-г хөгжүүлэх шаардлагатай.

Тээвэр логиستيкийн бүсчлэлээр:

Хотын логиستيкийн 3-р бүсийг Улаанбаатарын бүсийн нийт нутаг дэвсгэрийг хамруулан тогтоож, төмөр замын дэд бүтцийг дагуулан эдийн засгийн ач холбогдолтой ачаа тээврийн томоохон терминал бүхий логиستيкийн нэгдсэн төвийг (карго логистик, хуурай боомт) Шинэ Зуун мод хотыг түшиглэн байгуулна. Логистикийн 3-р бүст төмөр замын ачаа тээврийн терминал, төмөр зам авто зам, иргэний агаарын тээврийн карго бүхий нэгдсэн логиستيкийн төв, бүс нутгийн эрэлтийг хангах төвлөрсөн агуулах болон тусгайлсан логиستيкийн төв байрлана.

Багахангай, Налайхад, Замын Үүд, Сайншанд, Багануур болон зүүн, өмнө зүгийн аймгуудаас ирэх болон илгээх ачааг төвлөрүүлэн логиستيкийн төв, терминалыг байгуулна.

Багахангай хотын орон зайн төлөвлөлт:

Улаанбаатар хотын алслагдсан Багахангай хот нь дагуул хотын үүргийг гүйцэтгэн төлөвлөлтийн хугацаанд Багахангай хотыг 5739,12 га нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд 16 мянган хүн амтай, үйлдвэрлэл, худалдаа үйлчилгээ хөгжсөн хот болгон хөгжүүлэх бөгөөд хүн амын тоог одоогийнхоос 3.5 дахин нэмэгдүүлнэ. Багахангай хотын хүн амыг механик өсөлтөөр дэмжих бодлого баримтална.

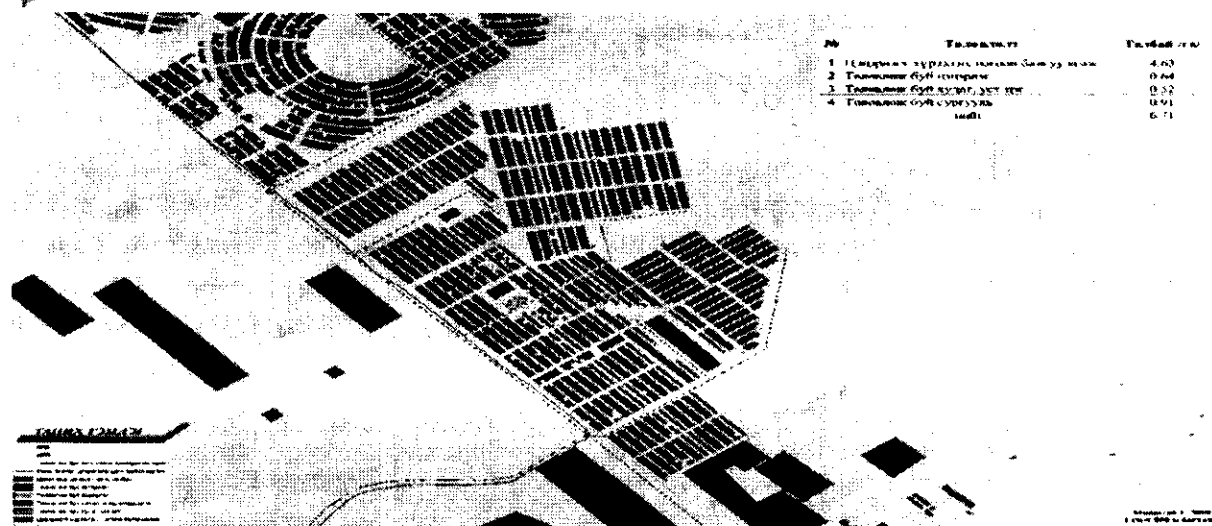
Орон зайн төлөвлөлтийн шийдэл: Тус хотын одоогийн мөрдөгдөж буй хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тодотгол шинэчлэлт хийснээр 2040 он хүртэлх хугацаанд дараах чиглэлийн үйлдвэрлэл үйлчилгээг хөгжүүлж ажлын байрыг олноор бий болгоно. Үүнд:

- Хүнд үйлдвэр;
- Хүнс болон хөнгөн үйлдвэрлэл, ҮТП;
- Тээвэр логиستيкийн үйлчилгээ, агуулахын аж ахуй • Бөөний худалдаа, үйлчилгээ;
- Батлан хамгаалах АҮП;
- Малын түүхий эдийн анхан шатны боловсруулах үйлдвэрлэл;
- Тэсрэх аюултай бодисын агуулах;
- Барилгын материалын үйлдвэрлэл;
- Жижиг дунд үйлдвэрийн парк;
- Фермерийн аж ахуй;
- Улсын нөөцийн агуулах;
- Боловсрол, соёлын хүртээмжийг нэмэгдүүлж сайжруулах;
- Мэргэжлийн боловсрол сургалтын байгууллага (МСҮТ);
- Батлан хамгаалахын их сургуулийн оюутны хотхон (кампус);
- Эрүүл мэндийн оношилгоо, эмчилгээний цогцолбор (2-р шатлалын эмнэлэг);
- Улсын чанартай соёлын төв, спорт цогцолбор (үзвэр үйлчилгээний цогцолбор).

Багахангай хотын хөгжлийг дэмжихийн тулд Улаанбаатар хотоос зарим үйлдвэр аж ахуйн газар, их дээд сургууль, салбар сургуулиудыг шилжүүлэх, гадаадын зээл тусламжийн зх үүсвэрээр төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, дэд бүтцийг шинэчлэх, хөгжүүлэх зэрэг хот байгуулалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлнэ.

“Улаанбаатар хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиг хандлага” баримт бичгийн хэрэгжилтийг хангах арга хэмжээний хүрээнд 2017 онд Нийслэлийн Засаг даргын А/18, А/917 тоот захирамжуудаар тогтоогдсон Улаанбаатар хотын хаяа, дагуул хот сууринуудад хүн амын механик өсөлтийг бий болгохын тулд Багахангай дүүрэгт дараах шинэ суурьшлын бүсүүдийг бий болгохоор шийдвэрлэсэн байна¹.

ЦАХИМ ӨМЧЛӨЛӨӨР ОЛГОСОН СУУРЬШЛЫН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ /БАГАХАНГАЙ-1/
ЦАХИМ ӨМЧЛӨЛӨӨР ОЛГОСОН СУУРЬШЛЫН БҮСИЙН ТӨЛӨВЛӨЛТ /БАГАХАНГАЙ-2/

¹ Нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө 2022-2036 он хуудас-163

- Үерийн хамгаалалтын далан: 3.9 км
- Зам талбайн ус зайлуулах шугам: 12.8 км
- Хөрсний усны хяналтын цооног: 8

Зураг 6. Улаанбаатар бүсийн инженерийн бэлтгэл арга хэмжээний төлөвлөлт (2040 он)

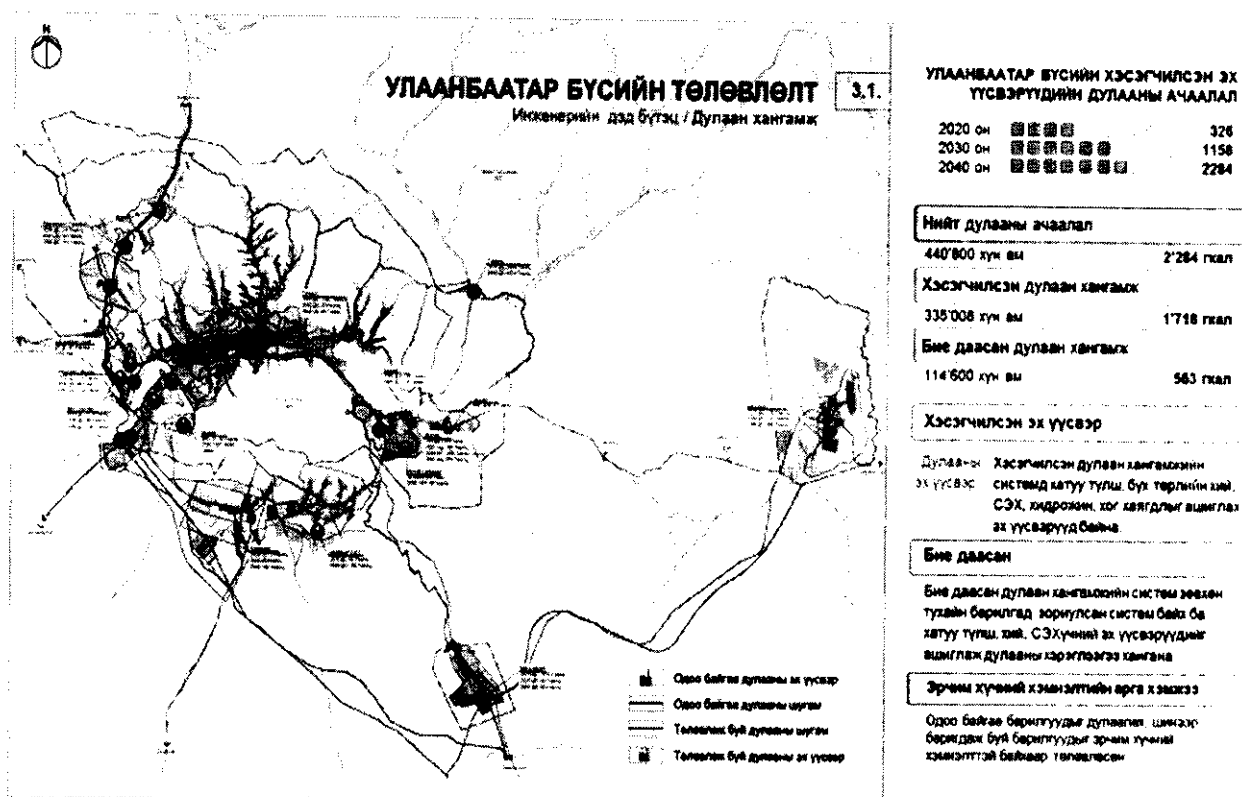
Дулаан хангамжийн төлөвлөлт: Хаяа дагуул хотуудад хэсэгчилсэн болон бие даасан дулаан хангамжийн систем байхаар төлөвлөсөн. Хаяа дагуул хотуудын хүн ам өсөн нэмэгдэж буй үед орон сууц, үйлдвэрийн барилгыг дулаан хангамжаар дараах байдлаар хангана. Үүнд:

- Одоо байгаа хатуу түлшний зуухуудыг үргэлжлүүлэн ашиглана. Ашиглалтын хугацаа дууссан зуухуудыг хийн түлшний зуухаар шинэчлэх, эсвэл үйл ажиллагааг нь зогсоох арга хэмжээ авах;
- Нийтийн зориулалттай орон сууцны барилгууд нь өөрсдийн хэрэглээний халуун ус болон дулаан хангамжийн хэрэглээнийхээ тодорхой хувийг хангах боломжтой сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэртэй байх;
- Одоо байгаа барилгуудад эрчим хүчний хэмнэлтийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх;
- Халаалтын системийн автоматжуулалтыг сайжруулах, тоног төхөөрөмжийг шинэчлэх.

Багахангай дүүргийн дулааны ачаалал:

- 2020 онд 4.6 Гкал цаг
- 2025 онд 9.0 Гкал цаг
- 2030 онд 27.1 Гкал цаг
- 2035 онд 25.0 Гкал цаг
- 2040 онд 22.0 Гкал цаг

Зураг 7. Улаанбаатар бүсийн дулаан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он)

Усан хангамжийн төлөвлөлт: Дагуул хотууд нь 2020 оны байдлаар нийт 22,000-25,000м³/хон орчим ус хэрэглээтэй, энэ нь 2040 онд 150,600м³/хон-т хүрч өсөн нэмэгдэх тооцоолол гарсан. Улаанбаатар хот болон дагуул хотуудын нийт усны хэрэглээ 2040 онд 720,000м³/хон (үүнээс УБ хотод 568,600м³/хон) байна.

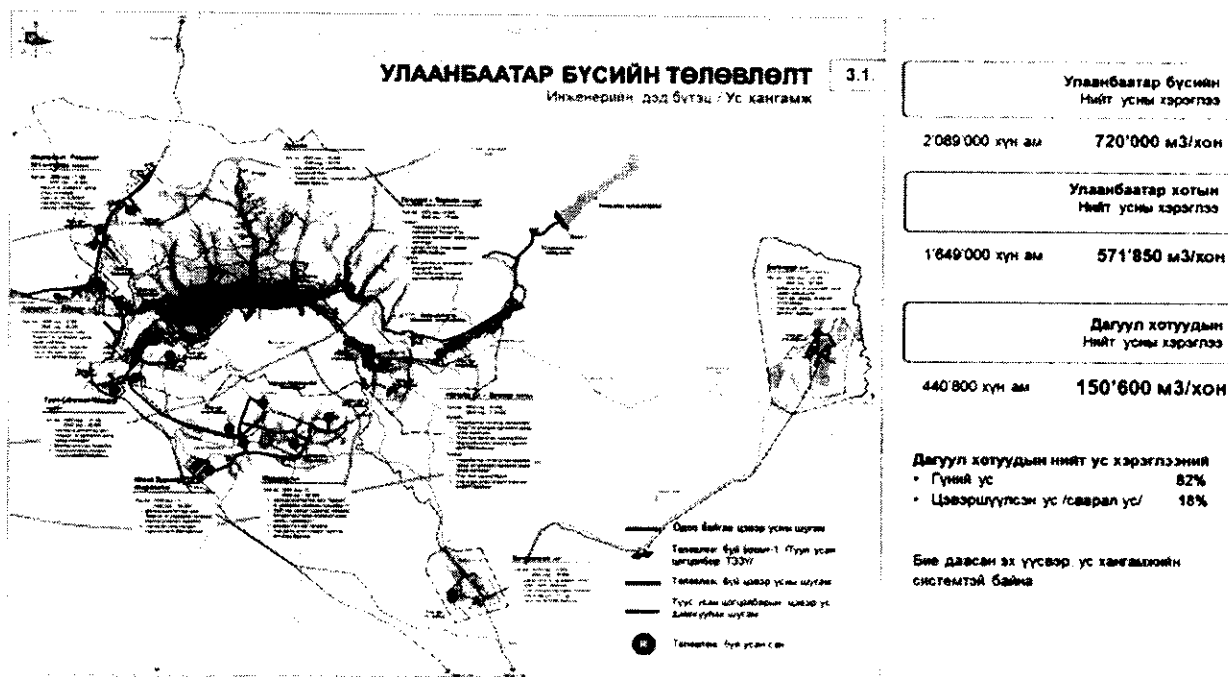
Гадаргын усны эх үүсвэрийг ашиглахдаа 2015 онд боловсруулагдсан Туул усан цогцолборын ТЭЗҮ-тэй уялдуулан тус төсөлд судлагдсан 3 боомтоос боомт 1-ийг эхний ээлжинд байгуулахаар тооцож тусгав.

Улаанбаатар бүс (Нийслэл)-ийн дагуул хотуудын хэмжээнд 2040 оны түвшинд гадаргын усны эх үүсвэрийг ашиглах боломжгүй гэж үзсэн учир гүний ус (нийт ус хэрэглээний 82 хувь) болон цэвэршүүлсэн усны (нийт ус хэрэглээний 18 хувь) эх үүсвэрүүдийг ашиглана гэж тооцсон.

Багахангай дүүргийн усны хэрэглээ:

- 2020 онд 454.8 м³ хоног
- 2030 онд 1,188.9 м³ хоног
- 2040 онд 3,784 м³ хоног

Зураг 8. Улаанбаатар бүсийн усан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он)

Ариутгах татуургын төлөвлөлт: Дагуул хот, тосгодын одоо ашиглаж байгаа бие даасан цэвэрлэх байгууламжуудын хүчин чадал 5,700 м³/хоног орчим байх бөгөөд 2040 онд дагуул хотуудын нийт бохир усны зарцуулалт 112,000м³/хоног байхаар тооцоолон дагуул хотуудын төлөвлөлтийн үе шаттай уялдуулан бие даасан цэвэрлэх байгууламж, ариутгах татуургын шугам сүлжээтэй байхаар төлөвлөв. Шинээр төлөвлөж буй цэвэрлэх байгууламж нь орчин үеийн техник, технологитой, хаягдал усыг цэвэршүүлэн дахин ашиглах системтэй байна. Улаанбаатар хотын алслагдсан дүүргүүд болох Багануур, Багахангай нь бие даасан цэвэрлэх байгууламж, бохир усны төвлөрсөн шугам сүлжээтэй байхаар төлөвлөсөн.

Багахангай дүүргийн бохир усны зарцуулалт:

- 2020 онд 454.8 м³ хоног
- 2030 онд 1,188.9 м³ хоног
- 2040 онд 3,784 м³ хоног

Зураг 9. Улаанбаатар бүсийн ариутгах татуургын төлөвлөлт (2040 он)

Цахилгаан хангамжийн төлөвлөлт: Улаанбаатар бүсийн хэмжээнд 2020 оны байдлаар цахилгааны эх үүсвэр 1,089 МВт (Сэргээгдэх эрчим хүч 78 МВт) байх бөгөөд 2040 оны түвшинд нийт 3,639 МВт-ын цахилгааны эх үүсвэр байна. Үүний 2,489 МВт-ыг ДЦС-уудаас, сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр болох нар, салхины станцаас 515 МВт-ыг, хог шатаах станцаас 30 МВт-ыг тус тус үйлдвэрлэн эрчим хүчийг хангахаар тооцоолсон.

Сэргээгдэх эрчим хүчний нар, салхин цахилгаан станцууд нь нөөцлүүрүүдийг ашиглан нийт 585 МВт-ын цахилгаан нөөцлүүрийг шинээр төлөвлөсөн. Улаанбаатар хотын баруун болон зүүн хэсэгт 175 МВт усан цэнэгт нөөцлүүрийг төлөвлөсөн. 410 МВт хүчин чадалтай цахилгаан нөөцлүүрүүдийг шинээр бий болох дагуул хот, тосгодын хэмжээнд нар, салхины эх үүсвэрүүдийг түшиглэн байгуулна.

Багахангай дүүргийн цахилгааны ачаалал:

- 2020 онд 3.5 МВт
- 2025 онд 4.0 МВт
- 2030 онд 10.0 МВт
- 2035 онд 15.0 МВт
- 2040 онд 22.0 МВт

Зураг 10. Улаанбаатар бүсийн цахилгаан хангамжийн төлөвлөлт (2040 он)

БҮЛЭГ 3. ЗАХ ЗЭЭЛИЙН ОРЧНЫ ӨНӨӨГИЙН БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

3.1. Хууль, эрх зүйн орчны шинжилгээ

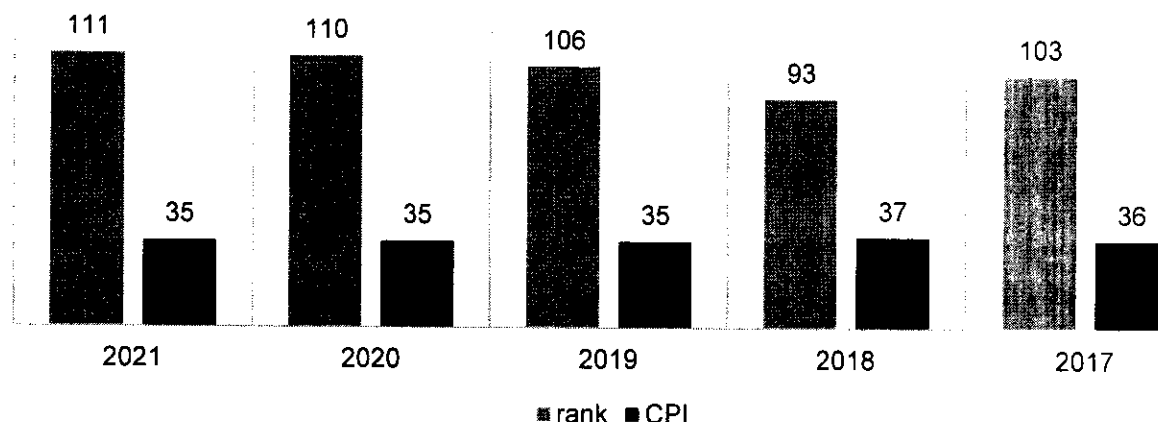
3.1.1. Хөрөнгө оруулалттай холбоотой хууль эрх зүйн орчин

Монгол Улсын хөгжиж буй зах зээл болон ашигт малтмалын их нөөц баялаг нь хөрөнгө оруулагчдад ашиг орлого сайтай боломж гэж харагддаг боловч макро эдийн засгийн орчин нь эрсдэл өндөртэй, хууль тогтоомж боловсруулан гаргах үйл явцад оролцогч талууд санал бодлоо оруулах боломж нөхцөл хязгаарлагдмал учраас болгоомжлоход хүргэдэг. Ашигт малтмалаа экспортлох, ихэнх бараа бүтээгдэхүүнээ импортлох маягаар явагддаг Монгол Улсын эдийн засгийн загвар нь зах зээлд бараа бүтээгдэхүүнийг зарж борлуулахад төр, засгийн зүгээс тогтоох саад тогтвор багатай гэсэн үг юм. Хөрөнгө оруулагчдын хувьд ч Монгол Улсад хөрөнгө оруулалттай холбоотой цөөн хэдэн хориг хязгаарлалтыг эс тооцвол ихэнхдээ зах зээлд чөлөөтэй нэвтрэх эрх эдэлдэг. Биеийн тамир, спорт дасгалжуулалтын төв, түргэн хоолны газар, жижиг дэлгүүр гэх мэт франчайзийн бизнесүүдийн загваруудыг Монголын үйлчилгээний салбарт нэвтрүүлж байна. Мөн хөдөө аж ахуйн салбарт хөрөнгө оруулалт оруулах боломжтой бол уул уурхай зэрэг улс төрийн хувьд эмзэг эдийн засгийн салбаруудад хөрөнгө оруулах нь илүү их эрсдэл дагуулж байна.

Хөрөнгө оруулалтын хууль эрх зүй

Монгол Улс нь Олон улсын худалдаа, хөрөнгө оруулалттай холбоотой ил тод байдлын тухай хэлэлцээр (Ил тод байдлын хэлэлцээр гэж нэрлэдэг)-ийг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн бөгөөд уг хэлэлцээрийн дагуу аливаа шинэ хууль тогтоомж эцэслэн батлахаас өмнө олон нийтээс санал авах шаардлага тавигддаг. Мөн уг хэлэлцээрийн дагуу яамдыг олон нийтээс өгч буй саналд хариу өгөх, шинэ хууль тогтоомжид олон нийтийн саналыг тусгуулахыг шаарддаг. Монгол Улс нь "Ил тод байдлын хэлэлцээр"-т заасан олон нийтэд мэдээлэх, тэдний саналыг авч тусгахаар хүлээсэн үүрэг амлалтаа хэрэгжүүлэхгүй байгаа нь Монгол Улсын Засгийн газар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн бодлогоо үргэлжлүүлж байгаа боловч шүүхийн тогтолцоонд хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах боломж нөхцөл эхлэл төдий байна. Бизнесийн маргааныг шүүхээр шийдвэрлүүлэх болон гаргасан шийдвэрүүдийг хэрэгжүүлэхэд удаан хугацаагаар хойшлогддог МУЗГ-аас хэрэгжүүлж буй "Хөрөнгө оруулагчдын нэг цонхны үйлчилгээ" нь хөрөнгө оруулагчдад энэ үйл явцыг залж чиглүүлэхэд нь тус болж байгаа хэдий ч бизнес эрхлэгчид орон нутгийн түвшинд зохицуулалтын ихээхэн ачаа дарамттай тулгардаг хэвээр байна. Хөрөнгө оруулагчдад учирдаг гол бэрхшээл нь авлига бөгөөд сүүлийн 5 жилд авлигын түвшинд өөрчлөлт гараагүй байна. Өөрөөр хэлбэл манай улс авлига бууруулах чиглэлээр ахиц гараагүй байна.

График 1. Монгол Улсын авлигын төсөөллийн индекс, оноо(CPI)²

Авлигын CPI=35.0 хувь, авлигын зэрэглэлээр (93-111/180) 180 орноос 111 дүгээрт байгаа нь авлига өндөр байгааг харуулж байна. ($0 < CPI < 100$)

Хөрөнгө оруулалтын урамшуулал

Засгийн газар гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдад ерөнхийдөө ижил татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг. Зайлшгүй шаардлагатай түлш шатахуун, хүнсний бүтээгдэхүүний импорт, мөн хөдөө аж ахуй, эрчим хүч зэрэг зорилтот салбаруудын импортын тарифыг зарим үед чөлөөлдөг. Энэхүү хөнгөлөлтүүд нь Монгол Улсын импортын 5 хувийн татвар, 10 хувийн нэмэгдсэн өртгийн албан татвар (НӨАТ) дээр хэрэгжиж болдог.

Засгийн газар мөн ашигт малтмал боловсруулах, хөдөө аж ахуй, дэд бүтэц зэрэг салбарт хөрөнгө оруулбал татварын хөнгөлөлтийг тухайн тохиолдлоос хамаарч олгож болно. Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн дагуу Монгол Улсад зохих ёсоор бүртгүүлж, татвараа төлж буй гадаадын хөрөнгө оруулалттай компаниудад дотоодын аж ахуйн нэгжтэй адил хөрөнгө оруулалтын урамшууллын багц, бусад дэмжлэг хөнгөлөлтийг эдлүүлэхийн зэрэгцээ хэдэн жилээр татварын хувь хэмжээг тогтворжуулах боломжийг олгодог. Онолын хувьд засгийн газар гадаадын шууд хөрөнгө оруулалттай төслүүдэд баталгаа гаргах, эсвэл хамтран санхүүжүүлэх боломжтой боловч амьдрал дээр үүнийг хэрэгжүүлэх нь ховор.

Гаднын хяналт ба хувийн өмч эзэмших, байгуулах эрхийн хязгаарлалт

Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчид нь үл хөдлөх хөрөнгөөс бусад барилга байгууламж, хувьцаа, газар эзэмших эрх, аж ахуйн нэгж, хөдлөх хөрөнгө зэргийг байгуулах, худалдах, шилжүүлэх, үнэт цаас болгох зэрэг эрхийг адил тэгш эдэлдэг. Монгол Улс нь гадаадын иргэн, аж ахуйн нэгж хөрөнгө оруулалтыг гаднын өмчлөл, хяналтад авахад хуулиар ерөнхийд нь хязгаарладаггүй.

Хөрөнгө оруулагчдын үзэж байгаагаар зохицуулалтын хэт их эрх мэдэл нь хууль ёсны дагуу олгогдсон эрх, компанийн засаглалын шийдвэр, хувьцаа эзэмших зэрэг асуудлууд дээр de facto хуулийн хяналт тавих боломжийг албан тушаалтнуудад олгодог бөгөөд зарим тохиолдолд хууль тогтоомж гаргагчид хуулиар олгогдсон эрх хэмжээнээсээ гадуур дүрэм журам зохиодог гэж тэмдэглэжээ. Үүнээс гадна Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл гадаадын зарим аж ахуйн нэгжийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж байгаа боловч Монгол Улсад хөрөнгө оруулалтыг шалгах албан ёсны болон албан бус механизм байхгүй байна.

² <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

Бизнесийг хөнгөвчлөх

Дэлхийн банкны бизнес эрхлэх 2020 оны тайланд манай улсын бизнес эрхлэх үйл явц 190 орноос 81-т эрэмбэлэгдсэн бол, оноо 67.8/100 болсон төдийгүй Монгол Улсын бизнесийн бүртгэлийн үйл явцад дараах өөрчлөлт гарсныг тайлагнажээ.

Хүснэгт 7. Монгол Улсын бизнес эрхлэх үйл явцад гарсан өөрчлөлт ³

DB	Үндсэн асуудал	Өөрчлөлт хялбаршуулсан байдал
DB2019	Гэрээ хүчин төгөлдөр болгох	Монгол Улс шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэхийн тулд шүүгчийн дэвшүүлсэн хураамжийг бууруулах замаар гэрээг хэрэгжүүлэхэд хялбар болгосон.
	Зээл авах	Монгол Улс Movable болон биет бус өмчийн амлалтын тухай шинэ хууль санаачилж, шинээр хамтран ажиллах бүртгэл зохион байгуулснаар зээлийн хүртээмжийг бэхжүүлсэн. Шинэ хууль нь функциональ баталгаатай үйл ажиллагааны системийг хэрэгжүүлсэн. Хамтын бүртгэл нь үйл ажиллагаа явуулж, газар зүйн хувьд нэгдсэн, өрнийн өвөрмөц таних тэмдэг, орчин үеийн мэдэгдэлд суурилсан хайлт хийх боломжтой.
DB2018	Татвар төлөх	Монгол Улс бизнесийн капиталын зарлагад оруулсан НӨАТ-г орлогын кредит болгон хасахыг зөвшөөрөхгүй байснаар татвар төлөлтийг илүү дарамттай болгосон
DB2017	Татвар төлөх	Монгол Улс татварыг давхардуулан төлөх, төлөх цахим системийг нэвтрүүлснээр татвар төлөхөд хялбар болсон.
DB2016	Бизнес эхлүүлэх	Монгол Улс шинэ компанийг бүртгүүлэхэд шаардагдах өдрийн тоог багасгаснаар бизнес эхлүүлэхэд хялбар болсон.
	Зээл авах	Монгол Улсад зээлийн бүртгэл нь хэрэглээний компанийн мэдээллийг түгээж эхэлсэн нь зээлийн мэдээллийн хүртээмжийг дээшлүүлээ.
DB2015	Цөөн тооны хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах нь:	Монгол Улс цөөн тооны хөрөнгө оруулагчдын хамгаалалтыг бэхжүүлэхдээ олон нийтийн хамтарсан хувьцаат компаниудад үйл ажиллагаагаа ил болгох шаардлагыг тавих бодлогыг баримталж эхэлсэн байна.
	Татвар төлөх	Монгол Улс байгууллагын орлогын албан татвар, НӨАТ, нийгмийн даатгалын шимтгэлийг бүртгэх цахим системийг нэвтрүүлснээр компаниудад татвар төлөхөд хялбар болсон.
DB2014	Бизнес эхлүүлэх:	Монгол Улс компанийн дүрэм, журамд заасан шаардлагыг үгүй хийж, орон нутгийн татварын албанд шинэ компани бүртгүүлэх шаардлагыг үгүй болгосноор бизнес эхлүүлэхэд илүү хялбар болсон.
	Барилгын зөвшөөрөл олгох асуудлыг шийдвэрлэх	Монгол Улс бага, дунд эрсдэлтэй барилгын төслүүдэд улсын хэмжээнд барилгын төлөвлөгөөг техникийн хяналтын үзлэгт хамруулах шаардлагыг үгүй болгосноор барилгын зөвшөөрөлтэй харьцахад хялбар болсон.
	Цахилгаан эрчим хүч авах	Монгол Улс хэрэглээний дотоод үйл явцын үр ашгийг нэмэгдүүлэх, холболтын процессын өөр өөр үе шатанд цаг хугацааны хязгаарыг албадаж, суурилуулалтын шинжилгээний хураамжийг арилгах замаар цахилгаан эрчим хүч авахад хялбар болсон
DB2013	Бизнес эхлүүлэх:	Монгол Улс хязгаарлагдмал хариуцлагатай компаниудын хамгийн бага капиталын шаардлагыг үгүй болгосноор бизнес эхлүүлэхэд хялбар болсон.
	Зээл авах:	Монгол банк зээлийн лавлагааны газрын зөвшөөрөл олгох, зээлдэгчдийн хувийн мэдээллээ шалгах эрхийг баталгаажуулсан хуулийг баталснаар зээлийн мэдээлэл авах боломж сайжирсан
	Хөрөнгө оруулагчдыг хамгаалах нь:	Монгол Улс холбогдох талын арилжаанд тавигдах ил тодын шаардлагыг нэмэгдүүлснээр хөрөнгө оруулагчдын хамгаалалтыг бэхжүүлсэн

³ Business reforms in East Asia & Pacific - Doing Business - World Bank Group

DB	Үндсэн асуудал	Өөрчлөлт хялбаршуулсан байдал
DB2012	Зээл авах:	Монгол банк мэдээллийн санд орсон зээлийн доод хязгаарыг арилгах замаар зээлийн мэдээллийн системээ сайжруулсан.
DB2009	Татвар төлөх:	Монгол Улс ажил олгогчдын нийгмийн даатгалын хандивын хэмжээг бууруулснаар компаниудад татвар төлөх нь бага зардалтай болсон.
DB2008	Татвар төлөх:	Монгол Улс татварын кодексыг шинэчлэн боловсруулж, ашгийн татварын хэмжээг бууруулснаар компаниудад татвар төлөхөд хялбар, зардал багатай болсон.

Бизнес эрхлэх үзүүлэлтүүдээс DB 2018 бусад үзүүлэлтүүдэд ахиц гарсан байна.

3.1.2. Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай

Тус хууль 2021 оны 07 сарын 07-ны өдөр батлагдсан. Уг хуулийн зорилт нь Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын тусгай болон бусад чиг үүргийг тогтоох, хөгжлийн бодлого, удирдлага, зохион байгуулалтын онцлог, дагуул хот, эдийн засгийн тусгай бүс, төрийн дээд болон төрийн захиргааны төв байгууллага, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн бусад нэгж, хуулийн этгээд, байгууллагатай харилцахтай холбогдсон харилцааг зохицуулахад оршино гэжээ.

17 дугаар зүйл. Нийслэлийг хөгжүүлэх сан

17.1. Нийслэл нь нийслэлийг хөгжүүлэх сантай байж болно. Нийслэлийг хөгжүүлэх сангийн хөрөнгийг дараах үйл ажиллагаанд зарцуулна:

17.1.5. төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг дэмжих;

17.1.6. хот байгуулалт, дэд бүтцийг хөгжүүлэх;

17.1.7. ногоон хөгжлийг дэмжих.

18 дугаар зүйл. Нийслэл хот дахь хөрөнгө оруулалт

18.1. Хөрөнгө оруулалтын тухай хуулийн 3.1.2-т заасан этгээд нийслэлийн өмчит ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулах хуулийн этгээдийн хөрөнгөд биет болон биет бус хэлбэрээр хөрөнгө оруулалт хийж болно.

18.2. Энэ хуулийн 18.1-д заасны дагуу ирүүлсэн хөрөнгө оруулалт хийх саналыг нийслэлийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, түүний эрх олгосноор нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын Захирагч шийдвэрлэнэ.

19 дүгээр зүйл. Нийслэл хот дахь хөрөнгө оруулалтыг дэмжих

19.1. Нийслэл хотод үйл ажиллагаа явуулж байгаа хөрөнгө оруулагчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, тэдгээртэй хамтран ажиллаж нийслэл хотыг хөгжүүлэх зорилгоор Хөрөнгө оруулагчдын зөвлөлийг нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын Захирагчийн дэргэд байгуулна.

19.2. Энэ хуулийн 19.1-д заасан зөвлөл нь орон тооны бус байх ба зөвлөлийн бүрэлдэхүүн, ажиллах журмыг нийслэлийн Засаг дарга бөгөөд Улаанбаатар хотын Захирагч батална.

19.3. Нийслэл хотын удирдлага энэ хуулийн 18.2-т заасны дагуу хөрөнгө оруулалт хийсэн хөрөнгө оруулагчийг дараах баталгаагаар хангана:

19.3.1. энэ хуулийн 18.2-т заасан шийдвэрийг өөрчлөх, хүчингүй болгох, цуцлах асуудлыг шийдвэрлэхдээ Захиргааны ерөнхий хуульд заасан журам, үндэслэлийг баримтлах;

19.3.2. хөрөнгө оруулалттай холбоотой мэдээллээр хангах;

19.3.3. хуульд өөрөөр заагаагүй бол газар эзэмшүүлж, ашиглуулах шийдвэрээ өөрчлөхгүй байх;

19.3.4. хөрөнгө оруулалттай холбоотой үйл ажиллагаанд хуульд заасан тусгай зөвшөөрөл олгох;

19.3.5. хуульд заасан бусад.

19.4.Нийслэл хотын удирдлага хуульд өөрөөр заагаагүй бол нийслэл хот дахь хөрөнгө оруулалтыг үр өгөөжтэй байлгах үүднээс энэ хуулийн 18.1-д заасан хөрөнгө оруулалт авсан хуулийн этгээдийг дараах баталгаагаар хангана.

39 дүгээр зүйл.Тусгай бүс байгуулах чиглэл

39.1.Тусгай бүсийг үйл ажиллагааны дараах чиглэлээр дагнан, эсхүл хослуулж байгуулж болно:

- 39.1.1.мэдээлэл технологи, инновац;
- 39.1.2.аялал жуулчлал, соёл амралт;
- 39.1.3.хүлэмж, агуулахын аж ахуй;
- 39.1.4.хөнгөн болон хүнсний үйлдвэрлэл;
- 39.1.5.агаарын хөлгийн засвар, үйлчилгээ, угсралт.

44 дүгээр зүйл.Тусгай бүс дэх дэд бүтэц

44.1.Тусгай бүс дэх дэд бүтцийг энэ хуулийн 40.3.2-т заасны дагуу төлөвлөн хөгжүүлнэ.

44.2.Тусгай бүсийн дэд бүтцийг улсын болон орон нутгийн төсөв, нийслэлийн үнэт цаас, нийслэлийг хөгжүүлэх сан, хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалт, гадаадын зээл, тусламжаар санхүүжүүлж болно.

44.3.Саарал ус ашиглах, ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлэх, сэргээгдэх эрчим хүч бүхий эко дэд бүтэц байгуулахад энэ хуульд заасан татварын болон татварын бус дэмжлэг үзүүлж болно.

3.1.3. Төр хувийн хэвшлийн түншлэл-ийн тухай хууль

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийн тухай хуулийг Улсын Их Хурал 2022 оны 12 дугаар сарын 09-ний өдрийн чуулганы нэгдсэн хуралдаанаараа хэлэлцэн, баталсан юм. Хууль 2023 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байна.

Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл нь улс орны дэд бүтэц, нийгэм, эдийн засгийн томоохон зорилтуудыг хэрэгжүүлэх зорилгоор төрийн чиг үүргийг хувийн хэвшлээр урт хугацааны турш гэрээний үндсэн дээр харилцан ашигтай нөхцөлөөр гүйцэтгүүлэх тухай ойлголт. Түншлэгч талуудын нийтлэг эрх ашгийг тэгш бүрдүүлж, урт хугацаанд харилцан ашигтай хамтран ажиллах эрх зүйн орчин төдийгүй түншлэлийн гэрээний суурь харилцааны хууль, эрх зүйн орчин тодорхой болгох зохицуулалтыг энэ хуульд тусгасан.

Хуулийн гол агуулга нь санхүүжилтийн эх үүсвэрийг хувийн хэвшил гаргаж, хөрөнгө оруулалт, ашгаа буцаагаад улсын төсвөөс удаан хугацаанд авах, хэрэглэгчээс авах гэсэн зохицуулалтыг тусгасан. Төр, хувийн хэвшлийн түншлэл уул уурхай, батлан хамгаалах, банк санхүүгийн салбар гэсэн гурван салбарт яагаад хэрэгжихгүй вэ гэдгийг мөн тайлбарласан юм.

Хуульд түншлэлийн төслийг олон нийтэд зарлах, мэдээлэх болон төслийг хэрэгжүүлэх хувийн хэвшлийн түншлэгчийг сонгон шалгаруулах үе шатуудтай холбоотой процессын зохицуулалтууд, мөн түншлэлийн төслийн төрөл, түншлэлийг олон улсын жишигт нийцсэн, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт болон улсын төсвийн хөрөнгө оруулалттай уялдуулан төлөвлөх, түүнд бэлтгэх, түншлэлийн төсөлд тавигдах шаардлагыг тодорхой болгож, түншлэлээр төслүүд хэрэгжүүлснээр барилга байгууламжийн ашиглах хугацааны зардлыг бууруулах, тухайн салбарт шинэчлэл, инновацыг нэвтрүүлэх, хөрөнгийн ашиглалтыг сайжруулах боломжийг дэмжих, улсын хязгаарлагдмал төсвөөр өсөн нэмэгдэж буй хэрэгцээг хангах, төрийн үйлчилгээг сайжруулахад төр, хувийн хэвшлийн санхүүгийн нэг арга хэрэгсэл болох, судалгаа, шинжилгээний үндсэн дээр нийгмийн ач холбогдол, эдийн засгийн үр ашиг бүхий төр, хувийн хэвшлийн төслийг сонгодог боломж бүрдэх ба төсөвт учруулах эрсдэлийг тооцож, төсвийн хөрөнгө оруулалтыг үр дүнтэй удирдах нөхцөл

бүрдэх, “Барих-Шилжүүлэх” төрлийн богино хугацаатай, үр ашиг муутай төслийг түншлэлээр хэрэгжүүлэхийг хориглох зэрэг зохицуулалтуудыг тусгажээ.

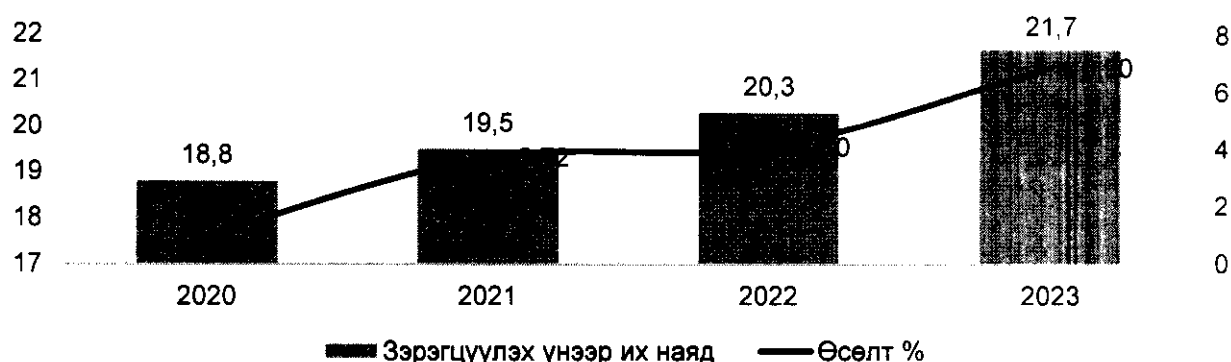
Төр, хувийн хэвшлийн гэрээний зүйл нь нисэх буудал, төмөр зам, барилга байгууламж, дэд бүтцийн байгууламжууд, нийтийн тээвэр, эрүүл мэнд, боловсрол, соёл, спортын объектууд зэрэг гол төлөв нийтийн шинж чанартай объект байх бөгөөд түншлэлийг хөгжүүлснээр төр өөрийн чиг үүрэг, хариуцлагыг хувийн хэвшлээр дамжуулан хэрэгжүүлэх, төрийн өмч хөрөнгийг илүү үр ашигтай зарцуулах, төрийн үйлчилгээг бага зардлаар чанартай хүргэх боломжийг бий болгоход оршино.

3.2. Макро эдийн засгийн өнөөгийн байдлын шинжилгээ

3.2.1. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн⁴

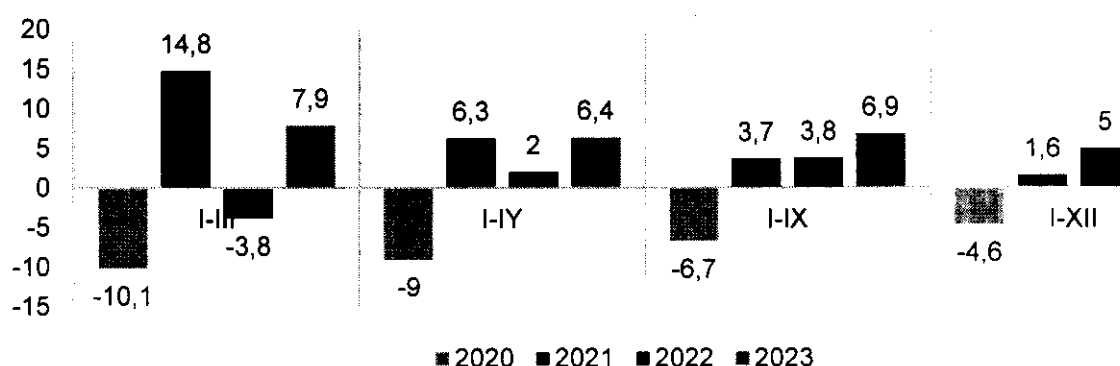
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон) 2023 оны эхний 9 сард 2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр 21.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.4 (6.9 хувь) их наяд төгрөгөөр өссөн байна.

График 2. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн ба өсөлт, 2020-2023 он, их наяд төг, хувиар

2021 оны эхний 9 сарын ДНБ-тэй харьцуулахад энэ онд үйлдвэрлэлийн хэмжээ 11.1 хувь, мөн сүүлийн 4 жил дараалан ДНБ өссөн нь сайн үзүүлэлт юм.

График 3. ДНБ-ний өсөлт бууралт¹ хувиар

ДНБ (2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр) 2020 оны эхний 9 сард 6.7 хувиар буурч байсан бол 2021 оноос эдийн засаг сэргэж, 2023 оны эхний 9 сард 6.9 хувиар өсжээ.

ДНБ, 2023 оны эхний 9 сард 6.9 хувиар өссөний 1.6 нэгж хувийг хөдөө аж ахуйн салбар, 3.4 нэгж хувийг уул уурхай, олборлолтын салбар, 0.4 нэгж хувийг аж үйлдвэр,

⁴ Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан (1212.mn)

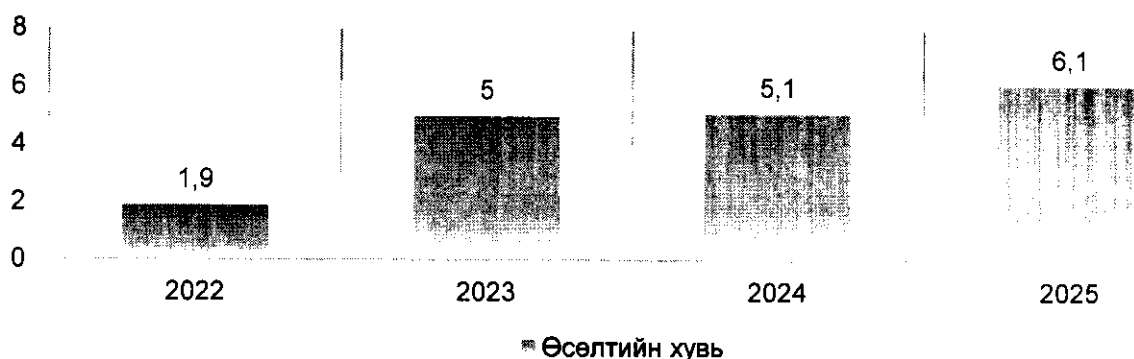
барилгын салбар, 4.1 нэгж хувийг үйлчилгээний салбар, 0.6 нэгж хувийг бүтээгдэхүүний цэвэр татвар бүрдүүлсэн.

2023 оны эхний 9 сарын байдлаар ДНБ-ий эцсийн хэрэглээнд 60.6 хувь, хөрөнгийн нийт хуримтлалд 28.7 хувь, цэвэр экспорт 10.7 хувь (үүнээс экспортод 83.2 хувь, импортод 72.5 хувь) зарцуулагдаж, өмнөх оны мөн үеэс цэвэр экспорт 19.7 нэгж хувиар өсөж, эцсийн хэрэглээ 4.9 нэгж хувиар, хөрөнгийн нийт хуримтлал 14.9 нэгж хувиар тус тус буурчээ. ДНБ (2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр, эцсийн ашиглалтын аргаар тооцсон) 2023 оны эхний 9 сард 21.5 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.4 (7.1 хувь) их наяд төгрөгөөр өссөн байна.

Монгол Улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 65 хувь Улаанбаатар хотод үйлдвэрлэгддэг. Дэлхийн банкны судалгаагаар манай улс ДНБ-ийхээ 30 хувьтай тэнцэх хэмжээний зардлыг тээвэрлэлтэд зарцуулдаг. Энэ нь бусад улс оронтой харьцуулахад өндөр үзүүлэлт юм.

МУЗГ-ын 2023 онд хэрэгжүүлэх төсвийн бодлогод улсын эдийн засгийн өсөлтийг дараах байдлаар тусгажээ.

График 4. ДНБ-ний өсөлтийн таамаглал⁵, хувиар

Дэлхийн Банкны **“Зүүн Ази, Номхон далайн бүсийн эдийн засгийн тойм: Шуургыг сөрөх нь”** 2022 оны дөрөвдүгээр сарын 04-нд танилцуулсан тайланд “КОВИД-19 цар тахлын хүндрэлээс шалтгаалж, Зүүн Ази, Номхон далайн бүс нутгийн эдийн засгийн сэргэлт жигд бус байна. Үүнд Украин улсад болж буй нөхцөл байдал, КОВИД-19 цар тахалтай холбоотой эдийн засгийн хямрал, АНУ-ын мөнгөний хатуу бодлого болон БНХАУ-ын “Тэг-КОВИД” бодлого зэрэг нь эрсдэлийг улам бүр нэмэгдүүлэх төлөвтэй байна” хэмээн дурдсан байна⁶.

Дэлхийн банк болон Азийн хөгжлийн банкны зүгээс Монгол Улсын эдийн засгийн 2022 оны өсөлтийн таамаглалыг 2.3-2.5 болгон бууруулсан. Мөн уг тайланд Украины нөхцөл байдал болон ОХУ-ын эсрэг авсан хориг арга хэмжээ нь түүхий эдийн нийлүүлэлтийг тасалдуулж, санхүүгийн дарамтыг нэмэгдүүлж, дэлхийн өсөлтийг сааруулж байна. Үүнд шатахууныхаа дийлэнх хэсгийг импортолдог Монгол болон Тайланд, хүнсний импортоос хэт хамааралтай Номхон далайн арлын улс орнуудын бодит орлого буурч байна. Их хэмжээний өртэй Лаос болон Монгол Улс, экспортоос ихээхэн хамааралтай Малайз болон Вьетнам зэрэг улс орон дэлхийн санхүү, эдийн засгийн цочролд өртөмтгий байгааг онцолсон.

⁵ МОНГОЛ УЛСЫН ТӨСВИЙН ТӨСӨЛ-2023 (flippingbook.com)

⁶ Untitled (worldbank.org)

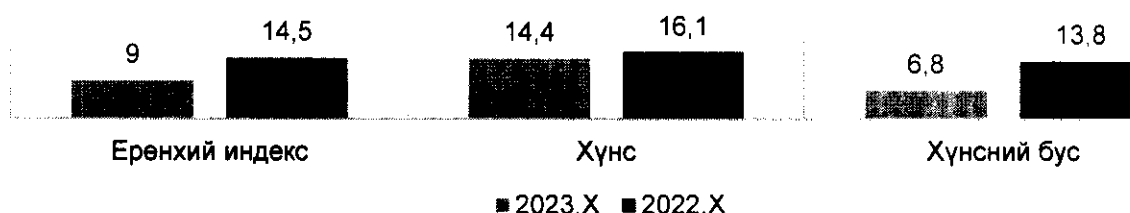
Харин дэлхийн банк⁷ Монгол Улсын эдийн засаг 2023 онд 5.1 хувиар өсөх төлөвтэй байна. Үүнд уул уурхайн үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбар үргэлжлэн сэргэснээр голлон эерэг нөлөөг үзүүлэх бол өнгөрсөн өвөл болон хаврын улиралд цаг агаарын нөхцөл байдал таагүй байснаас шалтгаалж хөдөө аж ахуйн салбарын үйлдвэрлэл саарахаар хүлээгдэж байна. Харин эрэлт талаас хилийн боомтууд дээрх хязгаарлалт суларч, Оюу толгойн далд уурхайн үйлдвэрлэл эхэлсэнтэй холбогдуулан экспорт эрчтэй өсөн нэмэгдэж, тэтгэвэр, тэтгэмж болон цалингийн хэмжээ нэмэгдсэнээр өрхийн хэрэглээ сэргэх төдийгүй төсвийн болон төсөвтэй адилтгах үйл ажиллагааны хүрээнд их хэмжээний хөрөнгө оруулалт хийгдсэнээр эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэх нөлөө үзүүлнэ гэж үзэж байна.

Монгол Улсын эдийн засаг 2023 оны эхний хагаст уул уурхайн салбарын өсөлтөд тулгуурлан эрчимтэй өсөөд байна. Урьдчилсан үзүүлэлтүүдээс харахад оны сүүлийн хагаст өсөлтийн чиг хандлага хэвээр хадгалагдах төлөвтэй байгаа бол дунд хугацаанд эдийн засгийн өсөлт хурдсаж, 2025-2026 онд дунджаар зургаан хувь давахаар байгаа хэдий ч инфляцын дарамтыг бууруулан, макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг бэхжүүлэхийн тулд төсвийн тэлэлтийг сааруулах шаардлага байгааг тайлангийн зөвлөмж хэсэгт дурджээ. Ингэснээр эдийн засагт хувийн хэвшлийн хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэх, гадаад хөрөнгийн зах зээлд Монгол Улсад итгэх итгэлийг бэхжүүлэх боломжтой юм.⁸

3.2.2. Инфляц

Хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ 2023 оны 10 дугаар сард улсын хэмжээнд өмнөх оны мөн үеэс 9.0 хувь, өмнөх оны эцсээс 6.7 хувь, өмнөх сараас 0.3 хувиар өсчээ.

График 5. Хэрэглээний үнийн өсөлт, хувь

Инфляцын түвшин өндөр байх нь иргэдийн худалдан авах чадвар буурах нэг гол нөхцөл болдог бөгөөд энэ нь эргээд үйлдвэрлэлийг бууруулах нөлөөтэй. Тиймээс бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт тогтмол байх нь чухал юм. Гэхдээ тухайн бараа бүтээгдэхүүний өсөлт нь нийлүүлэлт талыг дэмжээд үүсэж байна уу? Эсвэл эрэлт талыг дэмжээд үүсэж байна уу гэдэг нь чухал юм. Цар тахлын нөлөөтэйгөөр нийлүүлэлт талын инфляц үүсэж, тээвэр логистикийн асуудал хүндрэлтэй болсон бол, Монгол Улсын Засгийн газраас иргэдийн худалдан авах чадварыг нэмэгдүүлэхээр төрөл бүрийн нийгмийн халамжийг нэмэгдүүлж байгаа нь нөлөө үзүүлж байна.

Инфляцын түвшин буюу хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ 2022 оны 10 дугаар сард 14.5 хувь гарсан бол 2023 оны 10 дугаар сард 9.0 хувь болж, өсөлтийн хурдац өмнөх оны мөн үеэс 5.5 нэгж хувиар буурсан байна. Улсын инфляцад бензин, түлшнээс бусад импортын барааны үнэ 3.2 нэгж хувиар (35.6 хувь), мах, хатуу түлшнээс бусад дотоодын барааны үнэ 4.5 нэгж хувиар (50.0 хувь) тус тус нөлөөлсөн байна.

⁷ Тойм (worldbank.org)

⁸ Дэлхийн банк: Монгол Улс инфляцын дарамтыг бууруулахын тулд төсвийн тэлэлтийг сааруулах шаардлага байна (gogo.mn)

УИХ-аар батлагдсан Төрөөс мөнгөний бодлогын талаар баримтлах үндсэн чиглэлд Хэрэглээний үнийн индексээр хэмжигдэх инфляцыг 2023 онд нэг оронтой тоонд, дунд хугацаанд +/-2 нэгж хувийн интервалд 6 хувийн орчимд тогтворжуулахад чиглэсэн мөнгөний бодлогыг зах зээлийн зарчимд тулгуурлан хэрэгжүүлэх зорилт тавьсан.

3.2.3. Валютын ханш

Монгол Улсын хувьд гадаад худалдаа нь төгрөг доллартой харьцах ханшаар хийгддэг бөгөөд гадаад валютын ханш өсөх нь импортын бараа бүтээгдэхүүний үнийг өсгөх сул талтай бол харин экспортын бараа бүтээгдэхүүний үнийг өсгөх эерэг талтай. Экспортын бараа бүтээгдэхүүний үнэ өсөх нь манай улсын гадаад худалдааны тэнцэлд эерэг нөлөө үзүүлж, гадаад худалдааны нөхцөл сайжрах бол, харин эсрэгээр хүнсний хэрэглээний дийлэнх хувийг импортоор хангадаг манай улсын хувьд импортын бараа бүтээгдэхүүний үнэ өсөх, импортын түүхий эд материалын үнэ өссөнөөр дотоодын үйлдвэрийн бараа бүтээгдэхүүний өсөх гэх мэт сөрөг нөлөөг бий болгож байна.

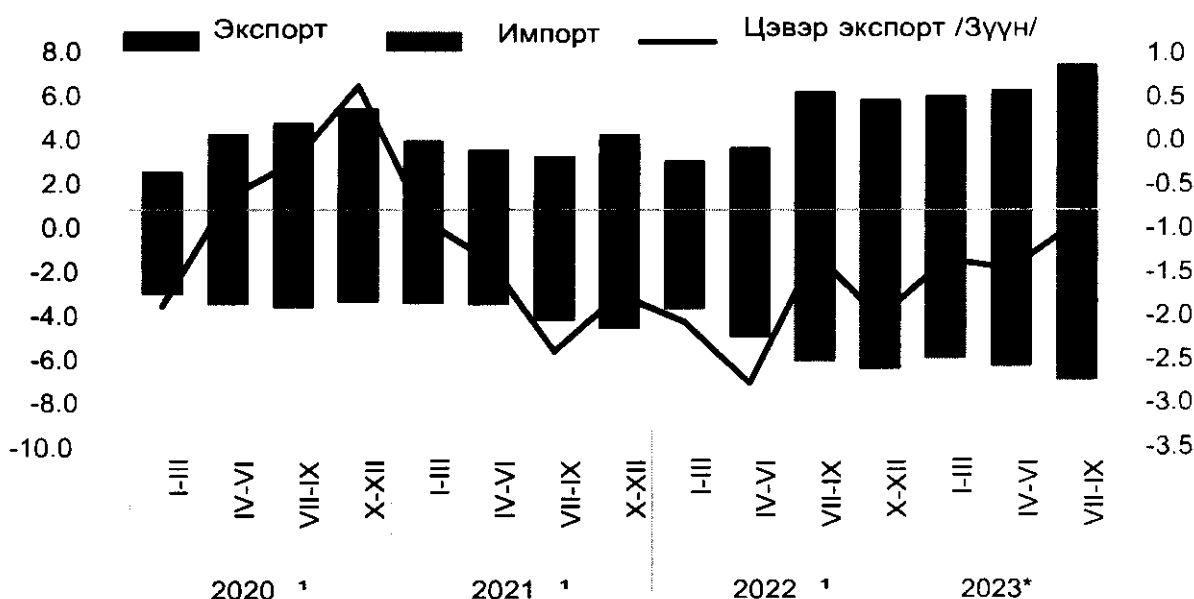
Цар тахлын болон улс төрийн нөхцөл байдал нь дэлхийн зах зээлд долларын ханш нийтдээ 170 гаруй орнуудад өсөлттэй байгаа бөгөөд манай улсад ч ханш огцом өсөж байгаа нь эдийн засагт сөрөг нөлөө үзүүлж эрсдэл бий болгох нөхцөл болж байна.

Валютын ханшийн өсөлт нь өргөн хэрэглээний барааны үнийн өсөлт, банкны салбар, хүн амын ажил эрхлэлт, амьжиргаанд сөрөг нөлөө үзүүлэх болсон. Манай улсын гадаад худалдааны зонхилох байр суурийг эзэлдэг БНХАУ-ын юаны ханш харьцангуй тогтвортой байна.

3.2.4. Гадаад худалдаа ба валютын нөөц

2023 оны эхний 9 сард 17.3 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 6.9 (66.5 хувь) их наяд төгрөгөөр импорт 21.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 4.5 (26.4 хувь) их наяд төгрөгөөр өссөн төдийгүй гадаад эдийн засгаас хүлээн авсан цэвэр орлого 2023 оны эхний 9 сард 4.8 их наяд төгрөгийн алдагдалтай, хоёрдогч орлого буюу цэвэр шилжүүлэг 1.2 их наяд төгрөгийн ашигтай гарч, ҮНӨ 41.7 их наяд төгрөг, ҮНЭО 42.9 их наяд төгрөг боллоо. ҮНӨ, оны үнээр өмнөх оны мөн үеэс 36.1 хувиар, ҮНЭО, өмнөх оны мөн үеэс 34.9 хувиар өссөн.

График 6. Экспорт, импортын харьцаа

Монгол Улс нь гол хэрэглээнийхээ ихэнх бараа бүтээгдэхүүнийг импортоор оруулж ирдэг бөгөөд сүүлийн 10 жил импортын тоо хэмжээ улам ихсэж байгаа юм.

Орос улсаас импортоор оруулсан барааны 57.1 хувийг нефтийн бүтээгдэхүүн, Япон Улсаас импортолсон барааны 71.2 хувийг суудлын автомашин, Хятад улсаас импортолсон барааны 6.6 хувийг цахилгаан эрчим хүч, 5.8 хувийг ачааны тэрэг, 87.6 хувийг олон нэр төрлийн бага жинтэй, бараа бүтээгдэхүүн эзэлж байна. Импорт өмнөх оны мөн үеэс 167.0 сая ам.доллараар өсөхөд авто бензин 90.4 сая ам.доллар, суудлын автомашин 28.0 сая ам.доллар, дизелийн түлшний импорт 15.3 сая ам.доллараар тус тус өссөн байна.

Экспорт

Монгол Улсын төсвийн дийлэнх хувийг уул уурхайн салбарын экспортын орлого бүрдүүлдэг бөгөөд экспортын гол түнш улсуудыг дараах хүснэгтээр үзүүлэв.

Хүснэгт 8. 2020-2022 оны эхний 3 улирлын экспортын гол түнш улсууд эзлэх хувь, хувиар

Улс орон	2020	2021	2022
Нийт хувь	100	100	100
Хятад	87.3	92.5	78.8
Швейцар	3.1	0.1	14.9
Орос	1.1	1.4	2.2
Сингапур	0.6	2.5	2
Итали	0.5	0.1	0.7
Бусад	7.4	3.4	1.5

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хятад улсад экспортолсон бараа бүтээгдэхүүний 46.5 хувийг зэсийн баяжмал, 41.0 хувийг чулуун нүүрс эзэлж байгаа бол Швейцар улсад экспортолсон барааны 99.8 хувийг алт эзэлж байна. Экспорт 2022 оны эхний улиралд өмнөх оны мөн үеэс 58.3 сая ам.доллараар буурахад нүүрсний экспорт 16.7 сая ам.доллараар буурсан нь голлон нөлөөлжээ.

Гадаад валютын нөөц

Монгол Улсын засгийн газраас тодорхой арга хэмжээ авсны үр дүнд 2023 оны 01 дүгээр сарын 05-ны өдрийн байдлаар валютын нөөц 4.2 тэрбум ам.долларт хүрлээ.

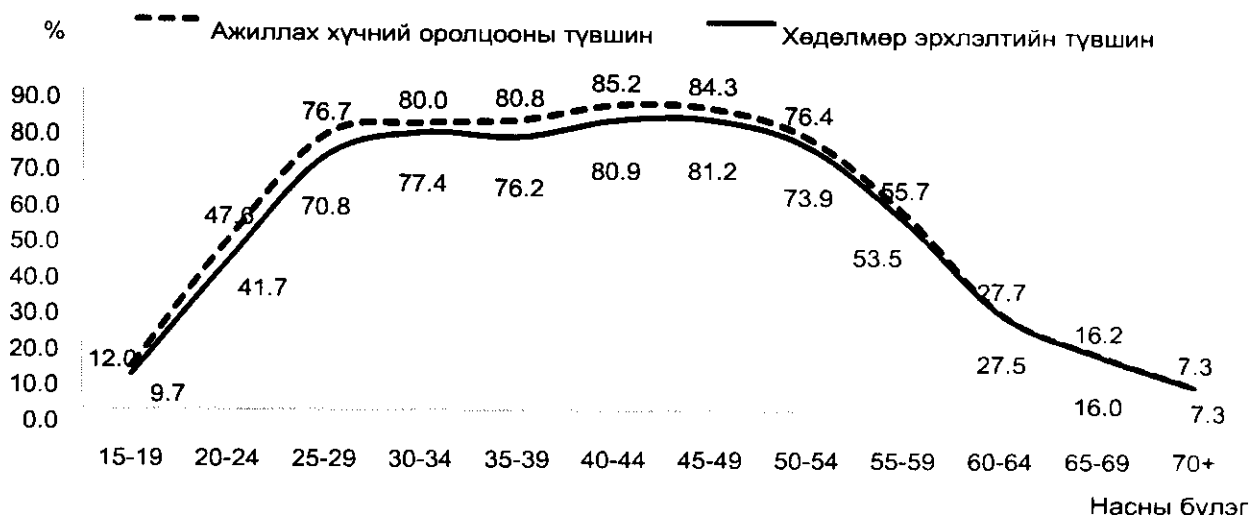
3.2.5. Ажил эрхлэлт ба ажилгүйдэл

2023 оны эхний 9 дүгээр сарын байдлаар Монгол Улсад нийт 1.3 сая ажиллах хүч байгаа бол үүний 1.2 сая нь өнөөгийн байдлаар ажил хөдөлмөр эрхэлж, 66.0 мянган хүн буюу нийт ажиллах хүчний 5.2 хувь нь ажилгүй, 877.3 мянган ажиллах хүчнээс гадуурх хүн байна

МУ-ын нийт ажиллах хүчний жилийн дундаж өсөлт 1,8 орчим хувь байгаа нь цаашид эдийн засгийн өсөлтийг хангах хэмжээний ажиллах хүч бага, урт хугацаандаа ажиллах хүчний дутагдалд орох магадлал байна. Улсын хэмжээгээр 25 - 49 хүртэлх насны иргэдийн 70.8 -81.2 хувь нь хөдөлмөр эрхэлж мөн тэдний 76.7 - 84.3 хувь нь ажиллах хүчний оролцоотой байна.

Ажиллах хүчний оролцооны түвшин 2023 оны 3 дугаар улиралд 58.9 хувь болж, өмнөх улирлаас 1.0 нэгж хувиар өсөж, өмнөх оны мөн үеэс 0.3 нэгж хувиар буурсан байна. Хүйсээр авч үзэхэд эрэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцооны түвшин 68.5 хувь, эмэгтэйчүүдийнх 50.6 хувь байна.

График 7. Ажиллах хүчний оролцоо ба хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, насны бүлгээр

Хөдөлмөрийн насны хүн амд ажиллагчдын эзлэх хувь буюу **хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин** 55.9 хувь болж, өмнөх улирлаас 1.3 нэгж хувиар өсөж, өмнөх оны мөн үеэс 0.2 нэгж хувиар буурсан байна. Хүйсээр авч үзэхэд эрэгтэйчүүдийнх 64.6 хувь, эмэгтэйчүүдийнх 48.2 хувь байна.

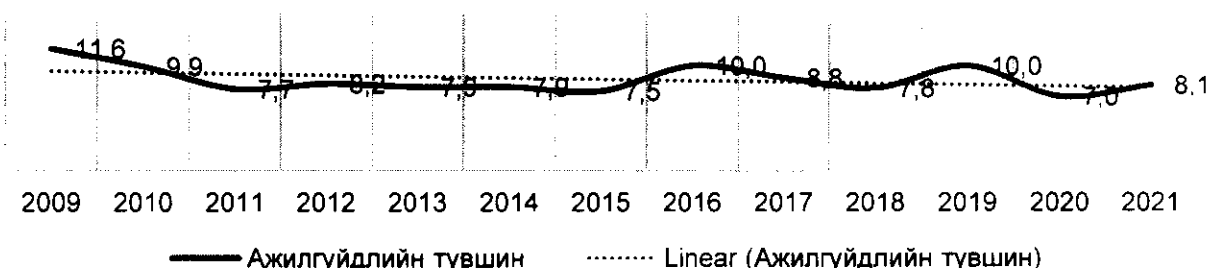
Монгол Улсын ажиллах хүчнийг салбараар авч үзвэл хөдөө аж ахуйн салбарт хамгийн их буюу нийт ажиллах хүчний 25.9 хувь нь, уул уурхайн салбарт 5 хувь, боловсруулах аж үйлдвэрийн салбарт 7.5 хувь, барилгын салбарт 7.3 хувь, бөөний болон жижиглэн худалдааны салбарт 13.3 хувь нь ажиллаж байна.

Ажиллах хүчний 68.0 хувь нь хот, суурин газарт, 32.0 хувь нь хөдөө орон нутагт амьдарч байгаа бол ажиллах хүчнээс гадуурх хүн амын 79.2 хувь нь хот, суурин газарт, 20.8 хувь хөдөө орон нутагт амьдарч байна.

Ажиллах хүчний 91.6 хувь нь цалин хөлс, орлого олох зорилгоор хөдөлмөр эрхэлж байгаа ажиллагчид, 8.4 хувь нь хөдөлмөрийн дутуу ашиглалтын нэг бүлэг болох ажилгүй хүн (цалин хөлс, орлого олох ажилгүй, сүүлийн 30 хоногт ажил идэвхтэй хайсан болон тухайн 7 хоногтоо ажил хийхэд бэлэн байгаа хүн) байна.

Ажилгүйдлийн трендийг авч үзвэл цаашид буурах хандлага ажиглагдаж байгаа нь хүн амын орлогын түвшин өсөх, цаашдаа эрэлтийг дэмжих эерэг нөлөөтэй. Ажилгүй байгаа иргэдийг мэргэжлээр нь авч үзвэл бакалаврын мэргэжилтэй иргэд хамгийн өндөр буюу 28.7 хувийг, техникийн болон мэргэжлийн боловсролтой иргэд 23.2 хувийг бүрдүүлж байгаа нь их дээд сургууль, коллеж төгсөөд ажил олдохгүй байх, мэргэжилтэй ажилгүйчүүд их байгаа нь харагдаж байна.

График 8. Монгол Улсын ажилгүйдлийн түвшин, хувиар

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн хороо

Хот, суурин газрын хүн амын ажилгүйдлийн түвшин 9.7 хувь буюу улсын дунджаас дээгүүр, харин хөдөө орон нутагт ажилгүйдлийн түвшин 5.6 хувь байгаа нь улсын дунджаас доогуур түвшинд байна. Ажилгүйдлийн түвшнийг бүсээр харахад, Баруун бүсэд 10.5 хувь байгаа нь улсын дунджаас 2.4 пунктээр дээгүүр байна.

3.2.6. Хүн амын амьжиргаа ба ядуурал

Өрхийн орлого, зарлага⁹

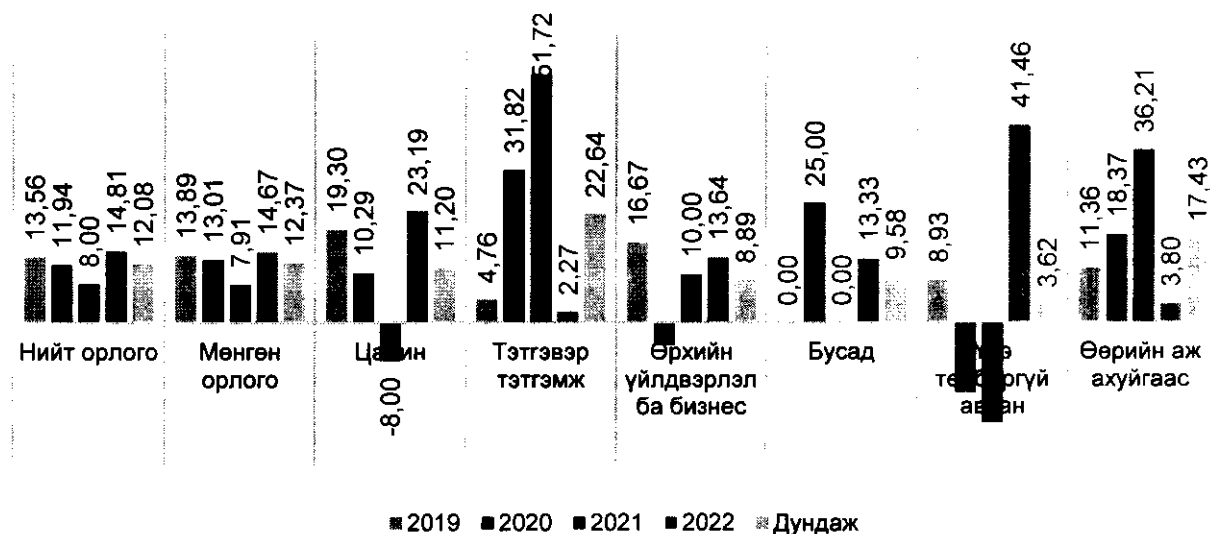
Нэг өрхийн сарын дундаж нийт орлого 2018 онд 1.2 сая төгрөг байсан бол 2022 онд 1.9 сая төгрөг болж, 675.1 мянган төгрөгөөр, өрхийн сарын дундаж мөнгөн орлого 2018 онд 1.1 сая төгрөг, 2021 онд 1.5 сая төгрөг байсан бол 2022 онд 1.7 сая төгрөг болж өссөн байна. Харин нэг өрхийн сарын дундаж нийт зарлага 2018 онд 1.2 сая төгрөг байсан бол 2022 онд 1.8 сая төгрөг болж, 589.0 мянган төгрөгөөр, өрхийн сарын дундаж мөнгөн зарлага 2018 онд 1.1 сая төгрөг, 2021 онд 1.4 сая төгрөг байсан бол 2022 онд 1.7 сая төгрөг болж нэмэгдсэн.

Өрхийн нийт орлогын дийлэнх хувийг цалин хөлсний орлого (46.1 хувь) болон тэтгэвэр, тэтгэмжийн орлого (24.4 хувь) бүрдүүлж, харин өрх нийт зарлагынхаа 70.5 хувийг хүнсний бус бараа, үйлчилгээнд, 20.3 хувийг хүнсний зүйлд 2022 оны байдлаар зарцуулсан байна.

Өрхийн 2022 оны мөнгөн орлогыг 2015 оны зэрэгцүүлэх үнэд шилжүүлэн тооцсоноор бүлэглэн үзэхэд 300.0 мянган төгрөгөөс доош орлоготой өрх нийт өрхийн 8.2 хувийг, 300.0-500.0 мянган төгрөгийн орлоготой өрх 13.8 хувийг, 500.0-700.0 мянган төгрөгийн орлоготой өрх 15.9 хувийг, 700.0-900.0 мянган төгрөгийн орлоготой өрх 13.5 хувийг, 900.0-1100.0 мянган төгрөгийн орлоготой өрх 11.3 хувийг, 1.1-1.6 сая төгрөгийн орлоготой өрх 19.0 хувийг, 1.6-2.1 сая төгрөгийн орлоготой өрх 9.1 хувийг, 2.1-3.0 сая төгрөгийн орлоготой өрх 6.3 хувийг, 3.0 сая төгрөгөөс дээш орлоготой өрх 2.9 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хотын өрхийн орлогын 96 орчим хувь, хөдөөгийн өрхийн орлогын 83.1 хувийг мөнгөн орлого, 0.54 (хотын өрх)-12.76 (хөдөөгийн өрх) орчим хувийг хувийн аж ахуйгаас авсан хүнсний бүтээгдэхүүн, 3.42 (хотын өрх)-4.05 (хөдөөгийн өрх) хувийг бусдаас үнэ төлбөргүй авсан бүтээгдэхүүний орлогоос бүрддэг байна.

График 9. Өрхийн орлогын өөрчлөлт, хувиар

⁹Статистикийн мэдээллийн нэгдсэн сан (1212.mn)⁹

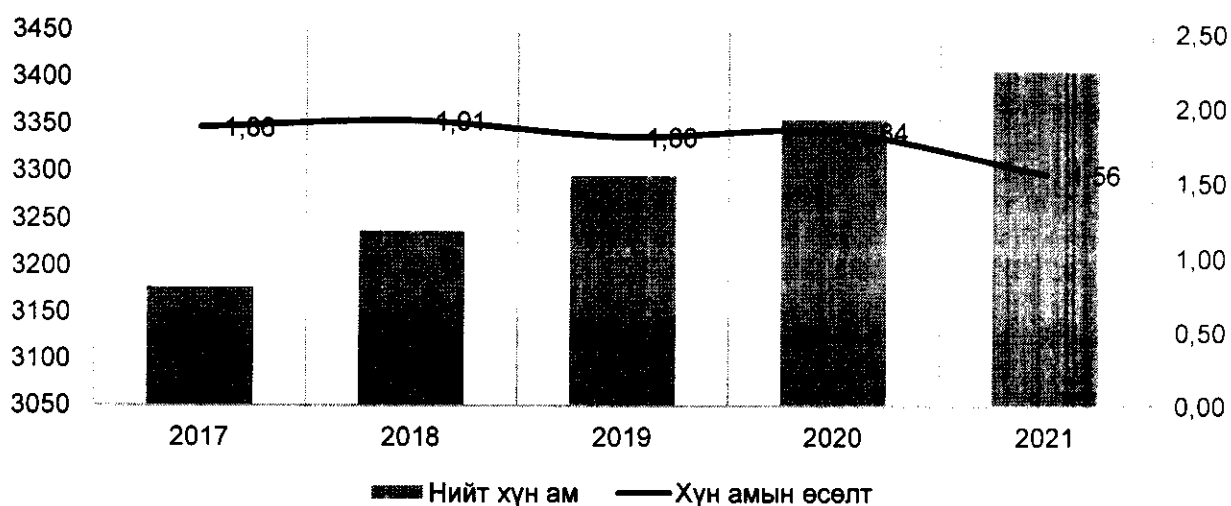
2019-2022 оны дунджаар өрхийн нийт болон мөнгөн орлогын жилийн дундаж өсөлт нь 12.07-12.37 хувиар өссөн бөгөөд өсөлтөд тэтгэвэр тэтгэмжийн өсөлт, өөрийн аж ахуйгаас хэрэглэсэн хүнсний бүтээгдэхүүний хэрэглээ, өрхийн үйлдвэрлэл ба бизнесийн орлого, цалин хөлсний өсөлтүүд нөлөөлсөн байна. Харин Ковид-19 цар тахлын үед бусдаас үнэ төлбөргүй авдаг хэмжээ, цалингийн орлого буурсан байна. Энэ нь өрхийн орлогод аав ээж ах дүү хамаатан садан болон найз нөхдөөс үнэ төлбөргүй өгдөг бүтээгдэхүүн нь өглөг буурсан гэж үзэж болно. Энэ нь хөл хорио тээвэрлэлтийн нөхцөл гэх мэт нөхцөлөөс шалтгаалсан болно.

Монгол Улсын хэмжээнд ядуурлын түвшин 2020 оны байдлаар 27.8 хувьтай байгаа нь 2018 онтой харьцуулахад 0.6 нэгж хувиар ялимгүй буурсан үзүүлэлт болж байна.

3.3. Хүн ам зүйн орчин

Монгол Улс 2021 оны байдлаар 920 мянган өрхийн 3,409,939 хүн бүртгэгдсэн нь өмнөх оноос 1.56 хувиар өссөн байна.

График 10. Монгол Улсын сүүлийн 5 жилийн хүн амын тоо, мян.хүн, өсөлтийн хувь

2021 оны хүн амын тоог 2017 онтой харьцуулахад нийт хүн ам 232.0 мянган хүнээр буюу 7.3 хувиар өсжээ.

Үндэс угсааны хувьд 95 хувь нь монгол угсаатан бөгөөд халх, 5 хувийг үндэстний цөөнх болон казах үндэстэн эзэлдэг. Монгол угсаатны 85 хувийг халх, 10 орчим хувийг бусад ястан эзэлдэг. Монголчуудын 55 орчим хувь нь шарын шашин шүтдэг, цөөн хувь нь бөө мөргөл, лал болон христийн шашин шүтдэг ба шашингүй үзэлтнүүдийн тоо сүүлийн жилүүдэд өсөх хандлагатай байна. Боловсролын түвшний хувьд хүн амын 3 хувь нь боловсролгүй, 6 хувь нь бага, 13 хувь нь суурь, 14 хувь нь бүрэн дунд, 30 хувь нь дээд боловсролтой байна.

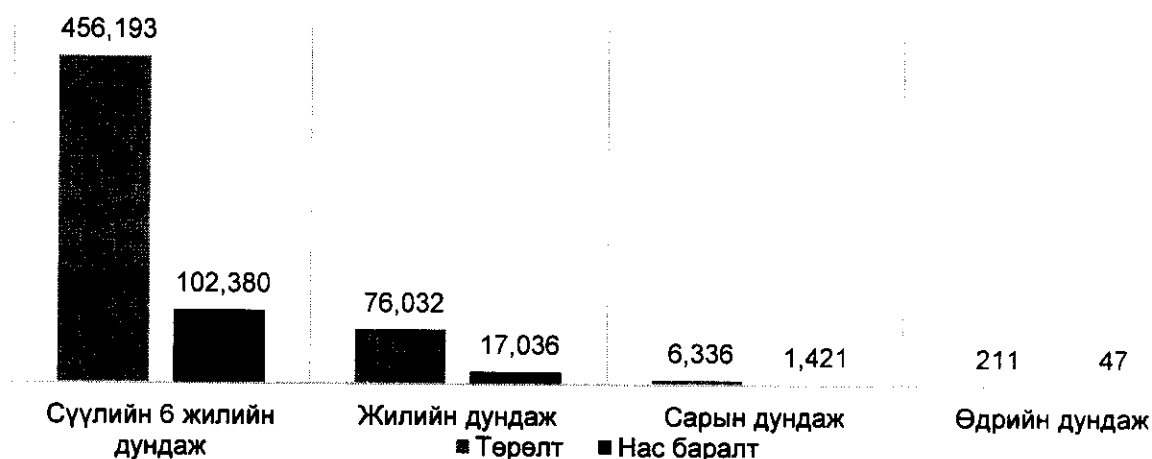
Манай улсын дундаж наслалт нь сүүлийн 15 жилийн турш харьцангуй тогтвортой өсөлттэй байгаа ба 2021 оны байдлаар Монгол Улсын дундаж наслалт 71.1, эмэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 76.4, эрэгтэйчүүдийн дундаж наслалт 67.05 гэсэн үзүүлэлттэй гарчээ.

Монгол Улсын хүн амын нас хүйсийн суварга нь зөв бүтэцтэй байгаа бөгөөд 0-4 насны хүүхдүүд хамгийн олон байна. Мөн 20-34 насны залуучууд хүн амын цөм хэсгийг бүрдүүлдэг харьцангуй залуу бүтэцтэй улс юм. Хүйсийн хувьд 49 хувийг эрэгтэй, 51 хувийг эмэгтэйчүүд бүрдүүлж байна.

Хүн амын ердийн өсөлт¹⁰

Монгол Улсын хэмжээнд 2016-2021 онд буюу 6 жилд 456.193 хүн төрсөн нь жилд дунджаар 76.032 хүн, сард 6336, өдөрт 211 төрсөн байна. Сүүлийн 6 жилд улсын хэмжээнд төрсөн хүнийг нийслэл, орон нутгаар нь харьцуулахад нийслэлд 237.195, жилд дунджаар 39.532, орон нутагт 218.998, жилд дунджаар 36.499 хүн төрсөн бол 2016-2021 онд буюу сүүлийн 6 жилд 102.380 хүн нас барсан нь жилд дунджаар 17.063, сард дунджаар 1421, өдөрт дунджаар 47 хүн нас барсан байна.

График 11. Төрөлт нас баралтын харьцуулалт

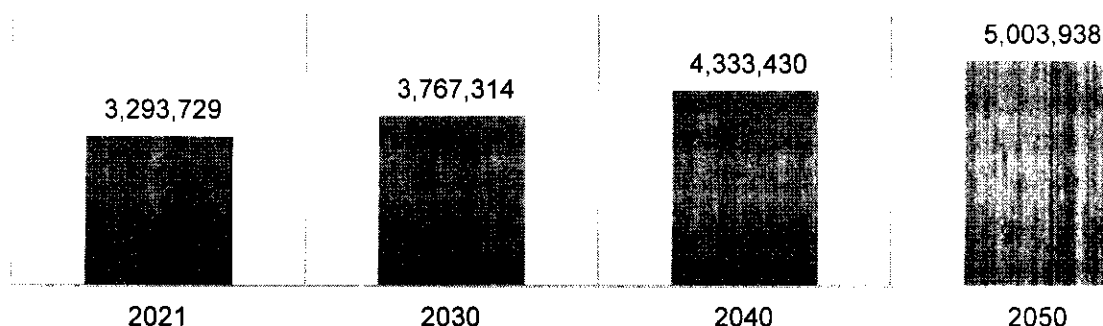

2022 онд Монгол Улсын хүн амын нийт тоонд эрэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 49.3 хувь, эмэгтэйчүүд 50.7 хувь байсан бол нас баралтын хувьд эрэгтэйчүүд 61.0 хувь, эмэгтэйчүүд 39.0 хувь байна. Үүнээс харахад эрэгтэй хүний нас баралт их байгаа нь харагдаж байна.

2011-2022 он Хүн амын нас баралтын түвшнийг зонхилох шалтгаанаар сүүлийн 10 жилийн байдлаар харвал 2022 онд зүрх судасны тогтолцооны өвчин тэргүүлж 16.2 болсон нь сүүлийн 10 жилийн дундаж болон өмнөх оноос 1.1-3.0 пунктээр тус тус буурчээ.

Нас баралтын 2 дахь шалтгаан болсон хавдрын өвчлөлийн түвшин 2020-2022 онд 12.9 болж, сүүлийн 10 жилийн дундаж болон өмнөх оноос 0.6-1.5 пунктээр тус тус буурсан байна. Гэмтэл хордлого ба гаднын шалтгаант бусад эмгэг, хоол боловсруулах тогтолцоо, амьсгалын тогтолцооны өвчин мөн 0.3-1.0 пунктээр буурчээ.

График 12. Хүн амын өсөлтийн прогноз¹¹, тоогоор

¹⁰ СУДАЛГАА: 2050 онд Монгол Улсын хүн ам 5 саяд хүрнэ (zindaa.mn)

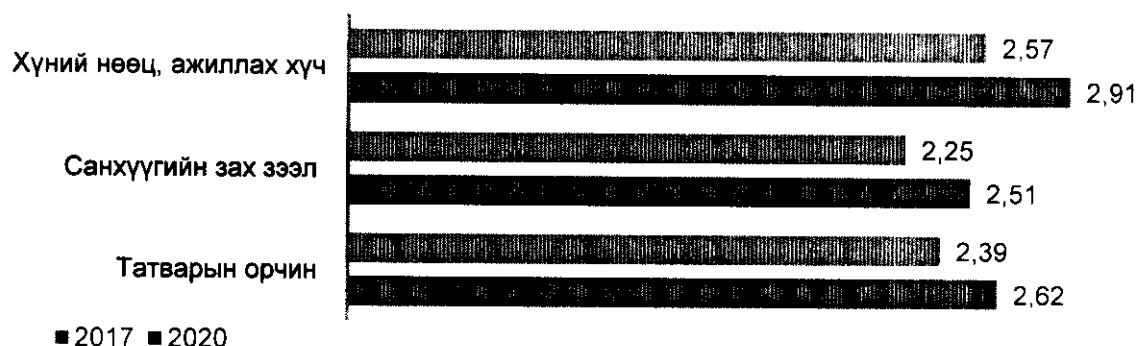
¹¹ СУДАЛГАА: 2050 онд Монгол Улсын хүн ам 5 саяд хүрнэ (zindaa.mn)

Үндэсний статистикийн хороо 2050 онд Монгол Улсын хүн ам 5,003,938 болох төлөвтэй байна гэж тооцоолжээ.

3.4. Эдийн засгийн орчны үнэлгээ

Монгол Улсын эдийн засгийн орчны шинжилгээг 2017, 2020 онуудад Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхимаас хийсэн бөгөөд тус судалгаанд улсын эдийн засгийн орчин гэдэгт хүний нөөц, ажиллах хүч, татварын орчин, санхүүгийн зах зээл гэсэн үзүүлэлтүүдийг авч үзсэн байна.

График 13. Эдийн засгийн орчны үнэлгээ, үзүүлэлтээр

Эх сурвалж: Монголын бизнесийн орчны судалгаа 2017, 2020

*Тайлбар: Үнэлгээний утга 1-Маш муу, 2-Муу, 3-Дунд, 4-Сайн, 5-Маш сайн

Эдийн засгийн орчны үзүүлэлтүүдийг 2017 оны судалгаатай харьцуулж харвал үзүүлэлт бүрээр үнэлгээ нь өссөн байна. Санхүүгийн зах зээлийн үзүүлэлт 0.26 –аар, татварын орчин 0.23 –аар, хүний нөөц, ажиллах хүч 0.34 – өөр тус тус өссөн байна.

Хүний нөөц-ажиллах хүчийг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээс ажилтны хандлага, ёс зүй (2.99), хөдөлмөрийн харилцааны эрх зүйн зохицуулалт (2.99), ажилтны мэдлэг, ур чадварын түвшин (2.97) нь харьцангуй өндөр үнэлгээтэй буюу дунд үнэлгээтэй байна. Татварын орчныг тодорхойлогч үзүүлэлтүүдээс татвар төлөх, тайлагнахад зарцуулах хугацаа, зардал (2.94), татварын урамшуулал, хөнгөлөлт (2.79) гэсэн үзүүлэлтүүд харьцангуй боломжийн үнэлгээг авсан бол татварын төрлүүдийн хувь хэмжээг бүгдийг муу хэмээн үнэлсэн. Эдгээр татварын төрлүүдээс НӨАТ-ын хувь хэмжээ (2.50), НДШ-ийн хувь хэмжээ (2.43) хамгийн доогуур үнэлгээг авчээ. Санхүүгийн зах зээлийн орчныг тодорхойлох үзүүлэлтүүдээс банк, санхүүгийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээний төрөл (2.96), даатгалын зах зээлийн бүтээгдэхүүн үйлчилгээний төрөл (2.94) харьцангуй өндрөөр дунд үнэлгээгээр үнэлэгдсэн бол банкны зээлийн хүүгийн хувь хэмжээ (2.28), ББСБ-н зээлийн хүүгийн хувь хэмжээ (2.23), нэн ялангуяа инфляцын бизнес дэх нөлөө (2.22), валютын ханшийн бизнес дэх нөлөө (2.03) үзүүлэлтүүд хамгийн доогуур муу үнэлгээг авчээ.¹² Эдийн засгийн орчны үнэлгээ улсын дунджаар 2.67 буюу муу үзүүлэлттэй байна.

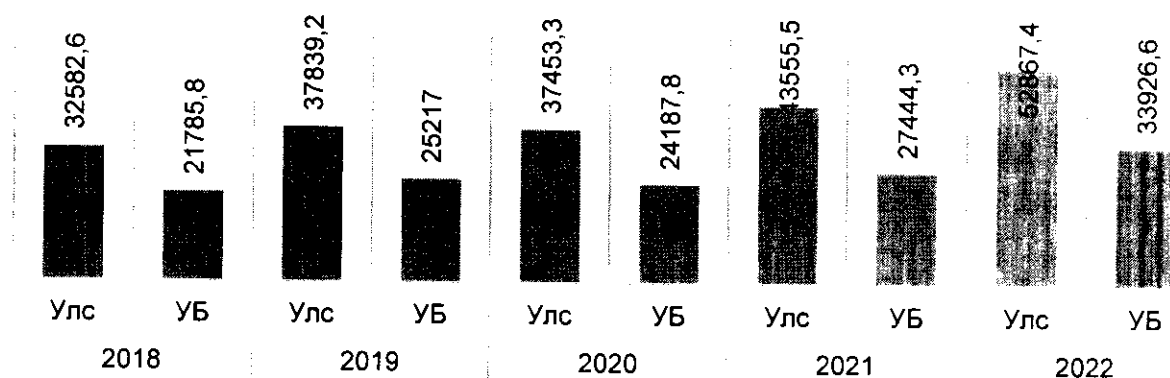
¹² Монголын бизнесийн орчин судалгааны тайлан, УБ 2020

БҮЛЭГ 4. УЛААНБААТАР ХОТЫН НИЙГЭМ ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

4.1. Эдийн засаг

УБ хот жилдээ 21.0-33.0 их наяд төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг бөгөөд улсын нийт үйлдвэрлэлийн 65.1 хувийг бүтээдэг байна.

График 14. Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн, оны үнээр, тэрбум.төг

Сүүлийн 5 жилийн дунджаар улсын нийт бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл 13.2 хувиар өссөн бол УБ хотынх 12.19 хувийн өсөлттэй байна.

Хүснэгт 9. ДНБ-ний бүтэц, хувиар

Он	Үзүүлэлт	ДНБ бүтэц	Үүнээс		
			ХАА	АҮ	Үйлчилгээ
2018	Улсын дүн		11.3	41.1	47.6
	үүнээс УБ хот	66.9	0.3	31.9	57.8
2019	Улсын дүн		11.5	40.9	47.6
	үүнээс УБ хот	66.6	0.3	42	57.7
2020	Улсын дүн		12.8	40.2	46.9
	үүнээс УБ хот	64.6	0.3	42.3	57.5
2021	Улсын дүн		13	40	47
	үүнээс УБ хот	63.0	0.3	40.3	59.4
2022	Улсын дүн		13.1	40.2	46.8
	үүнээс УБ хот	64.2	0.3	40.6	59.1
Дундаж	Улсын		12.3	40.5	47.2
	УБ хотын	65.1	0.3	39.4	58.3

УБ хотын нийт үйлдвэрлэлийн 58.3 хувь нь үйлчилгээ, 39.4 хувь нь үйлдвэрлэл, 0.3 хувийг ХАА салбар эзэлж байгаа бол улсын дунджаар ХАА-н салбар 12.3 хувь, үйлчилгээ 47.2 хувь, үйлдвэрлэл 40.5 хувийг тус тус эзэлж байна. Ерөнхий төлөвөөс харахад үйлдвэрлэлийн салбар өсөж үйлчилгээний салбарын эзлэх хувийн жин буурах хандлагатай байна.

Хотын үйлдвэрлэл¹³

Хотын нийт үйлдвэрлэл 2020 онд 52 их наяд төгрөг байсан бол 2040 онд 223 их наядад хүрч өсөх бөгөөд 2020 оны бодит үнэлгээгээр нийт үйлдвэрлэл нь 127 их наядад хүрч 2.4 дахин өсөхөөр тооцогдсон.

¹³ Улаанбаатар 2040 хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөө 2022 он хуудас 76

Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн хөдөө аж ахуй, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарын хөгжилтэй холбоотойгоор Улаанбаатар хотын ДНБ нь зах зээлийн үнэлгээгээр 2019 онд 24 их наяд төгрөг байсан бол 2030 онд 65 их наяд, 2040 онд 112 их наяд төгрөгт хүрнэ. 2020-2040 онууд дахь ДНБ-ний дундаж өсөлт 5.1 хувь болохоор байна. Үүнд:

- 2021-2040 онд: 5.1 хувь
- 2021-2030 онд: 6.4 хувь
- 2031-2040 онд: 2.7 хувь өсөхөөр тооцоолсон байна.

Хүснэгт 10. Төсвийн орлого ба зардал

		2017	2018	2019	2021	2022
Зардал	Улсын дүн	2,762.5	2,927.6	3,174.2	3,501.3	2,920.4
	УБ	1,282.3	1,371.7	1,363.9	1,591.5	1,416.9
	Эзлэх хувь	46.4	46.8	42.9	45.4	48.5
Орон нутгийн төсвийн орлого	Улсын дүн	2,769.2	2,947.5	3,214.7	3,766.9	3,138.8
	УБ	1,251.6	1,386.1	1,339.9	1,674.7	1,589.0
	Эзлэх хувь	45.1	47.0	41.6	44.4	50.6
	УБ хотын зөрүү	-30.7	14.4	-24	83.2	172.1

УБ хот нь орон нутгийн төсвийн орлогын 45.1-50.6 хүртэлх хувийг бүрдүүлж 2021 оноос эхлэн өөрийгөө санхүүжүүлснээр эдийн засгийн хувьд бие даасан байдалтай үйл ажиллагаа явуулж байна. Жилдээ 1.3-1.4 их наядын санхүүжилтийг төсвийн зардал зарцуулдаг байна. Орон нутгийн төсвийн орлого бүрдүүлэлтэд хот нэлээд том үүрэг гүйцэтгэдэг.

4.2. Хүн ам зүй ба хүний хөгжил

Улаанбаатар хотод улсын нийт хүн амын 48.1 хувь буюу 1,539.2 мянган хүн оршин суудаг бөгөөд хотын хүн амын сүүлийн 5 жилийн дундаж өсөлт 1.57-2.62 хувь байна.

Хүснэгт 11. УБ хотын хүн амын тоо ба өсөлт, мян хүн, хувь

Нийт хүн ам, мян.хүн	1,417.4	1,444.7	1,466.1	1,499.1	1,539.2
Хүн амд эзлэх хувь	46.0	46.0	46.7	47.5	48.1
Хүн амын өсөлт	1.57	1.94	3.25	3.73	2.62

Нийт хүн амын 68.1-69.2 хувь нь УБ хотод амьдарч амын төвлөрөл ганцхан хотод төдийгүй бусад төв сууринд төвлөрөл нэмэгдсээр байна.

Хүснэгт 12. УБ хотод оршин сууж буй хүн амын байршил, дүүргээр 2017-2021 он

	2017	2018	2019	2021	2022
1 Багануур	28,787	29,512	28,570	29,342	29,433
2 Багахангай	4,100	4,399	4,123	4,463	4,459
3 Баянгол	221,384	226,869	225,840	231,517	236,385
4 Баянзүрх	336,932	343,619	361,689	367,679	383,892
5 Налайх	36,911	37,608	37,659	38,690	38,929
6 Сонгинохайрхан	322,458	321,150	327,580	335,703	341,540
7 Сүхбаатар	138,047	145,335	144,409	144,616	144,542
8 Хан-Уул	169,726	178,919	187,278	195,927	209,524
9 Чингэлтэй	159,051	157,258	148,977	151,203	150,548
Нийт дүн	1,417,396	1,444,669	1,466,125	1,499,140	1,539,252

УБ хотын нийт хүн амын 24.9 хувь нь Баянзүрх дүүрэгт, 22.2 хувь нь Сонгинохайрхан дүүрэгт, 15.4 хувь нь Баянгол буюу дээрх 3 дүүрэгт хотын хүн амын 62.5 хувь, улсын нийт хүн амын 28.2 хувь нь амьдарч байгаа нь хүн амын төвлөрлийн цөм болжээ.

Хүснэгт 13. Хүн амын өсөлт, хувь 2017-2021 он

	2017	2018	2019	2020	2021
Багануур	- 0.64	2.52	- 3.19	2.70	0.31
Багахангай	- 1.04	7.29	- 6.27	8.25	- 0.09
Баянгол	3.32	2.48	- 0.45	2.51	2.10
Баянзүрх	3.00	1.98	5.26	1.66	4.41
Налайх	1.33	1.89	0.14	2.74	0.62
Сонгинохайрхан	2.11	- 0.41	2.00	2.48	1.74
Сүхбаатар	1.08	5.28	- 0.64	0.14	- 0.05
Хан-Уул	6.43	5.42	4.67	4.62	6.94
Чингэлтэй	0.66	- 1.13	- 5.27	1.49	- 0.43

Багануур, Багахангай зэрэг дүүргүүдийн хүн амын тоо тогтмол бол хамгийн их хүн амтай Баянзүрх дүүргийн хүн амын жилийн дундаж өсөлт бусад дүүргүүдээс өндөр боловч хотын барилгажилтыг даган Хан-Уул дүүргийн хүн амын өсөлт маш өндөр байна.

Хүснэгт 14. УБ хотын хүн амын өсөлтийн таамаглал¹⁴

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Улаанбаатар, мян.хүн	1,672	1,822	1,973	2,146	2,336	2,524
Өсөлтийн хувь	8	8.91	8.34	8.73	8.84	8.06

ҮСХ -ны тооцооллоор УБ хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлт 8-8.06 хүртэлх хувь байх бөгөөд 2030 онд 1822.0 мянган хүн 2050 онд 2524.5 мянган хүн болж 2021 оны хүн амтай харьцуулахад 282.4-985.2 мянган хүнээр өсгөхөөр тооцсон байна.

УБ хотын хүн амын өсөлт нь зах зээлийг тэлэхээс гадна шинэ бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний эрэлт хэрэгцээг бий болгож шинэ бизнесийн зах зээлийг хөгжүүлэхийг шаардах болно.

Хүснэгт 15. Хүн амын насны бүтцийн таамаглал

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
0-19	40.2	39.41	36.44	35.08	34.75	35.32
20-65	54.43	53.93	55.74	55.89	55.07	53.24
65+	5.40	6.65	7.82	9.03	10.18	11.44

Ерөнхийдөө залуу бүтэцтэй буюу өсөлт хэвийн байхаар тооцоолсон ажээ. Мөн хүн амын дундаж наслалтыг цаашид өсөхөөр төлөвлөсөн ба УБ хотын нийт хүн амын 46.8 хувийг хүүхэд, өндөр настнууд эзлэх бөгөөд эдгээрт зориулсан цэцэрлэгт хүрээлэнгийн хүрэлцээг нэмэгдүүлэх зайлшгүй шаардлагатай болж байна.

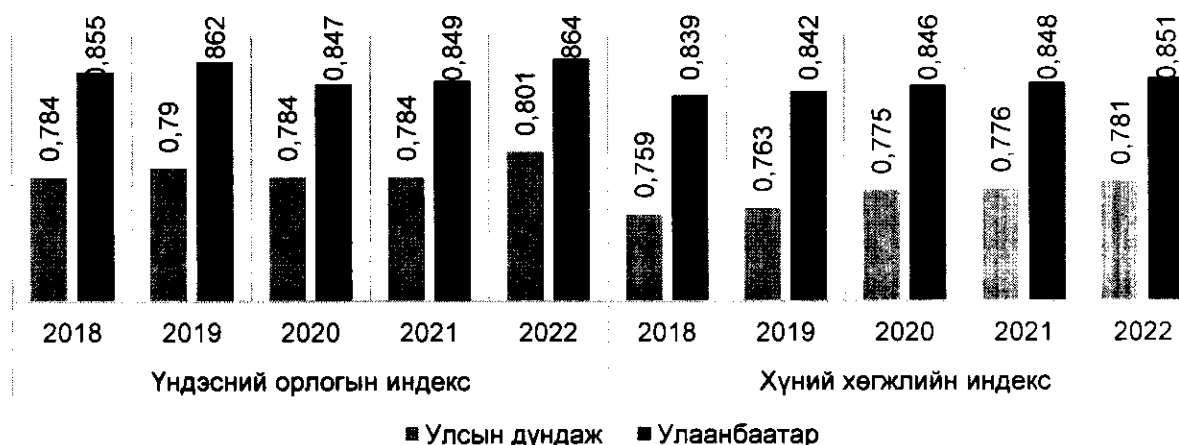
Хүний хөгжлийн индекс

Хүний хөгжлийн индекс нь хүний чадавхын хөгжлийг харуулах бөгөөд эрүүл саруул, урт удаан наслах, эрдэм мэдлэг эзэмших, амьжиргааны зохистой нөхцөлд аж төрөх гэсэн хүний амьдралын үндсэн гурван хэмжигдэхүүнээр илэрхийлэгдэнэ. Үүнд:

- Эрүүл саруул, урт удаан наслахыг (хүний амьдрах хугацааг) төрөлтөөс тооцсон дундаж наслалтаар;
- Эрдэм мэдлэг эзэмших байдлыг сургуульд суралцсан дундаж хугацаа болон сургуульд суралцах хугацаагаар;
- Амьжиргааны зохистой түвшнийг худалдан авах чадварын паритетаар илэрхийлсэн (доллар) нэг хүнд ногдох үндэсний нийт орлого (ҮНО)-оор тодорхойлно.

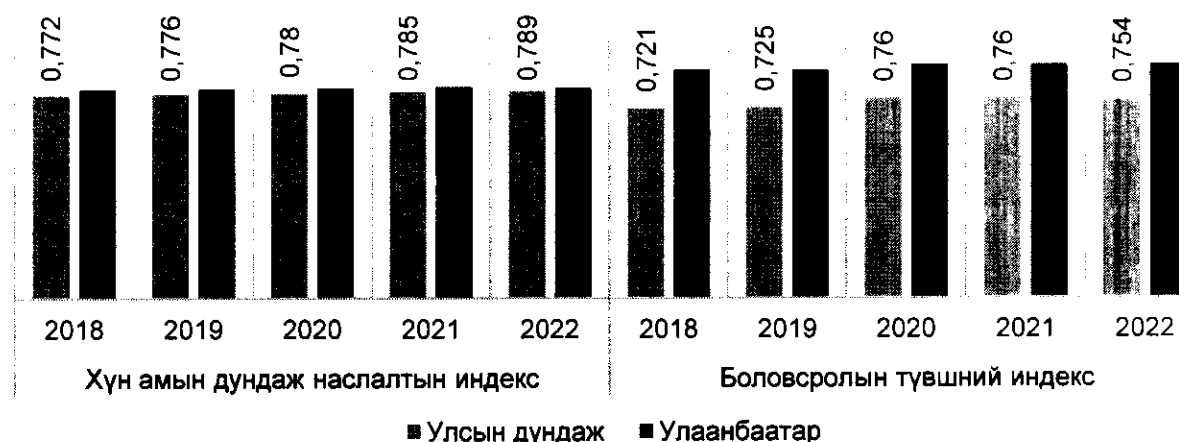
¹⁴ Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт оршин суугаа хүн амын хувьд тооцсон хүн амын тоо, хүйс, насны бүлэг, аймаг, нийслэлээр, дунд хувилбар 1Б, 2020-2050 он (1212.тп)

График 15. Хүн амын хөгжлийн индекс, хувиар 2018-2021 он

Хүний хөгжлийн ерөнхий индекс болон үндэсний орлогын (NI) индексүүд улсын дунджаас өндөр жил дараалан өсөж байна. Энэ нь УБ хотын иргэдийн орлогын өсөлт улсын дунджаас илүү байгаа нь зах зээл дэх хөрөнгө оруулалт, бараа бүтээгдэхүүний эрэлтийг өсгөж байна.

График 16. Дундаж наслалт болон боловсролын түвшний индекс, хувиар 2018-2021 он

Хүний хөгжлийн чухал үзүүлэлтүүд болох хүн амын дундаж наслалт, боловсролын түвшин улсын дунджаас өндөр төдийгүй жил дараалан өсөх хандлагатай байна.

4.3. Ажил эрхлэлт ба ядуурал

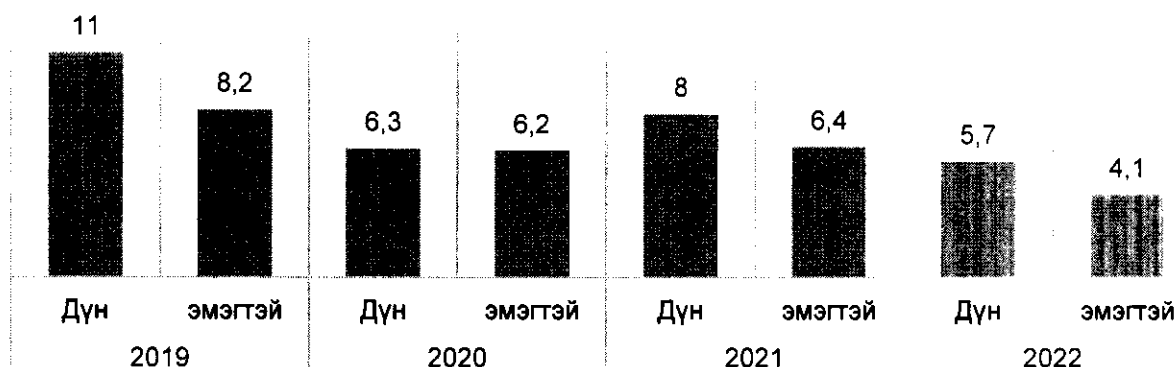
УБ хотод дунджаар 544.1 мянган ажиллах хүч байгаагийн 48.4 хувь нь ажил эрхэлж, 53.6 хувь нь хөдөлмөрийн зах зээлд оролцдог байна

Хүснэгт 16. Ажиллах хүчний үзүүлэлтүүд, 2018-2022 он

Он	Ажиллах хүч	Ажил эрхэлж	Хөдөлмөрийн зах зээлд оролцдог	Ажил эрхлэлт	Хөдөлмөрийн зах зээлд оролцдог	Ажил эрхлэлт
2018	555.3	251.8	53.4	44.8	49.4	42.2
2019	529.5	240.1	54.8	46.3	48.8	42.5
2020	552.1	254.8	54.1	45.4	50.7	42.5
2021	516.9	241.2	50.8	43.3	46.8	40.6
2022	566.7	258.5	54.8	46.7	51.7	44.8
	544.1	249.28	53.58	45.3	49.48	42.52

УБ хотод хүн амын төвлөрөл ихтэй байгаа хэдий ч ажиллах хүч төдийлөн өсөхгүй байгаа нь шилжилт хөдөлгөөний чанартай холбоотой юм. Ажиллах хүчний оролцоо болон ажил эрхлэлтийн түвшнийг харахад нөөцийн дутуу ашиглалт их байна.

График 17. Ажилгүйдлийн түвшин, хүйсээр, хувиар 2019-2022 он

Хотын ажилгүйдлийн түвшин буурч байгаа нь сайн боловч нөгөө талаар ажиллах хүчний нөөцийн дутуу ашиглалт өсөж байгаа нь ажиллах хүчний хомсдол бий болж байна.

Ядуурал: Ядуурлыг дараах үзүүлэлтүүдээр тооцдог.

Ядуурлын гүнзгийрэлтийн индекс ($\alpha=1$) нь ядуучуудын хэрэглээний дундаж хэмжээ нь ядуурлын шугамаас хэр зэрэг доогуур байгааг илэрхийлнэ.

Ядуурлын мэдрэмжийн индекс ($\alpha=2$) нь ядуу хүн амын дундах хэрэглээний тархалтыг харуулна. Тухайн өрхийн хэрэглээ нэмэгдсэн ч хэмжээ нь ядуурлын шугамаас доогуур байвал ядуурлын хамрах хүрээ, гүнзгийрэлт өөрчлөгдөхгүй, харин ядуурлын мэдрэмж нь нэмэгдэнэ.

График 18. УБ хотын ядуурлын үзүүлэлтүүд, 2018-2020 он

УБ хотын хүн амын ядуурлын үзүүлэлт өөрчлөгдөхгүй байгаа нь ядуурал буураагүй байгааг илтгэнэ.

БҮЛЭГ 5. БАГАХАНГАЙ ДҮҮРГИЙН НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨНӨӨГИЙН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ

Судалгааны ажлын хүрээнд Багахангай дүүргийн нийгэм, эдийн засгийн салбаруудын өнөөгийн нөхцөл байдлыг тодорхойлох үүднээс хоёрдогч мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийв.

5.1. Багахангай дүүргийн газар нутаг ба байршил

Багахангай дүүрэг нь Улаанбаатар хотоос зүүн урагш 90 км-т, далайн түвшнээс дээш 1,614 метр өргөгдсөн, 14.0 мянган га нутаг дэвсгэртэй, баруун болон хойд талаараа Төв аймгийн Сэргэлэн сум, зүүн болон урд талаараа Баян сумтай хил залган оршдог нийслэлийн алслагдсан дүүргүүдийн нэг юм. Улаанбаатар хоттой 107 км төмөр замаар, 90 км хатуу хучилттай авто замаар холбогдсон, дэд бүтэц хөгжсөн, Монгол Улсын 2 дугаар зэрэглэлийн төмөр замын өртөөтэй.

Нийт газар нутгийн 78.3 хувь буюу 10,967.7 га нь ХАА-н эдэлбэр газар, 18.7 хувь буюу 2,622.56 га нь хот суурины газар, 2.9 хувь буюу 410.16 га нь зам шугам сүлжээ, 0.09 га тусгай хэрэгцээний газар эзэлдэг.

5.2. Дүүргийн эдийн засаг ба төсөв

2023 оны байдлаар бизнес регистр¹⁵ санд бүртгэлтэй 170 аж ахуйн нэгж бүртгэлтэй байгаа бөгөөд эдгээрийн 11.2 хувь нь төрийн, 22.4 хувь нь ТББ, 64.1 хувь нь хувийн хэвшлийн, 1.1 хувь нь нийслэлийн болон орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газрууд байна. Бизнес регистрт бүртгэлтэй аж ахуйн нэгжүүдийн 55.9 хувь буюу 95 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байна.

Хүснэгт 17. Бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй аж ахуйн нэгж байгууллага

№	Салбар	2019 -IV	2020 -IV	2021 -IV	2022 -IV	2023 -IV
1	Бүгд	77	80	75	89	95
2	Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, загас барилт, ан агнуур	1	1	3	2	3
3	Уул уурхай, олборлолт	1	1	1	1	1
4	Боловсруулах үйлдвэрлэл	6	6	7	6	7
5	Цахилгаан, хий, уур, агааржуулалтын хангамж	1	1	1	2	2
6	Ус хангамж; сувагжилтын систем, хог хаягдал зайлуулах болон хүрээлэн буй орчныг дахин сэргээх үйл ажиллагаа	1	2	2	2	2
7	Барилга	2	2	4	5	5
8	Бөөний болон жижиглэн худалдаа; машин, мотоциклийн засвар, үйлчилгээ	18	21	20	26	29
9	Тээвэр ба агуулахын үйл ажиллагаа	3	3	3	4	4
10	Байр, сууц болон хоол хүнсээр үйлчлэх үйл ажиллагаа	4	2	3	6	6
11	Мэдээлэл, холбоо	1	1	0	1	1
12	Санхүүгийн болон даатгалын үйл ажиллагаа	1	1	0	0	0
13	Үл хөдлөх хөрөнгийн үйл ажиллагаа	2	2	2	2	2
14	Мэргэжлийн, шинжлэх ухаан болон техникийн үйл ажиллагаа	2	1	1	2	2
15	Захиргааны болон дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагаа	2	0	0	3	3

¹⁵ Бизнес регистр гэдэг нь аж ахуйн нэгж, байгууллагын нэр, хаяг, регистрийн дугаар, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хэмжээ, борлуулалтын орлого, үндсэн хөрөнгийн хэмжээ, ажиллагчдын тоо зэрэг үндсэн үзүүлэлтийг агуулсан мэдээллийн сан юм.

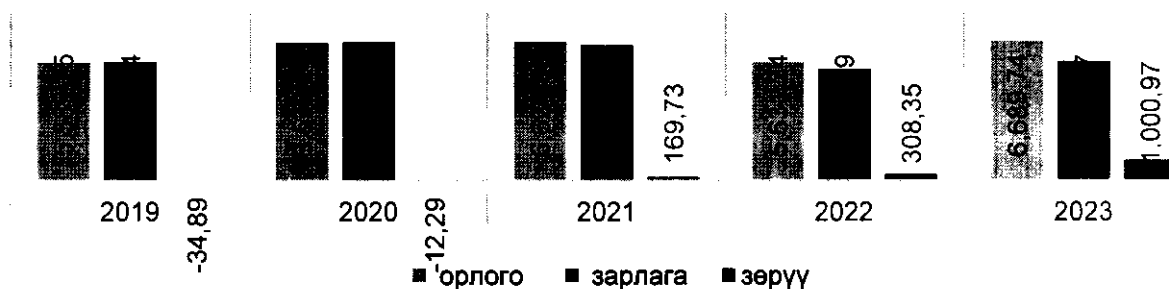
№	Салбар	2019 -IV	2020 -IV	2021 -IV	2022 -IV	2023 -IV
16	Төрийн удирдлага ба батлан хамгаалах үйл ажиллагаа	11	12	12	12	13
17	Боловсрол	5	4	3	4	4
18	Хүний эрүүл мэнд ба нийгмийн үйл ажиллагаа	2	3	2	1	1
19	Урлаг, үзвэр, тоглоом наадам	3	3	2	3	3
20	Үйлчилгээний бусад үйл ажиллагаа	11	14	9	7	7

Идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ийн тоо (2019-2023 он)

Идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй ААНБ-уудаас 20 нь баялаг бүтээх буюу үйлдвэрлэлийн чиглэлээр, 75 нь төрийн болон үйлчилгээний чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 77 хувь нь бичил, 0.06 хувь нь жижиг, 0.17 хувь нь дунд хэмжээтэй ба мөн тэдний 26.3 хувь нь төрийн өмчит, 71.6 хувь нь төсвийн, 1.1 хувь нь гадаадын хөрөнгө оруулалттай байна.

Сүүлийн 5 жилийн дунджаар төсвийн орлого 6.2 тэрбум, зардал нь 5.9 тэрбум төгрөг зөрүү нь 0.3 тэрбум төгрөгөөр зэрэг гарсан байна. 2021 оноос эхлэн дүүргийн төсөв зэрэг гардаг болсон нь сайн үзүүлэлт юм. Гэхдээ 2023 оны эхний 3 улирлын статистик мэдээллээр татварын нийт орлогын 15.5 хувийг хүн амын орлогын албан татвар, 0.04 хувийг малын тоо толгойн татвар, 1.3 хувийг хог хаягдлын үйлчилгээний хураамж, 0.05 хувийг бууны татвар, 0.2 хувийг ус ашигласны төлбөр, 0.5 хувийг улсын тэмдэгтийн хураамжийн орлого, 17.8 хувийг хүү торгуулийн орлого, 4.2 хувийг хадгаламжийн хүүгийн орлого, 60.2 хувийг ангилагдаагүй бусад орлого, 0.3 хувийг татварын алданги, торгуулийн орлого тус тус бүрдүүлсэн байна. Энэ нь дүүргийн хөгжилд нөлөө үзүүлж чадахуйц үйлдвэрлэл байхгүй байгааг илтгэж байна.

График 19. Багахангай дүүргийн төсвийн орлого зардал, сая.төг 2019-2023 он

Иргэдийн ажиллаж амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд 2019-2023 онд нийтдээ 21072.2 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийсний 41.5 хувийг улсын төсөв, 46.0 хувийг нийслэлийн төсөв, 7 хувийг дүүргийн хөрөнгө оруулалт, 5.4 хувийг ОНХС-аас тус тус санхүүжүүлсэн байна.

Хүснэгт 18. Хөрөнгө оруулалтын хэмжээ ба эх үүсвэр, сая.төг 2019-2023 он

Он	Улсын төсөв	Нийслэлийн төсөв	Дүүргийн хөрөнгө оруулалт	ОНХС	Дүн
2019	5,585.00	1,425.00	-	225.9	7,235.90
2020	-	5,164.00	33.1	83.9	5,281.00
2021	750	457	390.2	190.12	1,787.32
2022	2,412.90	900	900	243.4	4,456.30
2023	-	1,751.70	162.1	397.7	2,311.50
Дүн	8,747.90	9,697.70	1,485.40	1,141.02	21,072.02
Хувийн	41.5	46	7	5.4	100

Он	Улсын төсөв	Нийслэлийн төсөв	Дүүргийн хөрөнгө оруулалт	ОНХС	Дүн
жин					

Хөрөнгө оруулалт нь ихэвчлэн Цагдаа, Онцгой байдлын хэлтсийн барилга, Эрүүл мэндийн төвийн барилга, Ахмадын хорооны барилга, 129 айлын орон сууц гэх мэт төрийн үйлчилгээ болон иргэдийн амьдрах орчныг сайжруулах чиглэлээр хийгдсэн байна.

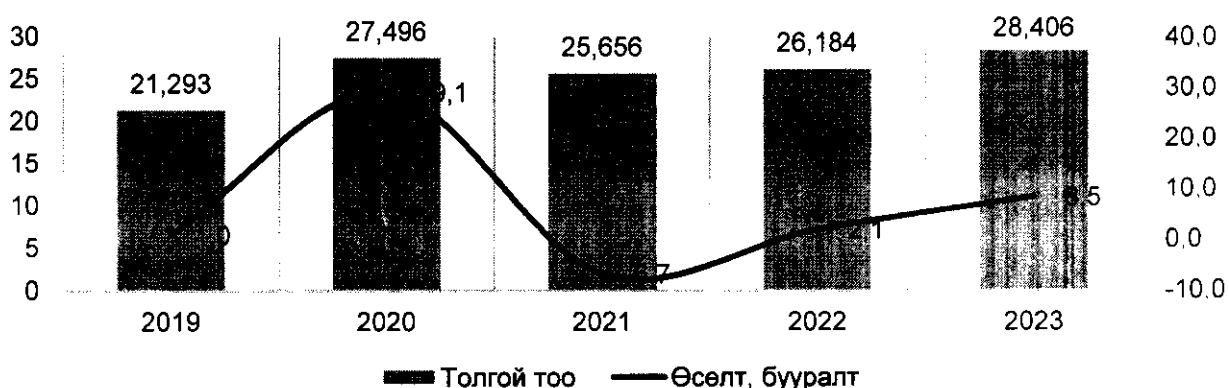
Хөдөө аж ахуйн салбар

Дүүргийн нийт газар нутгийн 78.3 хувь буюу 10,967.7 га талбай бүхий ХАА-н эдэлбэр газартай бөгөөд 95.92 хувийг бэлчээр, 3.43 хувийг тариалангийн талбай, 0.10 хувийг атаршсан газар, 0.55 хувийг ХАА-н барилга байгууламж эзэлдэг байна.

Мал аж ахуйн салбар

2023 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор 114 малчин, 132 мал бүхий өрх 28,406 толгой мал маллаж, нэг өрхөд дунджаар 125 толгой мал оногддог аж.

График 20. Малын тоо толгой ба өсөлт, хувь

2021 оноос эхлэн малын тоо толгой өсөж жилийн дундаж өсөлт 3.8 хувьтай байна.

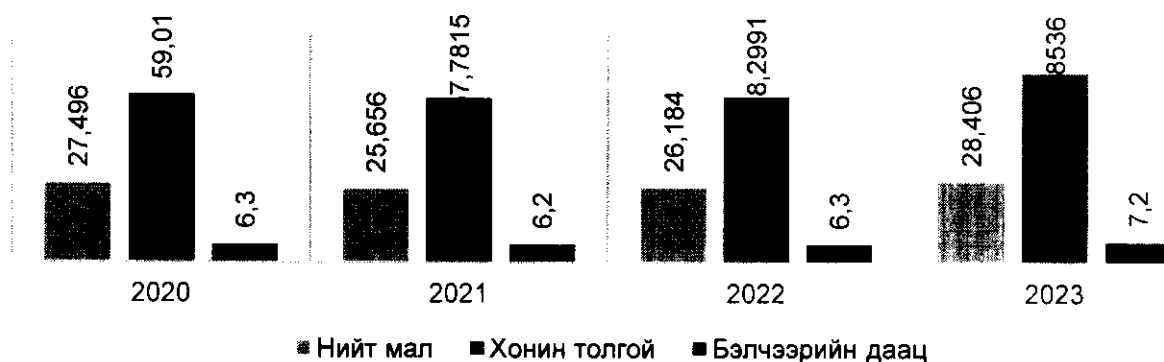
Хүснэгт 19. Малын төрлийн бүтэц, хувь

Малын төрөл	2019	2020	2021	2022	2023	2023/2019
Бүгд	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	0.0
Адуу	12.4	11.0	12.8	12.7	15.0	2.6
Үхэр	11.7	10.4	10.3	10.0	9.6	-2.1
Тэмээ	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	-0.1
Хонь	40.4	43.8	43.6	44.7	46.8	6.4
Ямаа	35.4	34.8	33.2	32.6	28.5	-6.9

2023 оны жилийн эцсийн мал тооллогоор тоологдсон нийт малын 46.8 хувийг хонь, 28.5 хувийг ямаа, 15.0 хувийг адуу, 9.6 хувийг үхэр, 0.001 хувийг тэмээ эзэлж байгааг 2019 оны мөн үетэй харьцуулахад нийт бүтцэд үхэр, тэмээ, ямааны эзлэх хувийн жин буурсан байна.

2023 оны малын тоог 2019 оны малын тоотой харьцуулахад тэмээний тоо толгой буурч, нийт мал 33.4 хувь, адууны тоо толгой 61.7 хувь, хонины тоо толгой 54.7 хувь, үхрийн тоо толгой 9.2 хувь, ямааны тоо толгой 7.6 хувиар тус тус өссөн байна. Мал аж ахуйн салбарын хөгжлийг тодорхойлогч хүчин зүйл бол бэлчээрийн даац хүрэлцээний асуудал юм. Энэ нь өнөөдрийн хамгийн их тулгамдаж байгаа асуудал бөгөөд мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийн бүтээмж, үр ашиг, эрсдэл гэх мэт олон асуудлуудыг бий болгож байна.

График 21. Бэлчээрийн даацын ашиглалт, дахин хэтрэлт 2020-2023 он

Дүүрэг нийтдээ 10.5 мянган га бэлчээрийн газартай бөгөөд бэлчээрийн даац тооцох журмын дагуу тооцоход дунджаар 9700 орчим хонин толгой мал бэлчээрлүүлэх боломжтой юм. Гэтэл сүүлийн 4 жил дараалан бэлчээрийн даац 5.3-6.2 дахин хэтрэсэн байна. Нийслэлийн газар зохион байгуулалтын 2022-2036 оны ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгай горимын зохицуулалттай уламжлалт МАА эрхлэх боломжтой гэжээ. Мал маллаж байгаа малчдын тоо жилээс жилд өсөж байгаа боловч нэг өрхөд оногдох малчдын тоо буурч байгаа нь ганц бие малчин өрхийн тоо өсөж байгааг харуулж байна. Тухайлбал 2019 онд нэг малчин өрхөд 1.45 малчин оногдож байсан бол 2023 онд уг үзүүлэлт 1.15 болж буурсан.

Хүснэгт 20. Малын тэжээл бэлтгэл, 2019-2023 он, тн

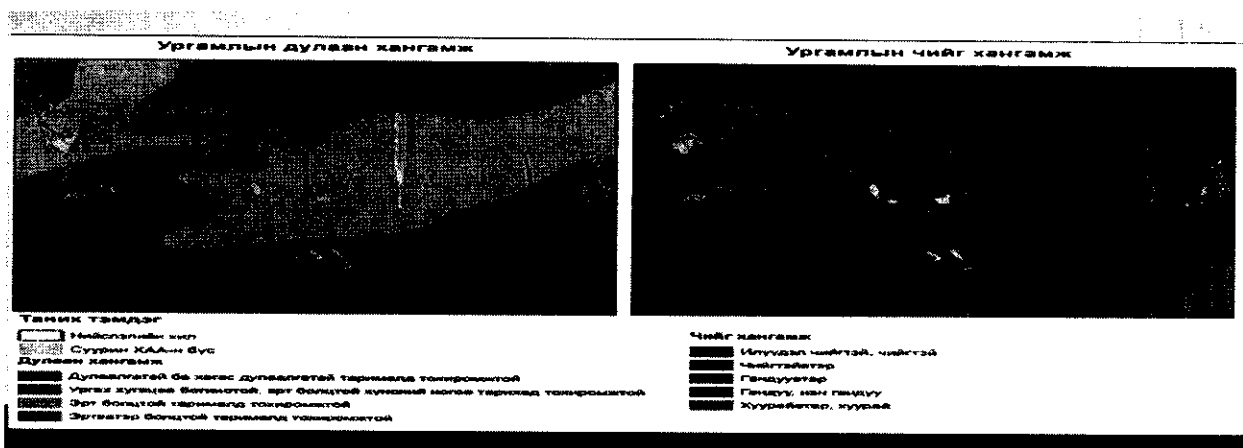
	2019	2020	2021	2022	2023
Бэлтгэсэн өвс, хадлан	807.9	879.3	519.47	780.39	735.75
Өөрсдийн бэлтгэсэн		225.8	31	70.5	86.95
Худалдаж авсан		653.5	491.97	709.9	662.8
Бэлтгэсэн дарш	3.1	0	35	1	6.9
Сүрэл		0	8	2	0
Гар тэжээл	11.01	152.7	152.85	31	34.77
Хужир, шүү	17.52	6.5	19.1	7	9.2

Малчин, мал бүхий иргэд өвөлжилтийн бэлтгэл хангаж дунджаар 840 орчим тн өвс тэжээл бэлтгэж байгаагийн 80 гаруй хувийг хадлан, 10 орчим хувийг гар тэжээл, 2 орчим хувийг хужир, шүү эзэлдэг бол эдгээрийн 12 орчим хувийг өөрсдөө 88.0 орчим хувийг зах зээлээс худалдаж авдаг нь тухайн газар нутагт хадлангийн талбай байхгүй, газар тариаланг эрхлэх боломж хязгаарлагдмал байгаатай холбоотой юм. Тэжээлийг гаднаас худалдаж авах нь үйлдвэрлэлийн зардлыг нэмэгдүүлэх нэг нөхцөл болж байна.

Газар тариалан

Дүүрэгт газар тариалангийн чиглэлээр ашиглах боломжтой талбайн хэмжээ 376.5 га талбай 18-22 см-ийн гүн, 1.55 хувийн ялзмагтай хөрстэй байна.

Зураг 11. Ургамлын дулаан хангамж ба чийг хангамжийн төлөв¹⁶

Ургамлын дулаан болон чийгийн хангамжийн хувьд хуурайвтар, хуурай учраас эртэвтэр болцтой тариалалтад тохиромжтой гэжээ.

Хүснэгт 21. Тариалсан талбайн хэмжээ ба ургамлын төрөл, 2019-2023 он, га

	2019	2020	2021	2022	2023
Тариалсан талбай	9.8	143.5	131.5	5.4	155.4
Үр тариа	0.0	100.0	120.0	0.0	150.0
Төмс	7.2	17.8	9.0	2.5	2.1
Хүнсний ногоо	2.6	25.7	2.5	3.0	3.3

Жилийн дундаж тариалж буй талбайн 83 орчим хувьд үр тариа (овъёос), 8 хүртэлх хувьд нь тус бүр төмс хүнсний ногоо тариалж байна. Жилдээ дунджаар 8.75 тн төмс, 5.8 тн хүнсний ногоо, 9.1 тн нарийн ногоо хураан авдаг ба 1 га-ийн ургацыг улсын дундажтай харьцуулахад үр тарианы ургац 24.4 хувь, төмсний ургац 35.0 хувиар тус тус илүү байна. 2020 онд тариалан эрхлэгчдэд маш олон төрлийн хүнсний ногоо, малын тэжээлийн ургамал тариалсан боловч ургац авч чадаагүй учраас дахин тариалалт хийгээгүй ажээ.

Хүснэгт 22. Жимсний мод тариалалт, 2021-2023 он, бутны тоо

Жимсний төрөл	2021	2022	2023
Чацаргана	9	109	150
Үхрийн нүд	26	33	130
Бөөрөлзгөнө	0	4	0
Бусад	0	23	20

Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн санаачилсан “Тэрбум мод” хөтөлбөрийн хүрээнд иргэдийн мод тариалах сонирхол нэмэгдсэн төдийгүй жимсний мод суулгацын нийлүүлэлт нэмэгдсэн бөгөөд эдгээрийн үр дүнд нийтдээ 504 ширхэг суулгац нэмж тариалсан байна.

Уул уурхай

Дүүргийн нутаг дэвсгэрт алт, нүүрс, барилгын тоосго үйлдвэрлэх өндөр чанартай шар шавар, шохойн чулуу орд илэрцүүд болох төрөл бүрийн байгалийн баялаг ихтэй төдийгүй уул уурхайн хайгуулын болон ашиглалтын лиценз бүхий зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжүүд бүртгэлтэй байгаагаас 1 аж ахуйн нэгж идэвхтэй үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Дүүргийн нутаг дэвсгэрт төмөрлөгийн 3, хөнгөн цагааны 1, керамзитын 1, бусад

¹⁶ Нийслэлийн газар зохион байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө 2022-2036 он хуудас-94

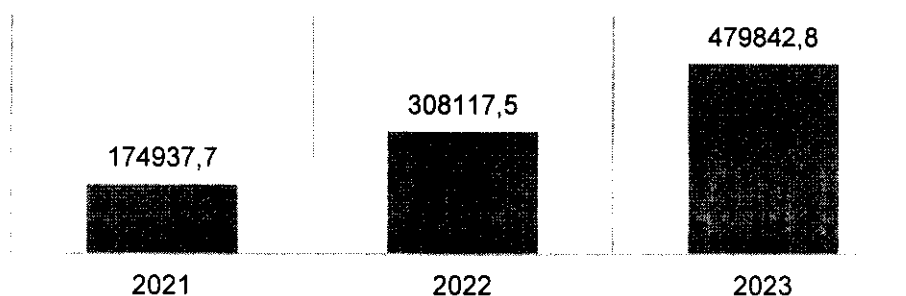
чиглэлийн 3 үйлдвэр улирлын чанартай үйл ажиллагаа эрхэлдэг ба нийт 135 ажилчидтай байна.¹⁷

МУЗГ-аас Багахангай дүүрэгт хүнд үйлдвэрлэл технологийн парк байгуулах ТЭЗҮ боловсруулан паркийн захиргааг байгуулан үйл ажиллагааг эхлүүлээд байна. Мөн УТП-ын үйл ажиллагаатай хамаарал бүхий боловсруулах үйлдвэрүүдийн ТЭЗҮ болон байгаль орчны нөлөөллийн үнэлгээ хийгдэж байгаа болно.

Бичил жижиг, дунд үйлдвэр

Монгол Улсын бичил жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хуульд зааснаар дүүргийн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ээс 16 аж ахуйн нэгж байгаа бөгөөд 3 нь хөдөө аж ахуй, 7 нь боловсруулах үйлдвэрлэл, 2 нь барилга, 4 нь тээвэр агуулахын чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр нь бичил аж ахуйн үйлдвэр эрхлэгч учраас дүүргийн эдийн засаг болон ажил эрхлэлтэд дорвитой нөлөө үзүүлэхгүй байна.

График 22. Аж үйлдвэрлэл, сая төг

Дүүргийн аж үйлдвэрлэлийн нийт хэмжээ 174.9-479.8 сая төгрөг бөгөөд 2023 оны үйлдвэрлэлийг 2021 онтой харьцуулахад 300.0 сая төгрөгөөр нэмэгдсэн байна. Нийт үйлдвэрлэлийн 72.6 хувийг дулаан, 23.7 хувийг цахилгаан, 3.7 хувийг усан хангамжийн үйлдвэрлэл эзэлж байна.

Мах боловсруулах үйлдвэр

Багахангай дүүргийн мах боловсруулах үйлдвэр нь Финлянд улсын хөрөнгө оруулалтаар 1994 онд баригдсан. Жилд 20000 бод, 20000 бог, 6.5 мянган гахай нядлах нядалгааны цех, хоногт 300 тонн чанамал хиам, 600 тн бүтэн утлагатай хиам үйлдвэрлэх хиаман цех, хоногт ээлждээ 1.5 тн мах шуллагааны цех, 500 тн-ын хөлдөөх зоорь, өлөн боловсруулах, арьсанд анхан шатны боловсруулалт хийх цехүүдтэй.

Багахангай өртөө

Багахангай өртөө нь 1977 онд байгуулагдсан, Улаанбаатар-Замын-Үүд-Багануур гэсэн гурван бэлчирт үйл ажиллагаа явуулдаг ба жилдээ 11580 галт тэрэг дайран өнгөрч, 1720 галт тэрэг хүлээн авч, 2,000 галт тэрэг явуулах хүчин чадалтайгаар ажилладаг 2-р зэрэглэлд тооцогддог өртөө юм.

Замын 17-р хэсэг нь Багахангай-Багануурын болон гол замын 20 гаруй км зам, 10 гаруй замын сумын арчилгаа засварыг хийж техник үзлэгийн газар хоногт 120 вагонд засвар үйлчилгээ хийгддэг. Улаанбаатар-Багахангай-Багануур-Чойр гэсэн галт тэрэгний хөдөлгөөнийг үндсэн гурван чиглэлд явуулдаг зангилаа өртөө гэдгээрээ онцлогтой юм.

¹⁷ Багахангайн үйлдвэрлэл технологийн паркийн хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөө, 2020 он, хуудас-84

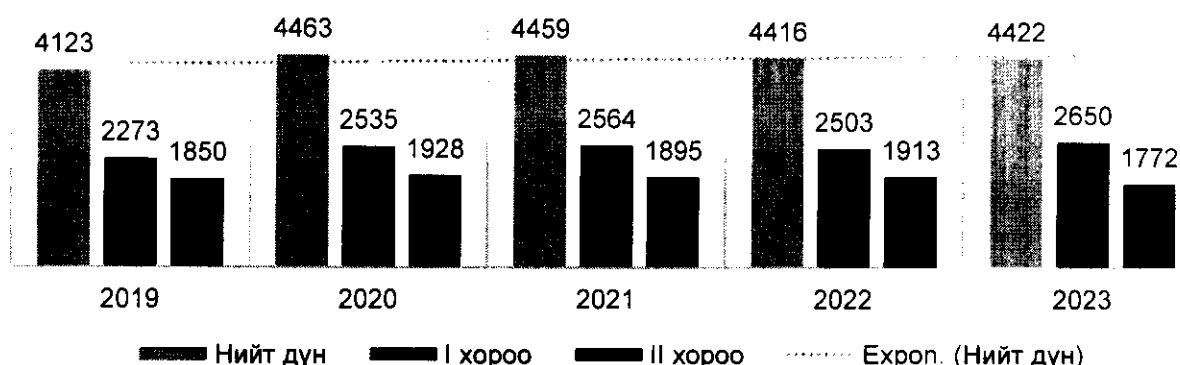
Одоо Багахангай зангилаа нь 150-аад ажиллагсадтай, 8 аж ахуйн нэгж хэсэгтэй. Тус өртөө нь нэг замт хоорондын замд байрласан гурван чиглэлд ачааны ба зорчигчийн галт тэрэгнүүд хүлээн авах, шууд нэвтрэн өнгөрүүлэх, найруулах, явуулах хөдлөх бүрэлдэхүүнд техникийн болон коммерийн үзлэг, вагонд салгалттай засвар хийх, салбар замд вагон тавьж өгөх, татаж авах, зорчигчдыг буулгах, суулгах, тээшийг буулгах, ашиглалтын үндсэн ажлыг гүйцэтгэдэг. Сэлгээний УМ серийн илчит тэрэгтэй Мааньт өртөөний салбар замд ачигдах төмрийн хүдрийн вагоныг ачилтад бэлдэх, тавьж өгөх, татаж авах ажлыг гүйцэтгэдэг.

Эдгээр технологийн үйл ажиллагааг гүйцэтгэхийн тулд хөдөлгөөнтэй шууд холбоотой Цагдаа, Онцгой байдлын хэлтэстэй харилцан уялдаатайгаар ажилладаг.

5.3. Хүн ам зүйн өнөөгийн байдал

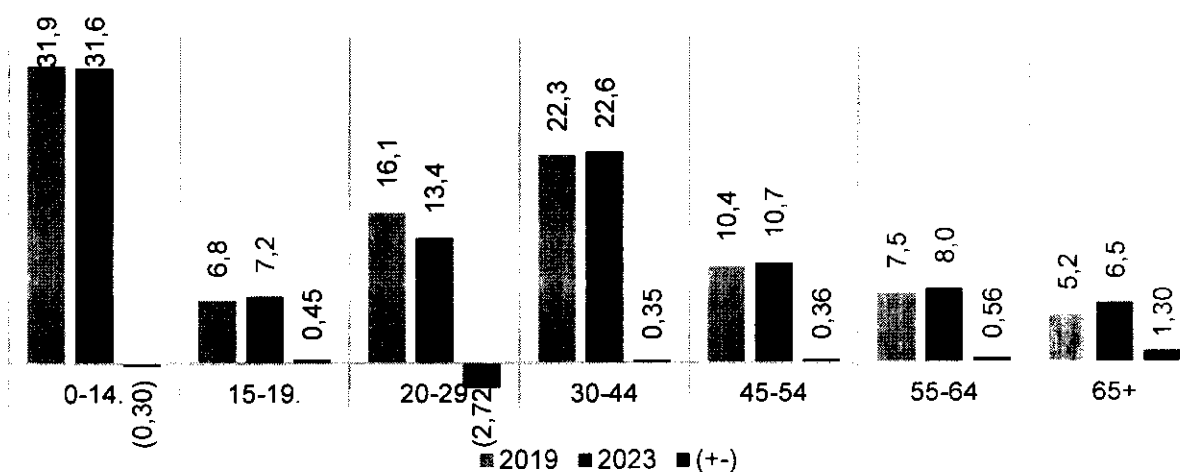
Багахангай дүүрэг нь 2023 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 4,422 иргэн, 1,298 өрхтэй, засаг захиргааны нэгжийн хувьд 2 хороотойгоор үйл ажиллагаа явуулж байна.

График 23. Багахангай дүүргийн жилийн дундаж хүн амын тоо, 2019-2023 он

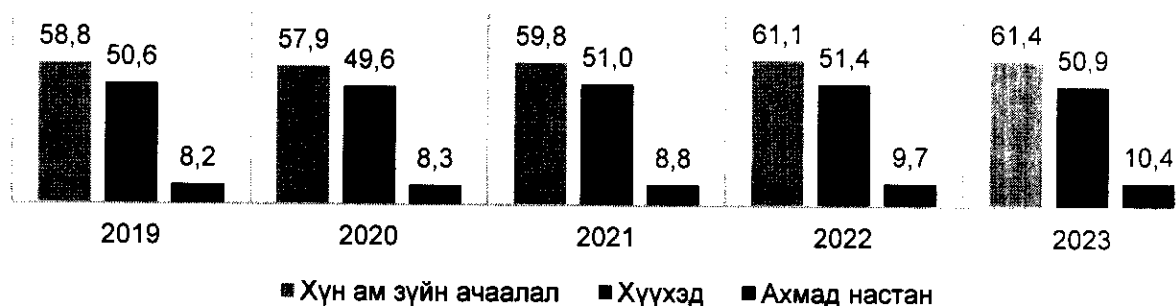
Сүүлийн 5 жилийн хугацаанд хүн амын өсөлтийн дундаж 1.8 хувь байгаа бөгөөд 1 дүгээр хороо 4.0 хувь өссөн бол 2 дугаар хорооны хүн амын тоо 1.0 хувиар буурчээ. 2023 оны жилийн эцсийн тооллогоор хүн амын 59.9 хувь нь 1 дүгээр хороонд, 40.1 хувь нь 2 дугаар хороонд амьдардаг. Хүйсийн харьцаа 51:49 байна.

График 24. Багахангай дүүргийн иргэдийн насны бүлэг, хувиар, 2019, 2023 он

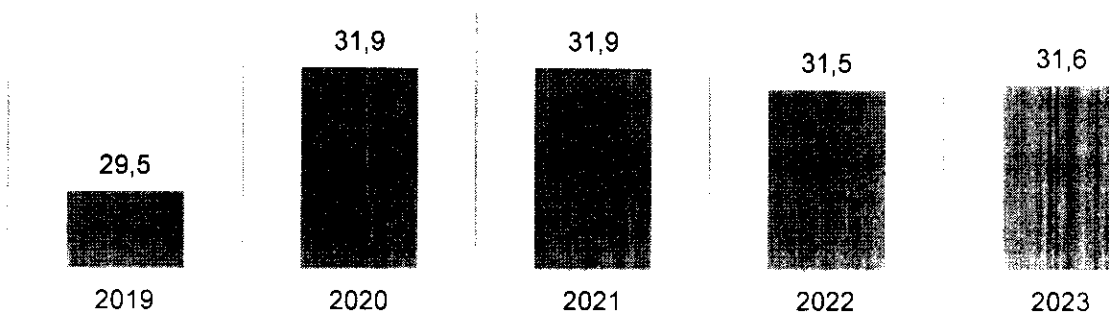
2023 оны хүн амын насны бүтцийг 2019 онтой харьцуулахад бүтэц бага зэрэг өөрчлөгдөж 20-29 насны залуучуудын эзлэх хувийн жин буурч, харин 55 -аас дээш насныхны эзлэх хувийн жин өссөн аж.

График 25. Хүн ам зүйн ачаалал

2023 оны байдлаар дүүргийн хүн ам зүйн ачаалал буюу хөдөлмөрийн насны 100 хүнд ногдох эдийн засгийн идэвхгүй хүн амын тоо 61.4 болж 2019 онтой харьцуулахад 2.6 хүнээр нэмэгдсэн нь эдийн засгийн идэвхгүй түүн дотроо ахмад настны эзлэх хувь өсөж байгааг илтгэж байна.

График 26. Багахангай дүүргийн хүн ам зүйн нягтрал, 2019-2023 он

Хүн амын нягтралын хувьд 1км²-д ногдох хүний тоо 31.6 байгаа нь бусад дүүргүүдтэй харьцуулахад маш сийрэг бөгөөд тухайн дүүрэгт хүн амын төвлөрөл бий болох боломжтойг илтгэж байна. Энэ байдал нь УБ хотын захиргаанаас 2017 онд цахимаар олгосон 11,000 орчим өрхөд газар өмчлүүлэх шийдвэр гаргахад нөлөөлсөн гэж үзэж болно.

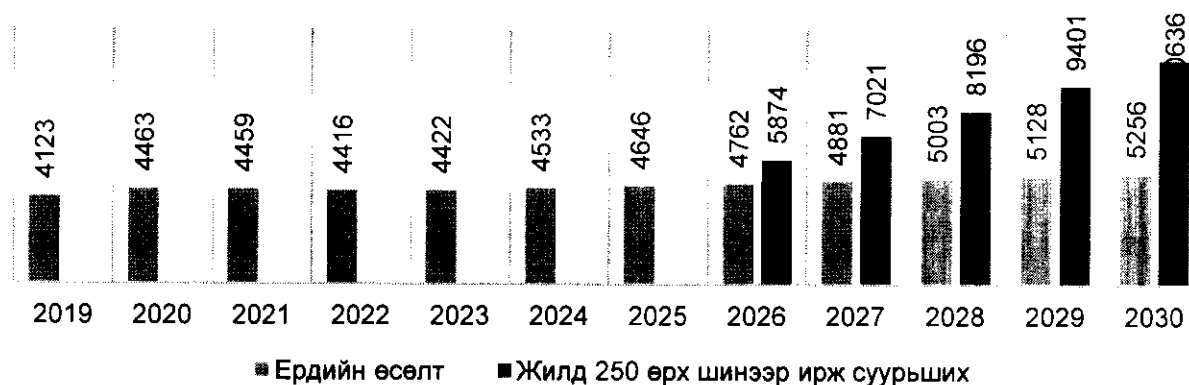
Багахангай дүүргийн хүн амын нягтралын тоон үзүүлэлтийг сүүлийн 5 жилээр харьцуулахад 2023 онд 1км²-д ногдох хүний тоо 2021 онтой харьцуулахад 2 пунктээр өссөн нь дүүргийн хүн амын тоонд өсөлт байгааг илтгэж байна.

Хүснэгт 23. Хүн амын ердийн цэвэр өсөлт

Цэвэр өсөлтийн коэффициент	2019	2020	2021	2022
Төрөлтийн ерөнхий коэффициент	22.1	22.6	24.2	21.9
Нас баралтын ерөнхий коэффициент	5.6	8.2	5.2	5.6
Цэвэр өсөлтийн коэффициент	16.5	14.4	19	16.3

Дүүргийн хүн амын өсөлтийн ерөнхий коэффициентын (1,000 хүнд оногдох) тооцоогоор хүн амын цэвэр өсөлт 16.5-16.3 байгаа буюу жилдээ хүн амын ердийн цэвэр өсөлт нь 30-48 хүн байна. 2023 оны хүн ам 2020 оноос 177-гоор өссөний 112 нь ердийн цэвэр өсөлтөөр, 65 нь гаднаас шилжих хөдөлгөөнөөр ирсэн байгаа нь дүүргийн хүн амын тоог механикаар өсгөх бодлогын үр дүн гарахгүй байгааг харуулж байна.

График 27. Хүн амын тооны өсөлтийн прогноз

2030 он буюу I үе шатны хэрэгжих хугацаанд хүн амын тоог ердийн цэвэр өсөлтөөр тооцоход 5,256 хүнтэй байх, харин 2026 оноос эхлэн жилд дунджаар 250 өрх шинэ суурьшлын бүсэд шилжин ирэх, ҮТП-ууд ажиллаж эхлэх гэх мэт эерэг нөлөөллийг оруулж тооцоход 10,636 хүнтэй болох боломжтой юм.

5.4. Багахангай дүүргийн нийгмийн үйлчилгээний өнөөгийн нөхцөл байдал

5.4.1. Боловсролын салбарын өнөөгийн байдал

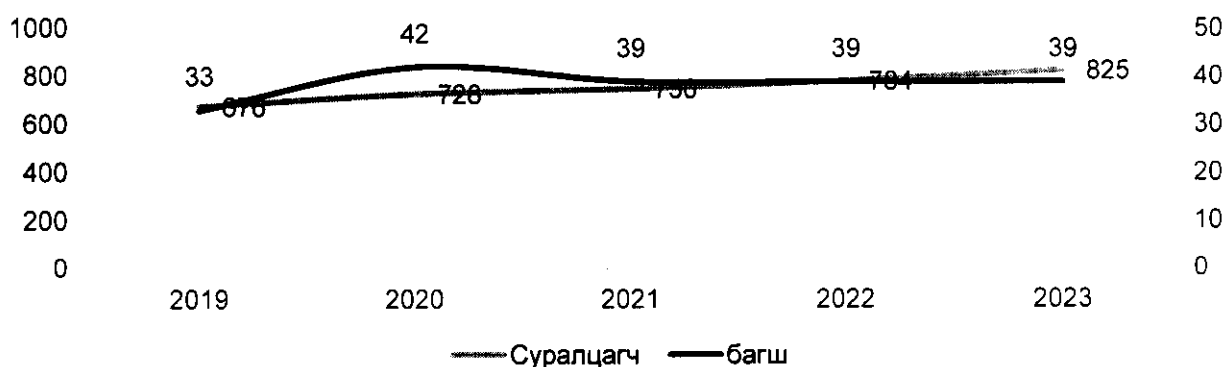
Дүүргийн хэмжээнд хичээлийн 2 байр бүхий ерөнхий боловсролын "Хангай" цогцолбор сургуульд 1-12 ангийн 40 бүлэгт 825 сурагч суралцаж, 73 багш ажиллагсад ажиллаж байна.

Хүснэгт 24. Сургуулийн насны хүүхдийн сургуульд хамрагдалт¹⁸

Хороо	Сургуулийн насны хүүхдийн тоо	Дүүргийн сургуульд суралцаж буй	Өөр газар суралцаж буй	Сургуульд хамрагдаагүй
I хороо	463	445	18	0
II хороо	495	380	115	0
Дүн	958	825	133	0

Багахангай дүүрэгт сургуулийн насны 958 хүүхэд байгаагийн 825 нь дүүргийн сургуульд, 133 нь өөр дүүрэг, хорооны сургуульд буюу сургуульд хамрагдалт 100 хувь, сургууль завсардалтгүй байна.

График 28. ЕБС-ийн суралцагчид ба багшийн тоо, 2019-2023 он

¹⁸ Багахангай дүүргийн Боловсролын хэлтэс (2023-2024 оны хичээлийн жил)

Сүүлийн 5 жилд сургуульд суралцаж буй сурагчдын тоо 5 хувиар өссөн ба нэг багшид оногдох сурагчийн тоо 21 байна.

Сургуулийн өмнөх боловсрол

Дүүргийн хэмжээнд төрийн өмчийн 2, төрийн бус өмчийн төмөр замын 1, сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллагад 286 хүүхэд хамрагдан, 62 багш ажиллагсадтайгаар үйл ажиллагаа явуулж байна.

Хүснэгт 25. СӨБ насны хүүхдийн хамрагдалт²⁰

	СӨБ хамрагдах насны хүүхэд	Дүүргийн СӨБ-д	Өөр дүүргийн СӨБ	Хамрагдаж чадаагүй
I хороо	247	194	53	-
II хороо	205	137	68	-
Дүн	452	331	121	-

Дүүргийн СӨБ-д хамрагдах насны 452 хүүхдийн 73,2 хувь нь СӨБ-д хамрагдаж байна. СӨБ болон ЕБС-ийн насны хүүхдийн дийлэнх нь I хорооны нутаг дэвсгэрт амьдардаг байна.

5.4.2. Эрүүл мэндийн салбарын өнөөгийн нөхцөл байдал

Дүүргийн нутаг дэвсгэрт Багахангай дүүргийн Эрүүл мэндийн төв, Төмөр замын их эмчийн салбар нь эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээг иргэдэд үзүүлдэг.

Төмөр замын их эмчийн салбар нь төмөр замын байгууллагад ажилладаг ажилчдын эрүүл мэндийг хариуцаж үйл ажиллагаа явуулдаг.

Багахангай Эрүүл мэндийн төв дүүргийн иргэд, түр оршин суугч болон дүүргийн нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөх иргэдэд эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тухай хуулийн дагуу харьяалал харгалзахгүй эрүүл мэндийн анхан болон үндсэн тусламж үйлчилгээг амбулатори, яаралтай болон түргэн тусламж, хэвтүүлэн эмчлэх, нийгмийн эрүүл мэндийн чиглэлээр үйлчилгээ үзүүлэн ажилладаг.

Багахангай Эрүүл мэндийн төв нь 2018 онд 40 ортой эмнэлгийн барилгыг хүлээн авснаас хойш эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний нэр төрлийг нэмэгдүүлж рентген оношилгоо, хэт авиан оношилгоо, дурангийн оношилгоо, лабораторийн шинжилгээг хийж байна.

Хүснэгт 26. Эмнэлгийн үзлэгийн үзүүлэлт, 2019-2023 он

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023
Урьдчилан сэргийлэх тарилга	124	443	350	896	786
Амбулаторийн үзлэг	5,670	7,003	4,500	12,217	16,406
Ор хоног	1,001	1,148	990	4,077	6,016
Эмчийн тоо	5	5	5	5	6
Сувилагчийн тоо	7	8	8	8	7
Орны тоо	15	22	22	22	22

Эх үүсвэр: Багахангай дүүргийн статистикийн мэдээ 2023 он

2019 онд урьдчилан сэргийлэх тарилга 124 байсан. Дэлхий нийтийг хамарсан Ковид цар тахлын улмаас 2020 оноос хойш урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд иргэд идэвхтэй хамрагдаж энэ тоо 2019 онтой харьцуулахад 3-7 дахин нэмэгджээ. Ор хоногийн тоо 2019 оныг 2022 онтой харьцуулахад 4 дахин өссөн боловч эмчийн тоо 5 буюу өөрчлөгдөөгүй байгаа нь хүн амд үзүүлэх эмнэлгийн үйлчилгээний хувьд ачаалалтай байгааг харуулж байна.

Хүн амын эрүүл мэндийн хөгжлийн чухал үзүүлэлтийн нэг нь эх, нялхсын эндэгдлийн үзүүлэлт юм. 2020-2023 оны байдлаар авч үзэхэд нийт 169 төрөлт бүртгэгдэж амьгүй төрөлт 1 байсан. Энэ хугацаанд эхийн эндэгдэл гараагүй байна.

Хүснэгт 27. Төрөлт, эх хүүхдийн эндэгдэл, 2020-2023 он, III улирал

	2020	2021	2022	2023
Амаржсан эхийн тоо, бүгд	36	41	40	52
Амьд төрсөн хүүхэд	36	41	40	51
Амьгүй төрсөн	-	-	-	1
Эхийн эндэгдэл	-	-	-	-
Нас баралт	7	7	9	9
Үүнээс: нэг хүртэл насандаа эндсэн хүүхэд	-	-	-	-
Эмнэлгийн нөхцөлд гарсан нас баралт	7	-	5	9
Гэрийн нөхцөлд гарсан нас баралт	10	7	4	-
Улаанбаатар хотод бүртгэгдсэн нас баралт	-	-	-	-

Эх үүсвэр: Багахангай дүүргийн статистикийн мэдээ 2023 он

2022 оны ор хоногийн тоог 2019 онтой харьцуулахад 4 дахин өссөн боловч мэргэжлийн эмч, сувилагч мэргэжилтэнг нэмэгдүүлэх ажилд түлхүү анхаарч ажиллаж байгаа боловч мэргэжлийн боловсон хүчин ирэхгүй, хүний нөөцийн дутагдал их байна.

5.4.3. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын салбарын өнөөгийн нөхцөл байдал

Багахангай дүүргийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн үндсэн салбар нь төрийн захиргаа, төрийн үйлчилгээ, төрийн тусгай чиг үүргийн үйлчилгээ, "Улаанбаатар төмөр зам хувь нийлүүлсэн нийгэмлэг", УТП болон бизнесийн нэгжүүд, мал аж ахуй, газар тариалан юм.

Сүүлийн 3 жилийн бүртгэлтэй ажилгүй иргэд тооны хувьд өөрчлөлтгүй. Харин хүйсийн хувьд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувийн жин өсөх хандлагатай байна. 2021-2023 оны эхний 9 сарын дунджаар сар бүр 6 иргэн ажил идэвхтэй хайж бүртгүүлдэг бол 5 иргэн шинээр ажилд ордог байна. Бүртгэлтэй ажилгүй иргэдийн 13.0 хувь нь 15-24 насны залуучууд, 27.0 хувь нь 25-34 насныхан, 32.0 хувь нь 35-44 насныхан, 18.0 хувь нь 45-54 насны, 3.4 хувь нь 55-59 насныхан, 2.3 хувь нь 60 дээш насны ахмадууд байна.

Хүснэгт 28. Дүүргийн бүртгэлтэй ажилгүй иргэд¹⁹, насны бүлэг, хүйсээр, жил бүрийн III-р улиралд

Үзүүлэлт	2021 (I-IX сард)		2022 (I-IX сард)		2023 (I-IX сард)	
	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй
Тайлант сарын эцэст байгаа бүртгэлтэй ажилгүй иргэд	294	150	293	144	294	185
15-24	39	16	34	14	36	23
25-34	101	51	106	56	79	53
35-44	82	41	85	38	94	57
45-54	46	21	43	21	51	35
55-59	22	11	18	12	10	8
60 +	4	2	7	3	7	5

¹⁹ Монгол Улсын хуулиар зөвшөөрөгдсөн хөдөлмөрлөх насны, хөдөлмөр эрхлэх чадвартай, цалин хөлстэй ажил болон хувиараа хөдөлмөр эрхэлдэггүй, тухайн үед ажиллахад бэлэн, цалин хөлстэй ажил идэвхтэй хайж байгаа хөдөлмөр, халамжийн үйлчилгээний хэлтэс, хөдөлмөрийн хувийн биржид бүртгүүлсэн ажилгүй иргэдийг хэлнэ.

Үзүүлэлт	2021 (I-IX сард)		2022(I-IX сард)		2023(I-IX сард)	
	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй	Бүгд	Үүнээс эмэгтэй
Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд	18		17		7	5

Эх үүсвэр: Багахангай дүүргийн статистикийн хэлтэс, 2023 он

Бүртгэлтэй ажилгүй иргэдийг боловсролын түвшнээр нь авч үзвэл, 26.1 хувийг дипломын болон бакалаврын дээд, 5.7 хувийг тусгай мэргэжлийн дунд, 5.4 хувийг техникийн болон мэргэжлийн, 46.2 хувийг бүрэн дунд, 7.1 хувийг суурь боловсрол, 4.0 хувийг бага боловсрол, 5.1 хувийг боловсролгүй иргэд тус тус эзэлж байна.

Хүснэгт 29. Бүртгэлтэй ажилгүй иргэд, боловсролын түвшнээр

	2020 (I- IX сард)	2021 (I-IX сард)	2022 (I-IX сард)	2023 (I-IX сард)
Бүртгэлтэй ажилгүй иргэд, Нийт	219	294	295	294
Үүнээс				
Магистр, доктор	1	1	2	0
Дипломын болон бакалавр	35	27	36	77
Тусгай мэргэжлийн дунд	8	25	26	17
Техникийн болон мэргэжлийн	7	20	19	16
Бүрэн дунд	226	179	168	136
Суурь	16	21	25	21
Бага боловсрол	7	13	13	12
Боловсролгүй	2	8	4	15

Эх үүсвэр: Багахангай дүүргийн статистикийн хэлтэс, 2023 он

5.4.4. Нийгмийн хамгаалал

2023 оны III улиралд давхардсан тоогоор нийт 3,438 хүнд халамжийн тэтгэвэр, тэтгэмж, хөнгөлөлт, тусламж үйлчилгээ үзүүлж, халамжийн зардлын хэмжээ өссөн дүнгээр 2.2 тэрбум төгрөг байна. Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад халамжийн тэтгэвэр тэтгэмж, хөнгөлөлт тусламж үйлчилгээ авч буй иргэдийн тоо 69.3 хувь өссөн бөгөөд тэдгээрийн 97.7 хувь нь хүүхдийн мөнгөн тэтгэмж авдаг.

5.4.5. Гэмт хэргийн өнөөгийн байдал

2021-2023 онд нийтдээ 49 хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд хүний эрүүл мэндэд санаатай хохирол учруулах болон иргэдийн өмчийн хулгайн хэрэг зонхилж байна. 2023 оны III улирлын байдлаар гэмт хэргийн гаралт 1-р хороонд 6, 2-р хорооны нутаг дэвсгэрт 12 гарсан байна. Багахангай дүүрэгт 2021 онд нийт 15 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна. Үүнээс бусдын бие махбодод гэмтэл учруулсан хөнгөн гэмт хэргийн тоо 5, зам тээврийн осол 2 бусад хөнгөн хэрэг 8 байна. Багахангай дүүрэгт бүртгэгдсэн гэмт хэргийн тоо сүүлийн 3 жилд харьцангуй тогтвортой буюу 15-18 хооронд хэлбэлзэж байна.

5.4.6 Өрхийн нөхцөл байдал ба амьжиргааны түвшин

2023 оны эцэст 1298 өрх бүртгэлтэй байгаа бөгөөд 775 өрх нь I хороонд, 523 өрх нь II хороонд амьдарч байна.

Хүснэгт 30. Багахангай дүүргийн өрхийн тоо, 2019-2023 он

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023
Өрхийн тоо	1131	1185	1222	1248	1298
Хүн амын тоо	4123	4463	4459	4416	4422
Дундаж ам бүл	3.6	3.8	3.6	3.5	3.4
Өөрчлөлт	Өрхийн тоо				
		54.0	37.0	26.0	50.0

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023
Хүн амын тоо		340.0	-4.0	-43.0	6.0

Дүүргийн өрхийн дундаж ам бүл 3.4 болж 4 жилийн дунджаас 0.2 хүнээр буурсан нь хүн амын өсөлтөд сөргөөр нөлөөлж байна.

Хүснэгт 31. Дүүргийн өрхийн амьжиргааны нөхцөл²⁰

Хороо	Өрхийн тоо	Үүнээс		Гэр хорооллын өрхүүдээс дараах дэд бүтцэд холбогдох боломжтой өрхийн тоо		
		Орон сууцанд	Гэр хороололд	Төвлөрсөн дулаан хангамж	Төвлөрсөн цэвэр усан хангамж	Төвлөрсөн бохир усан хангамж
I	775	578	197	46	46	46
II	523	247	276	194	194	194
Дүн	1298	825	473	240		

Дүүргийн нийт өрхийн 63.5 хувь нь орон сууцанд, 36.5 хувь нь гэр хороололд амьдарч байна. Харин гэр хороололд амьдарч буй өрхийн 50.7 хувь нь төвлөрсөн дэд бүтцэд холбогдох боломжтой бол тэдний 80.8 хувийг II хорооны өрхүүд эзэлж байна. II хорооны гэр хороололд амьдарч буй өрхүүдийн 70.2 хувь нь төвлөрсөн дэд бүтцэд холбогдох боломжтой. Нийт хүн амын 1.2 хувь нь амьжиргаа дэмжих хүнс тэжээлийн хөтөлбөрт, 2.7 хувь нь амьжиргааг дэмжих тэтгэмж авдаг.

5.5. Багахангай дүүргийн дэд бүтцийн өнөөгийн байдал ба төлөвлөлт

5.5.1. Дулаан хангамж

Багахангай дүүргийн хэмжээнд Төмөр замын болон орон нутгийн өмчийн газрууд нь 13 ширхэг дулааны зуухаар дулаан үйлдвэрлэж нийт 17.9 Гкал/цаг, Хэрэглэгчийн дулааны ачаалал 10.9 Гкал/цаг байна. Дулаан зөөгчийн температур нь 90/60С горимтой байна.

А. “Илч-Орд” орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоот үйлдвэрийн газар

“Илч-Орд” ОНӨААТҮГ нь 1-р хорооны 23 аж ахуйн нэгж байгууллагын 37,500м³ орон сууцны 49,000 м³, 2-р хорооны төсвийн 4 байгууллагын 6,520м³ талбайг дулаанаар хангах 12.3 МВт хүчин чадал бүхий халаалтын зуухтай.

Хүснэгт 32. “Илч орд” ОНӨААТҮГ-ын халаалтын зуух

№	Нэршил	Марк хийц	Хүчин чадал	Дулаан гаргалт	Ашиглалтад орсон он
1	Нам даралтын зуух	US	МВт	0.4	2004
2	Хэрэглээний халуун усны зуух	-	МВт	0.4	2004
3		МУХТ	МВт	2.6	2013
5	Халаалтын зуух	KBM – I зуух	МВт	3.6	2005
6		KBM	МВт	1.8	2018
7					
8					
Нийт			12.3 МВт		

2004 онд 0.4 МВт хүчин чадал бүхий нам даралтын зуухаар дулаанаар хангаж байсан бол 2018-2022 онд хөрөнгө оруулалт хийж хүчин чадлыг 5.3 МВт-аар нэмэгдүүлжээ.

²⁰ Дүүргийн статистик тоон мэдээлэл

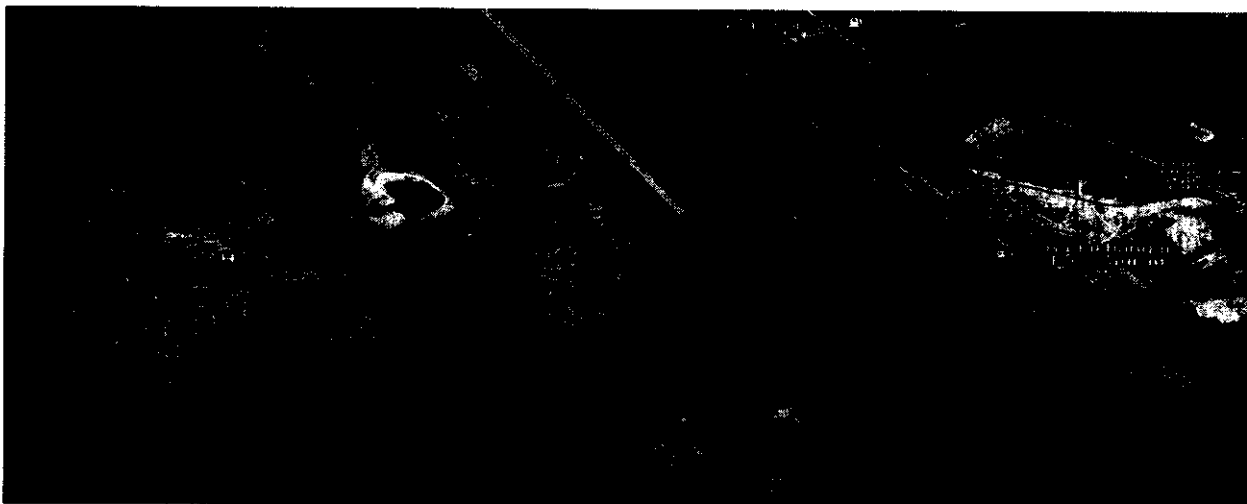
Б. Улаанбаатар төмөр замын барилга орон сууцны Багахангай хэсэг

УБ Төмөр замын барилга орон сууцны хэсгийн төв уурын зуух нь төмөр замын болон 18 аж ахуйн нэгж, байгууллагад сард 625м^3 , орон сууцны 11 байрны 131 айл өрхөд сард дулаан үйлдвэрлэн 1355м^3 талбайд халаалт өгдөг.

РГТХ -07 маркийн халаалтын гурван зуух, НР 18-54 маркийн хэрэглээний халуун усны 2 зуухаар дулаан үйлдвэрлэж хэрэглэгчийг хангаж байна. 2014 онд тус уурын зууханд 1.8 МВт хүчин чадал бүхий зуух, мотор насосын хүчин чадлыг нэмэгдүүлсэн.

Гэр хорооллын айл өрхүүдийн халаалтын эх үүсвэр: Багахангай дүүргийн гэр хороололд амьдарч буй айл өрхөд 3-15 кВт-ын хүчин чадалтай 391 зуух, 16-100 кВт-н хүчин чадалтай 7 зуух, 100 кВт-аас дээш хүчин чадалтай 13 зуух байна.

Зураг 12. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн дулаан хангамжийн шугам сүлжээ

5.5.2. Цахилгаан хангамж

Тус дүүрэг нь 110 кВт-ын 200 км ЦДАШ-аар 110/35/10 кВт-ын 16 МВт чадалтай Багахангай дэд станц, 35 кВт-ын 1.5 км ЦДАШ-аар 35/6 кВт 1.6 МВт хүчин чадалтай Өндөртолгой дэд станцаас тус дүүргийг цахилгаан эрчим хүчээр хангаж байна. Цахилгааны ачаалал 2017 оны байдлаар 2.6 МВт байсан бол 2020 онд 3.5 МВт болж 34.6 хувиар нэмэгдсэн байна.

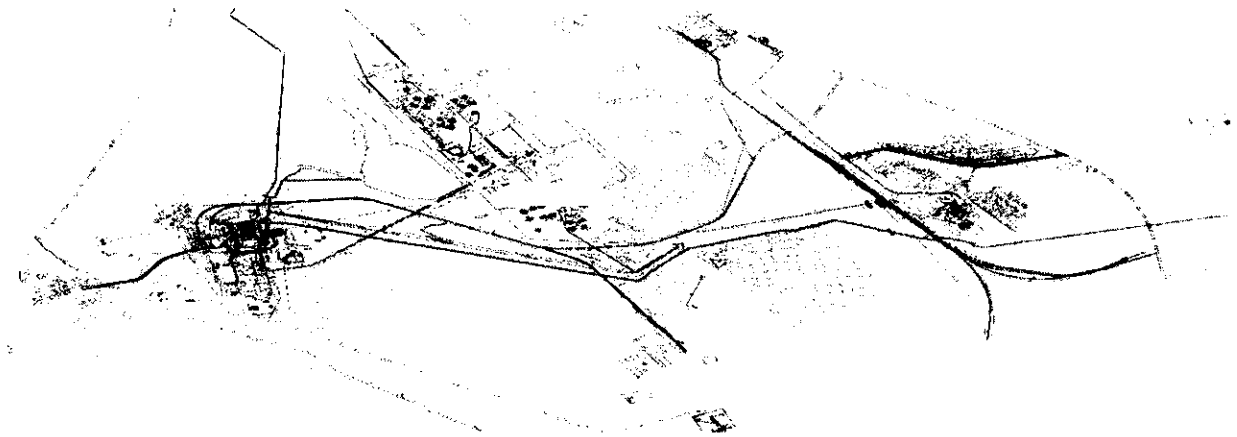
А. “Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК

“Улаанбаатар цахилгаан түгээх сүлжээ” ТӨХК-ийн Өндөртолгой эрчим хүчний хэсэг нь улсын төвлөрсөн эрчим хүчний системд холбогдсон 1,600 кВт хүчин чадал бүхий 1 дэд станц, цахилгаан дамжуулах 35 кВт-ын 200 км урт цахилгаан дамжуулах шугамаар жилд 55 аж ахуйн нэгж, байгууллага, 380 айл өрхөд 0,4 сая. кВт цаг эрчим хүчийг дамжуулан түгээдэг хүчин чадалтай. Төв аймгийн Баянцагаан, Баян сумдыг 35 кВт-ын цахилгаан дамжуулах шугамаар тэжээн хариуцан ажилладаг.

Б. Улаанбаатар төмөр замын эрчим хүч, ус хангамжийн 1 дүгээр ангийн Багахангай хэсэг

Улаанбаатар төмөр замын эрчим хүч, ус хангамжийн 1 дүгээр ангийн Багахангай хэсэг нь төмөр замын Хайрхан зөрлөгөөс Агуйт зөрлөг хүртэл, Багахангай өртөөнөөс Багануур хүртэлх өртөө зөрлөг болон дүүргийн 2-р хорооны иргэд, аж ахуй нэгжийг цахилгаан эрчим хүч, ундны цэвэр усаар хангаж ажилладаг. Тус хэсэг нь 0.4, 6, 10, 35 кВт-ын 350 км-ын ЦДАШ, 0.4, 6, 10 кВт-ын 1150 метр кабель шугам, 6,10 кВт-ын хаалттай хуваарилах 3

ширхэг байгууламж, 6, 10 кВт-ын бүрдэл хуваарилах 37 байгууламж, усны насос станц 4 ширхэг, гүний худаг 11 -ийг хариуцан ажиллуулж аж ахуйн нэгж, хэрэглэгчдийг цахилгаан эрчим хүчээр ханган ажилладаг. 2-р хорооны Бор-Үзүүр, Цайдам, Нуур, Замчны гэр хорооллын цахилгаан дамжуулах агаарын шугам болон модон тулгуурыг буулган төмөр бетонон тулгуураар сольж СИП кабель татан шинэчлэл хийж хүчдэлийн уналтыг тогтворжуулах ажлын хүрээнд трансформаторын хүчин чадлыг нэмэгдүүлсэн.

Цахилгаан түгээх сүлжээний өндөр, нам хүчдэлийн агаарын шугам, кабелуудыг орчин үеийн шинэ технологийн агаарын шугам кабелиар шинэчлэн сольж, цахилгаан эрчим хүчинд холбогдоогүй хэсгийг холбон эрчим хүчний хангамжийг нэмэгдүүлэн гудамж талбай, гэр хорооллын гэрэлтүүлгийг бүрэн шинэчилсэн, дүүргийн цахилгаан хангамжийн хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх 110/35/10 кВт-ын дэд станцыг Хятад улсын хөрөнгө оруулалтаар барьсан.

5.5.3. Усан хангамж ба ариутгах татуурга

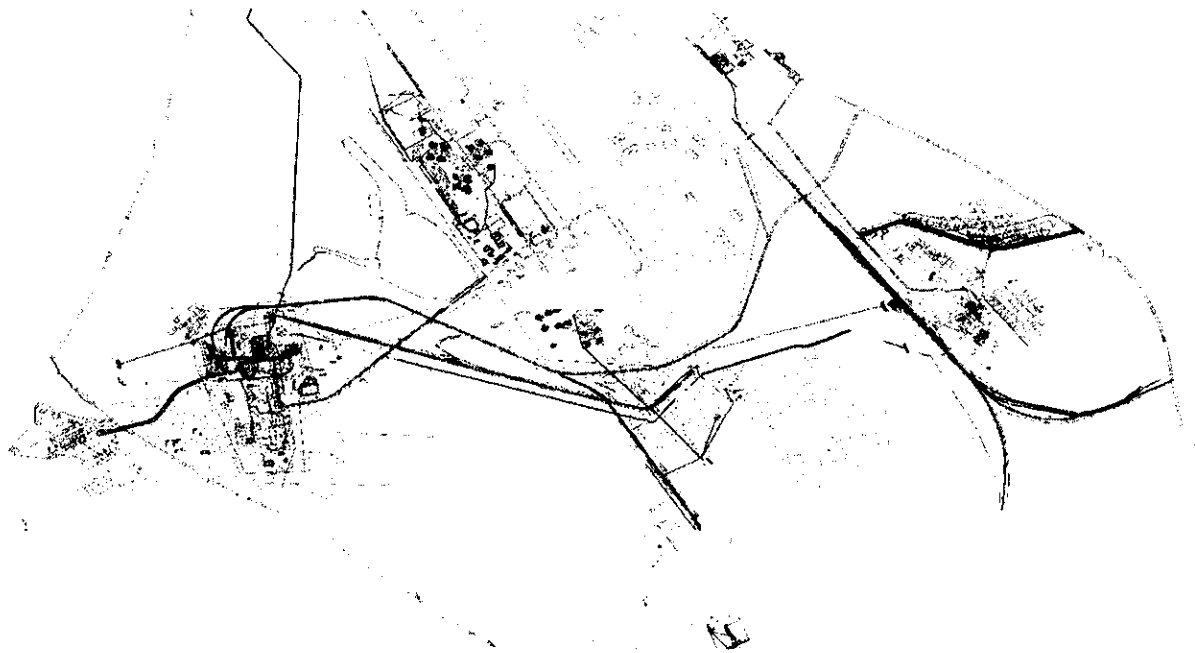
Хүн амын болон үйлдвэр аж ахуйн нэгж, албан газруудыг гүний усны эх үүсвэрийн 5 худгаас хоногт 2,600 м³ ус олборлон $V = 2 \times 500$ м³ багтаамжтай усан сан, $Q=5,160$ м³/хон хүчин чадалтай цэвэр усны насосын станцаар дамжуулан халдваргүйжүүлэн ахуйн болон үйлдвэрийн усаар хангадаг. Цэвэр усны гол шугамын урт 22.8 км байна.

Гэр хорооллын иргэдийг зөөврийн болон инженерийн сүлжээнд холбогдсон ухаалаг систем бүхий ус түгээх 5 цэгээр дамжуулан ундны болон ахуйн хэрэглээний усаар хангадаг.

Ус суваг, ашиглалтын товчоо нь хоногт 2,760 м³ ус олдворлох хүчин чадалтай 4 худаг, 3,264 м³ бохир ус татан зайлуулах хүчин чадалтай бохирын станц, 2,880 м³ ус хэрэглэгчид түгээх хүчин чадалтай 1 станц, 500 м³ багтаамж бүхий төмөр бетонон усан сан, 3790 м³ цэвэр усны 1,608 м бохир усны шугамыг хариуцан ажилладаг. Дүүргийн нутаг дэвсгэр дээр өмчийн бүх төрлийн 32 худаг, 1 усан сан бүртгэлтэй байна. Нийт худгийн 78.2% буюу 25 худаг 1-р хороонд, 21.8 хувь буюу 7 худаг 2-р хороонд байна. 2018 онд ундны усны 3 цооног эх үүсвэрийг шинээр тогтоож дэд бүтэцтэй холбосон.

Хөдөө аж ахуйн чиглэлээр болон бусад дахин боловсруулах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг үйлдвэрүүд нь өөрсдийн усны эх үүсвэртэй.

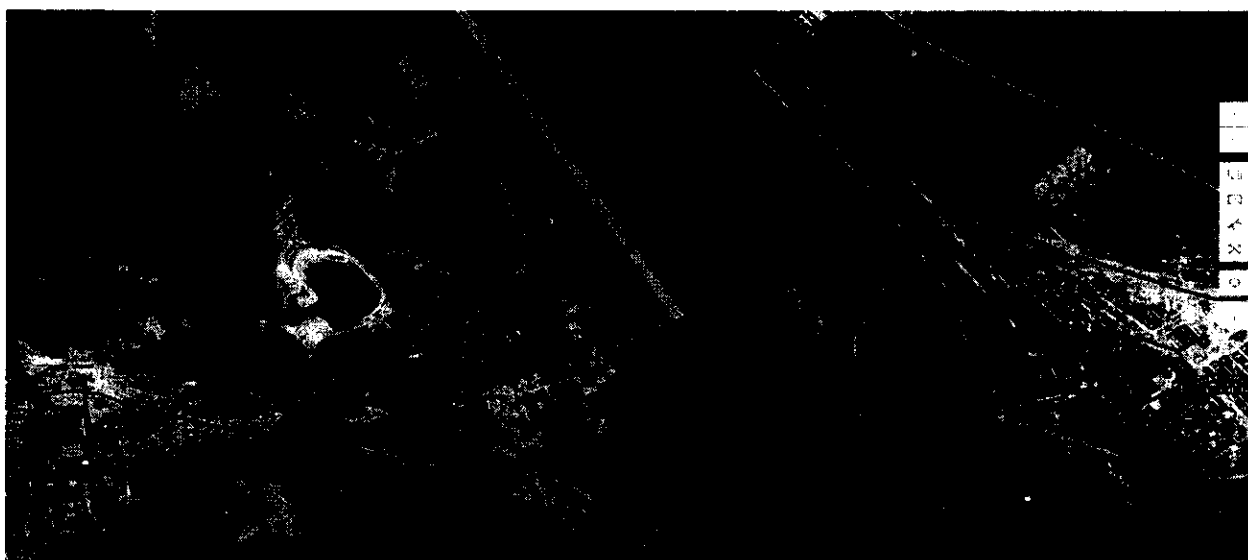
Зураг 13. Усан хангамж, ариутгах татуурга

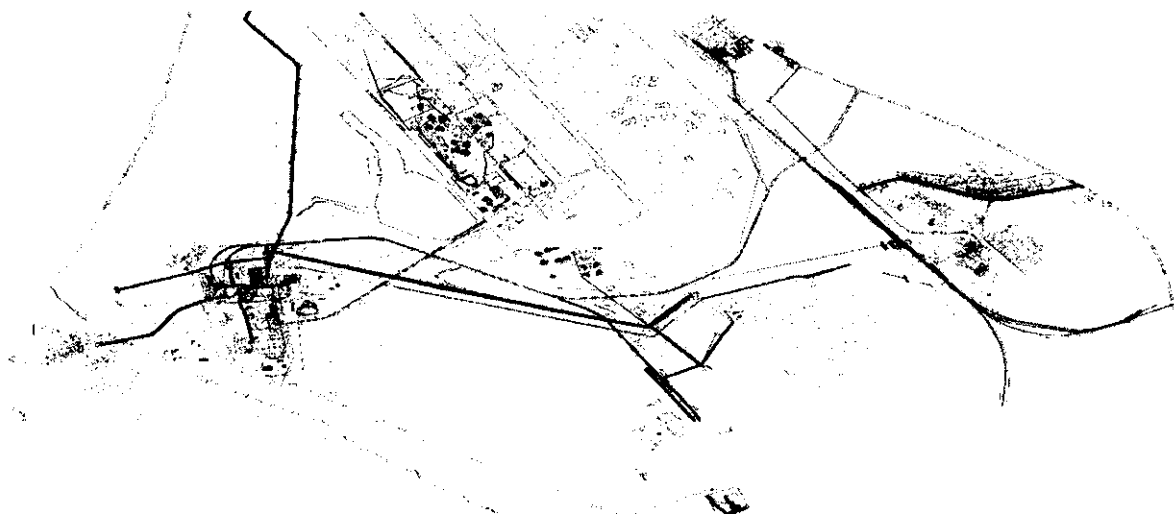
Хүснэгт 33. Нэгдүгээр өргөлтийн насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал

Гүний худаг №	Цооногийн ундарга, 2004	Суурилсан насосын марк	Бүтээмж м³/цаг		Даралт, м	Цахилгаан хөдөлгүүр кВт	Ашиглалтад орсон
			ундаргаар	насосоор			
1	10	ЭЦВ-6.10/80	36	10	8.0	4.5	1991
2	10	ЭЦВ-8.25/100	36	25	10.0	11	2001
3	6.3	ЭЦВ-6.10/125	22.7	10	12.5	4.5	2000

Зураг 14. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн усан хангамжийн шугам сүлжээ

Зураг 15. Газрын зураг

Цэвэр бохир усны шугам сүлжээ, усан сан, насосын станц, цэвэрлэх байгууламжийн өргөтгөл, шинэчлэлтийн улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хүн амын усан хангамж, ариутгах татуурга цэвэрлэх байгууламж барьсан бөгөөд, эрүүл ахуйн шаардлагад нийцсэн хэрэглээтэй болгон, шугам сүлжээний усны алдагдал багасаж, хаягдаж байгаа бохир усны бохирдлын хэмжээг багасгахаар дүүрэгт хоногт 3,200 м³ бохир усыг татан зайлуулах хүчин чадал бүхий цэвэрлэх байгууламж, ариутгах татуурга, усан сангийн барилгын ажил, шугам сүлжээний шинэчлэлт, 1,000 м³ багтаамжтай усан сан байгуулах ажлууд хийгдсэн.

Ус дамжуулах хоолой, усан сан: Нэгдүгээр өргөгчөөс олборлосон усыг хоёрдугаар өргөгчийн насосын станцын хүлээн авах санд хуримтлуулан хоёрдугаар өргөлтийн насосоор хэрэглэгчдэд шахан өгч байна. Мөн 500 м³ багтаамжтай нэг ширхэг усан сантай ба агаар сэлгэх хоолой, усны тоолуур зэрэг иж бүрэн тоноглолтой.

Хүснэгт 34. Хоёрдугаар өргөлтийн насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал

Насосын дугаар	Насосын марк	Насосын		Цахилгаан хөдөлгүүр, кВт	Ашиглалтад орсон он
		Бүтээмж, м ³ /цаг	Гаргах даралт, ат		
1	K-80/65	80.0	65.0	7.5	2002
2	K-45/30	45.0	30.0	5.5	2002
3	K-80/65	80.0	65.0	7.5	2001

Усан сангаас хоёр дамжуулах хоолойгоор зэрэг соруулан хэрэглэгчдэд түгээх сүлжээнд шахдаг. Хоёрдугаар өргөлтийн станцаас шахсан ус шууд хэрэглэгчдэд хүрдэг. Ус хангамжийн дамжуулах хоолойн голч 50-100 мм, нийт урт 3,500 м байна.

Бохир ус зайлуулах систем: Ахуйн бохир ус нь өөрийн урсгалаар 150-200 мм-ийн цуглуулагчаар дамжин бохир усны насосын станцад очин тэндээс даралттай шугамаар энгийн цэвэрлэх байгууламж руу явдаг. Мах боловсруулах үйлдвэрийн барилгатай хамт 1996 онд Q=700 м³/хон хүчин чадалтай цэвэрлэх байгууламж баригдсан боловч ашиглаагүй ба ашиглах боломжгүй болсон. Бохир усны гол шугамын урт 1.6 км байна. 2014-2017 онд улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтаар ус хангамж, ариутгах татуургын шугам сүлжээ, насос станц, цэвэрлэх байгууламжийн (3,200м³) өргөтгөл шинэчлэлтийн ажил хийгдэж 2019 онд бүрэн ашиглалтад орсон. Багахангайн төмөр замын өртөө нь цэвэр усны 2 гүний худагтай. ЭЦВ6-10-110 насос суурилагдсан. Хоногт 10.7м³ ус олборлодог. Ус дамжуулах 7.5 км урттай, Ф150 мм-ын яндан хоолойтой.

Нэгдүгээр хорооны хэрэглэгчдээс гарч байгаа ахуйн бохир усыг цуглуулан дамжуулах шугам хоолойгоор 500м-т байрлах цөөрөмд хаяж байна. Хоёрдугаар хорооны хэрэглэгчдээс гарах бохир усыг 150-200 мм голчтой, 1,244 м урттай ган хоолойгоор цуглуулж насосын станцад хүргэх ба цаашид хоолой болон цэвэрлэх байгууламжаар дамжин өнгөрч байгальд хаягдаж байна.

Хүснэгт 35. Бохир усны насосын станцын суурилагдсан хүчин чадал

Насосын дугаар	Насосын марк	Бүтээмж, м ³ /цаг	Гаргах түрэлт, м	Цахилгаан хөдөлгүүр, кВт	Ашиглалтад орсон он
1	СД-160/45	160.0	45.0	37.0	1998
2	СМ-100/65	100.0	65.0	5.5	2003
3	СМ-100/65	100.0	65.0	5.5	2001

Одоогийн байдлаар цэвэрлэх байгууламж нь бохир усыг цэвэрлэх бус харин дамжуулан өнгөрүүлэх байдалтайгаар ажиллаж байна. Бохир ус цэвэрлэх байгууламжийн үндсэн дамжлагад азротенк, тунгаагуур, халдваргүйжүүлэх байгууламж, туслах байгууламжид лагийн талбай, элсний талбай, хлоржуулалтын худгууд байна. Ундны болон ахуйн хэрэглээний усыг 4 км орчим зайд байрлах гүний худгаас татан авдаг. Багахангай дүүргийн 1, 2 дугаар хорооны бохир ус зайлуулах систем нь бохир усыг хэрэглэгчдээс татан зайлуулах үйл ажиллагааг л явуулж байна. Нэгдүгээр хорооны бохир усыг байгалийн хонхор газар хашаа хамгаалалтгүй цөөрөм үүсгэн хаясан нь ойролцоох нутгийн иргэдийн аюулгүй байдалд муугаар нөлөөлөхөөс гадна мал ууж байна. Хоёрдугаар хорооны бохир усыг мөн байгальд шууд хаяж байгаа нь хөрс, ус, агаарын бохирдлыг үүсгэж байна.

Цаашид усан хангамжийн 500 м³-ын хоёр усан санг шинээр төлөвлөж 1 ба 2 дугаар хороотой холбох мөн шинээр гаргасан гүний худгуудыг 2-р өргөлтийн насосын станцын өмнөх усан санд холбох, ус хангамжийн шугам сүлжээг өргөтгөх барилгажуулах бүсүүдэд шинээр барих шаардлагатай.

Зураг 16. Багахангай дүүргийн төвлөрсөн ариутгах татуургын шугам сүлжээ

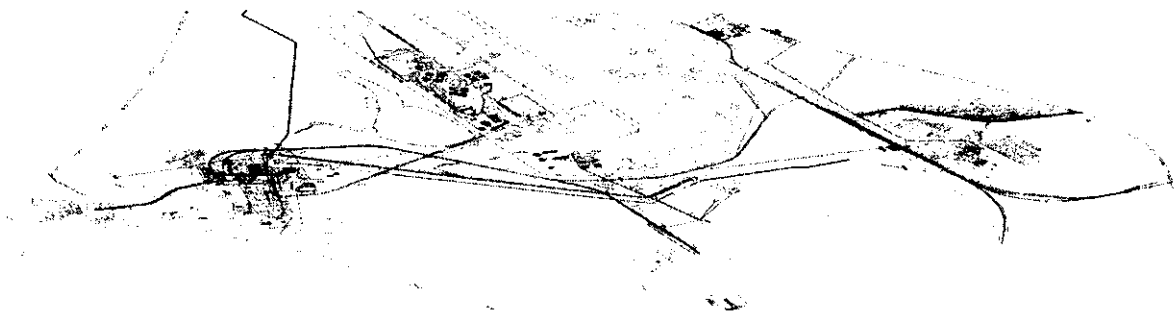
Мэдээлэл холбооны сүлжээ

Дүүрэгт үүрэн телефоны 4 операторын сүлжээг ашигладаг бөгөөд 2006 оноос УБТЗ-ын холбоо, 2014 оноос “Монголын цахилгаан холбоо” ХК, 2022 оноос Мобиком ХК зэрэг газрууд нь айл өрх, аж ахуйн нэгж байгууллагуудад суурин утас, өндөр хурдны интернэтийн үйлчилгээгээр ханган ажиллаж байна. Мөн нийслэлээс төр захиргааны

байгууллага болон хороодыг нэгдсэн интернэтийн нэг сүлжээнд холбох зорилгоор шилэн кабель шинээр татан тусдаа өндөр хурдны интернэт ашиглах техникийн нөхцөл боломжийг бүрдүүлсэн байна.

Холбооны байгууллагын гол үзүүлэлт болох телефон цэгийн тоо жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна. Нийт суурин телефон цэгийн 226 буюу 89.7 хувийг айл өрх ашиглаж байна.

Зураг 17. Багахангай дүүргийн цахилгаан хангамж, мэдээлэл холбооны шугам сүлжээ

БҮЛЭГ 6. БАГАХАНГАЙ ДҮҮРГИЙН ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨРИЙН СУУРЬ СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

Багахангай дүүргийн хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулах ажлын суурь судалгаанд дүүргийн иргэд, оршин суугчид болон дүүрэгт худалдаа, үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлдэг ААНБ, бизнес эрхлэгчдийн төлөөлөл оролцсон болно. Багахангай дүүргийн иргэдээс авсан тоон болон чанарын судалгаа нь дүүрэг, хорооны амьдрах орчны өнөөгийн нөхцөл байдлыг иргэдээр үнэлүүлэх, дүүргийн хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн зураглалд иргэдийн санал, хүсэлтийг тусгах зорилготой байсан.

6.1. Суурь судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл

Энэхүү дэд бүлэг нь суурь судалгаанд оролцогчдын ерөнхий мэдээлэл буюу судалгаанд хамрагдсан иргэдийн нас, хүйс, боловсролын түвшин, сууцны төрөл, хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал зэрэг мэдээллийг тусгалаа.

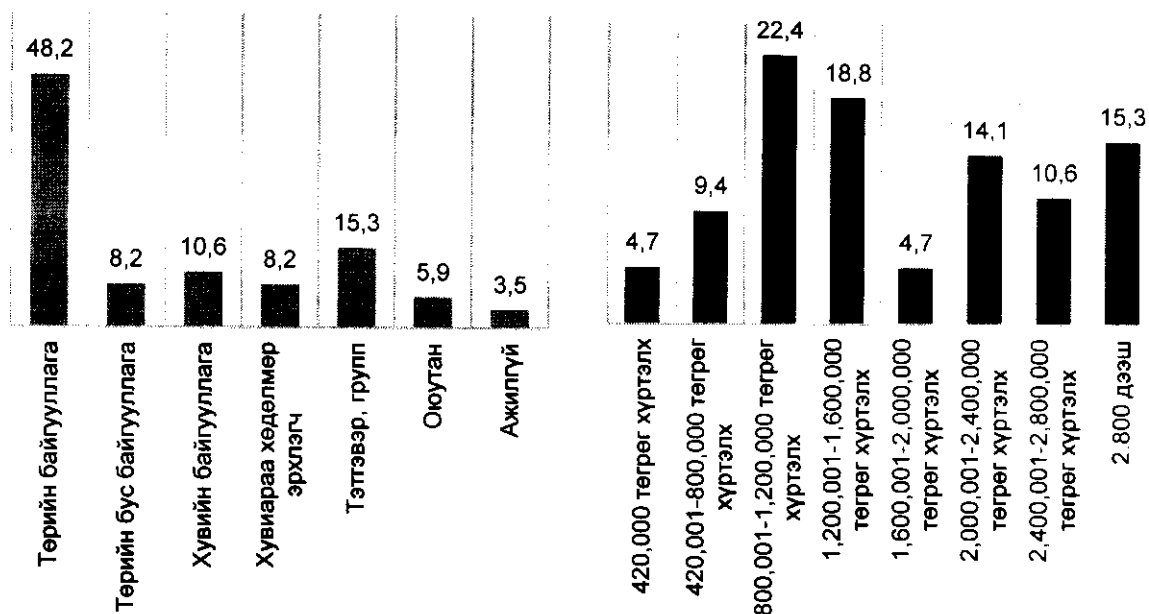
6.1.1. Иргэд, оршин суугчдын ерөнхий мэдээлэл

Суурь судалгаанд оролцсон иргэд нь хүйсийн хувьд 54.81 хувь нь эмэгтэй 45.9 хувь нь эрэгтэй байгаа бол боловсролын түвшний хувьд ихэнх буюу 45.9 хувь нь дээд боловсролтой байна. Харин насны бүлгийн хувьд судалгаанд оролцогчдын 14.1 хувь нь 18-25 насны залуучууд, 83.9 хувь 26-65 насны иргэд байна.

Хүснэгт 36. Судалгаанд оролцогч иргэдийн ерөнхий мэдээлэл

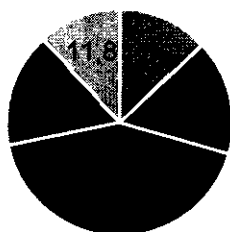
№	Үндсэн үзүүлэлтүүд	Утга	Хувь, %
1	Хүйс	Эрэгтэй	45.9
		Эмэгтэй	54.1
2	Насны бүлэг	18-25	14.1
		26-35	24.7
		36-45	20
		46-55	28.2
		56-65	12.9
3	Боловсролын түвшин	Дээд	45.9
		ТМС болон МСУТ	10.6
		Бүрэн дунд	37.6
		Бүрэн бус дунд	3.5
		Бага болон суурь	2.4
		Боловсролгүй	0
4	Сууцны төрөл	Гэр хорооллын хашаан дахь гэрт	17.6
		Гэр хорооллын хашаа байшинд	17.6
		Орон сууц	63.5
		Амины орон сууц /хаус/	1.2
5	Амьдардаг хороо	I	52.9
		II	47.1

График 29. Судалгаанд оролцогч иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн байдал болон өрхийн сарын дундаж орлого

Судалгаанд оролцогчдын 42.3 хувь нь 1,000,001-2,000,000 сая хүртэлх, 28.8 хувь нь 500,001-1,000,000 сая хүртэлх, 15.5 хувь нь 2,000,001-3,000,000 сая хүртэлх дундаж орлоготой байна.

График 30. Багахангай дүүрэгт амьдарч буй хугацаа, хувь

* 1-5 жил ■ 6-10 жил ■ 11-16 жил ■ 17-21 жил ○ 22-с дээш жил

Оршин суугчдыг амьдарсан хугацаагаар авч үзвэл 1-5 жил 12.9 хувь, 6-10 жил 16.5 хувь, 11-16 жил 42.3 хувь, 17-21 жил 16.5 хувь, 22 -оос дээш жил 11.8 хувийг тус тус эзэлж байна.

6.2. Багахангай дүүргийн амьдрах орчин, сүүлийн жилүүдэд хийгдсэн бүтээн байгуулалтын талаарх иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ

Судалгааны хүрээнд сүүлийн 5 жилийн хугацаанд Багахангай дүүрэгт хийгдсэн хөрөнгө оруулалтын ажлууд болон өөрчлөлтүүдийн талаарх ерөнхий сэтгэл ханамжийг тодорхойлох зорилгоор санал асуулга явуулсан.

Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийг үнэлэхдээ Лайкертын хэмжүүрийн утгыг ашигласан бөгөөд тус үнэлгээг 1–5-ын хооронд утга авахаар сонгосон. Үнэлгээний утга нь 5–руу дөхөх тусам сэтгэл ханамжийн түвшин нэмэгдэж байгааг илтгэж байгаа бол эсрэгээр 1–рүү дөхөх тусам

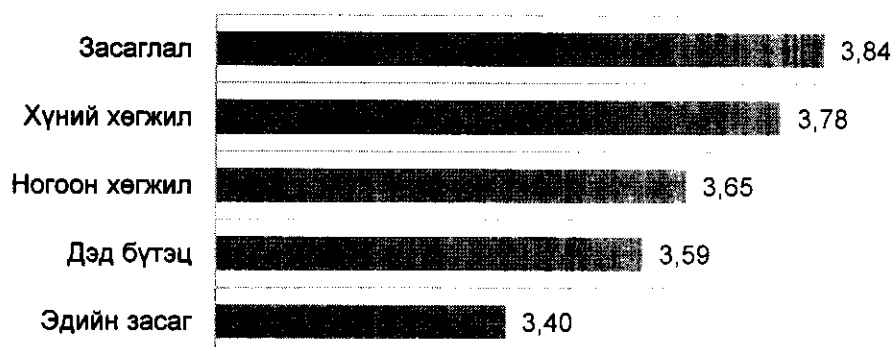
сэтгэл ханамжийн түвшин буурч байгааг илэрхийлдэг. Хэрэглэгчийн сэтгэл ханамжийн утга нь дараах үр дүнг илэрхийлдэг.

Үүнд:

- $4.50 < CSI < 5.00$ бол хэрэглэгч сэтгэл ханамж маш өндөртэй, хэрэглэгчтэй холбоотой үзүүлэлтүүдийг энэ хэвээр нь хадгалах шаардлагатай;
- $3.50 < CSI < 4.49$ бол хэрэглэгч сэтгэл ханамжтай, санаа зовох зүйлтэй, хэрэглэгчтэй холбоотой зарим үзүүлэлтүүдийг сайжруулах шаардлагатай;
- $2.50 < CSI < 3.49$ бол хэрэглэгч сэтгэл ханамж дунд зэрэг, санаа зовох зүйл ихтэй; хэрэглэгчтэй холбоотой нэлээд олон үзүүлэлтүүдийг сайжруулах шаардлагатай;
- $1.50 < CSI < 2.49$ бол хэрэглэгч сэтгэл ханамж муутай, санаа зовох зүйл маш ихтэй;
- $< CSI < 1.49$ бол хэрэглэгч огтхон ч сэтгэл ханамжгүй, цаашид хэрэглэгчтэй холбогдож байгаа бүхий л хэсэг дээр анхаарч ажиллах шаардлагатай.

Сүүлийн 5 жилд танай дүүргийн нутаг дэвсгэрт гарсан өөрчлөлтүүдийг дараах салбар бүрээр үнэлнэ үү? гэсэн асуултад засаглалын хувьд сэтгэл ханамж хамгийн өндөр буюу 3.84, эдийн засаг муу буюу 3.40 гэсэн үнэлгээг өгчээ.

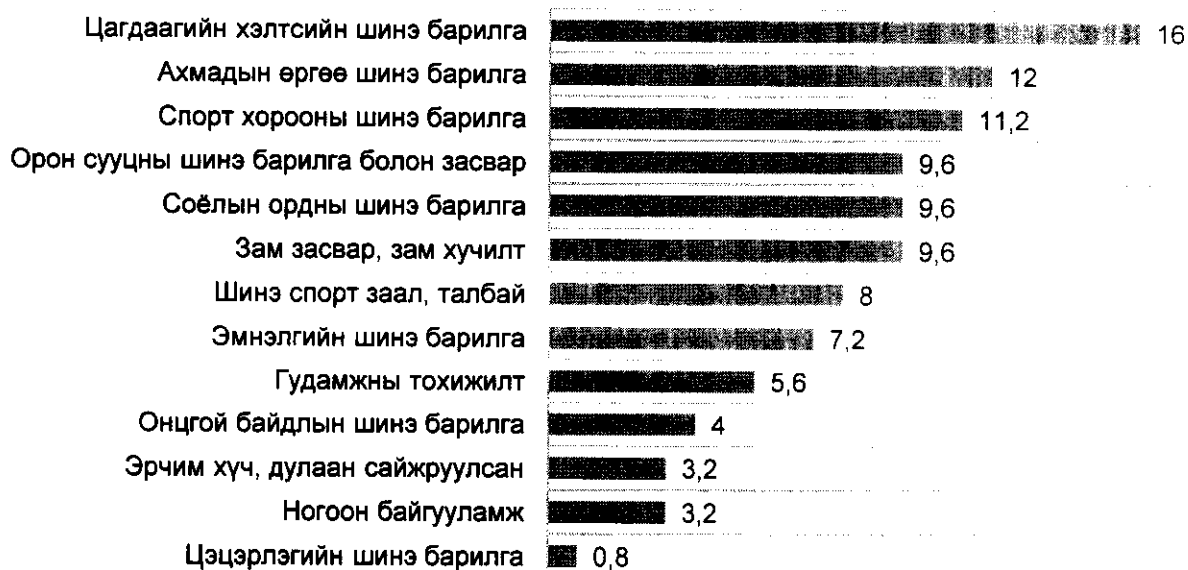
График 31. Багахангай дүүргийн салбаруудын өөрчлөлтөд өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, дундаж оноо

Багахангай дүүргийн салбаруудад гарсан өөрчлөлтөд өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн ерөнхий үнэлгээ 3.65 буюу “сэтгэл ханамж дундаас дээш” гарсан байна. Дэд бүтэц, эдийн засагт өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ ерөнхий дундаж онооноос доогуур байна. Харин засаглал, хүний хөгжилд өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ ерөнхий дундаж онооноос дээгүүр байна.

Сүүлийн 5 жил улсын болон Улаанбаатар хотын хөрөнгө оруулалтаар шинээр байгуулсан дэд бүтцийн ажлуудаас нэрлэнэ үү гэсэн асуултад судалгаанд оролцсон иргэдээс давхардсан тоогоор Цагдаагийн хэлтсийн шинэ барилга 16 хувь буюу хамгийн их санал авчээ.

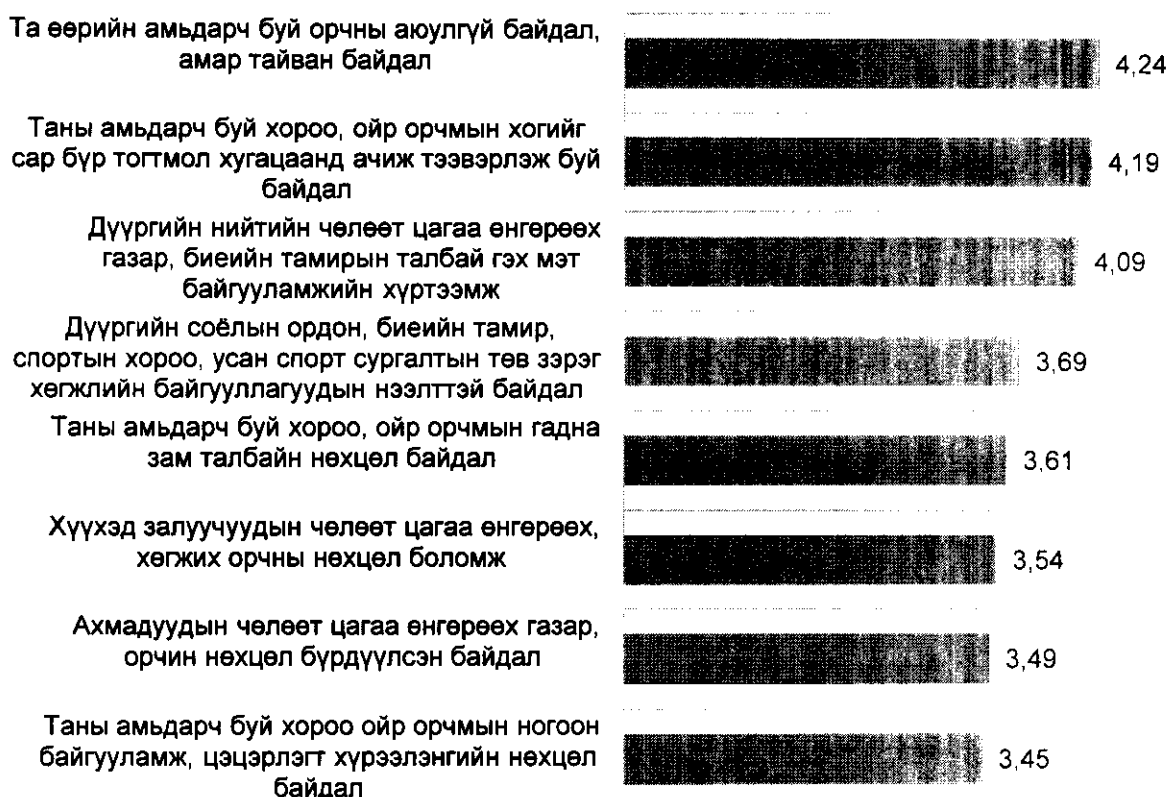
График 32. Багахангай дүүргийн шинээр байгуулсан дэд бүтцийн ажлууд, давхардсан тоогоор, хувиар

Иргэд, оршин суугчдын амьдрах орчны өнөөгийн нөхцөл байдал, тулгамдаж буй асуудал

Багахангай дүүргийн иргэд, оршин суугчдын амьдрах орчны өнөөгийн нөхцөл байдал, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох судалгаагаар сэтгэл ханамжийн үнэлгээ 3.79 гарсан нь иргэд, оршин суугчид амьдрах орчны өнөөгийн нөхцөл байдалд сэтгэл хангалуун байгааг илэрхийлж байна.

График 33. Иргэдийн амьдрах орчны өрөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, эрэмбээр

Амьдарч буй орчны аюулгүй, амар тайван байдлын үнэлгээ хамгийн өндөр буюу 4.24, амьдарч буй хороо, ойр орчмын хогийг сар бүр тогтмол хугацаанд ачиж тээвэрлэж буй байдлын үнэлгээ 4.19, дүүргийн нийтийн чөлөөт цагаа өнгөрөөх газар, биеийн тамирын талбай гэх мэт байгууламжийн хүртээмжийн үнэлгээ 4.09 гэж тус тус үнэлэгдэж дунджаас дээгүүр оноо авчээ. Харин таны амьдарч буй хороо ойр орчмын ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн нөхцөл байдлын үнэлгээ хамгийн бага буюу 3.45 байна. Мөн ахмадуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх газар, орчин нөхцөл бүрдүүлсэн байдлын үнэлгээ 3.49, хүүхэд залуучуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх, хөгжих орчны нөхцөл боломжийн үнэлгээ 3.54, дүүргийн соёлын ордон, биеийн тамир, спортын хороо, усан спорт сургалтын төв зэрэг хөгжлийн байгууллагуудын нээлттэй байдлын үнэлгээ 3.69, таны амьдарч буй хороо, ойр орчмын гадна зам талбайн нөхцөл байдлын үнэлгээ 3.61 гэж тус тус үнэлэгдсэн нь дунджаас доогуур байна.

Хүснэгт 37. Иргэдийн амьдрах орчны өрөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, хороогоор

№	Орчны аюулгүй, амар тайван байдал	Дүүргийн соёлын ордон, биеийн тамир, усан спорт сургалтын төв нээлттэй байдал	Дүүргийн нийтийн чөлөөт цагаа өнгөрөөх газрын хүртээмж	Хүүхэд залуучуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх, орчны нөхцөл боломж	Ахмадуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх орчин нөхцөл боломж	Хорооны ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн нөхцөл байдал	Хорооны гадна зам талбайн нөхцөл байдал	Хорооны хогийг сар бүр тогтмол хугацаанд ачдаг байдал
1-р хороо				3.51	3.73	3.62	3.67	
2-р хороо		3.50		3.58			3.55	

1 дүгээр хорооны хувьд хорооны ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн нөхцөл байдал хамгийн доогуур үнэлэгдсэн бол хорооны хогийг сар бүр тогтмол хугацаанд ачдаг байдал хамгийн өндрөөр үнэлэгджээ. 2 дугаар хорооны хувьд ахмадуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх орчин нөхцөл боломж хамгийн доогуур үнэлэгдсэн бол орчны аюулгүй байдал, амар тайван байдал хамгийн өндрөөр үнэлэгджээ.

Хүснэгт 38. Иргэдийн амьдрах орчны өрөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ, орон сууцны төрлөөр

Үзүүлэлт	Таны амьдардаг сууцны төрөл			
	Гэр хорооллын хашаан дахь гэрт	Гэр хорооллын хашаа байшин	Нийтийн орон сууц	Амины орон сууц (хаус)
Орчны аюулгүй, амар тайван байдал	4.20	4.20	4.24	
Дүүргийн соёлын ордон, биеийн тамир, усан спорт сургалтын төв нээлттэй байдал	3.87	3.73	3.61	
Дүүргийн нийтийн чөлөөт цагаа өнгөрөөх газрын хүртээмж	4.13	4.00	3.81	
Хүүхэд залуучуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх, орчны нөхцөл боломж	4.13	3.73	3.33	3.00
Ахмадуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх орчин нөхцөл боломж	3.40	3.13	3.59	
Хорооны ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн нөхцөл байдал	3.13	3.73	3.48	

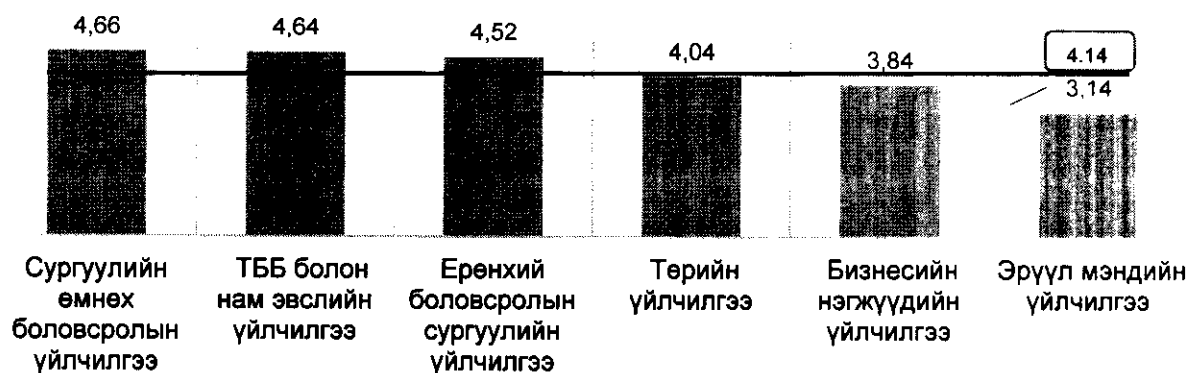
Үзүүлэлт	Таны амьдардаг сууцны төрөл			
	Гэр хорооллын хашаан дахь гэрт	Гэр хорооллын хашаа байшин	Нийтийн орон сууц	Амины орон сууц (хаус)
Хорооны гадна зам талбайн нөхцөл байдал	3.60	3.60	3.65	
Хорооны хогийг сар бүр тогтмол хугацаанд ачдаг байдал	3.97	4.47	4.24	

Амины орон сууц, бие даасан дэд бүтэц бүхий байранд амьдардаг иргэдийн хувьд хорооны ногоон байгууламж, цэцэрлэгт хүрээлэнгийн нөхцөл байдал, хорооны гадна зам талбайн нөхцөл байдал, хорооны хогийг сар бүр тогтмол хугацаанд ачдаг байдлыг хамгийн доогуур буюу сэтгэл ханамжгүй байна гэж үнэлжээ. Харин орчны аюулгүй, амар тайван байдал, дүүргийн соёлын ордон, биеийн тамир, усан спорт сургалтын төв нээлттэй байдал, дүүргийн нийтийн чөлөөт цагаа өнгөрөөх газрын хүртээмж, ахмадуудын чөлөөт цагаа өнгөрөөх орчин нөхцөл боломжийг хамгийн өндөр буюу сэтгэл ханамжтай байна гэж үнэлжээ.

Иргэд, оршин суугчдын үйлчилгээний сэтгэл ханамж

Багахангай дүүргийн иргэд, оршин суугчдын үйлчилгээний сэтгэл ханамж, тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох зорилгоор 5 дэд үзүүлэлтүүдийн хүрээнд, 5 бүлэг асуулгаар тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлуулсан.

График 34. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор

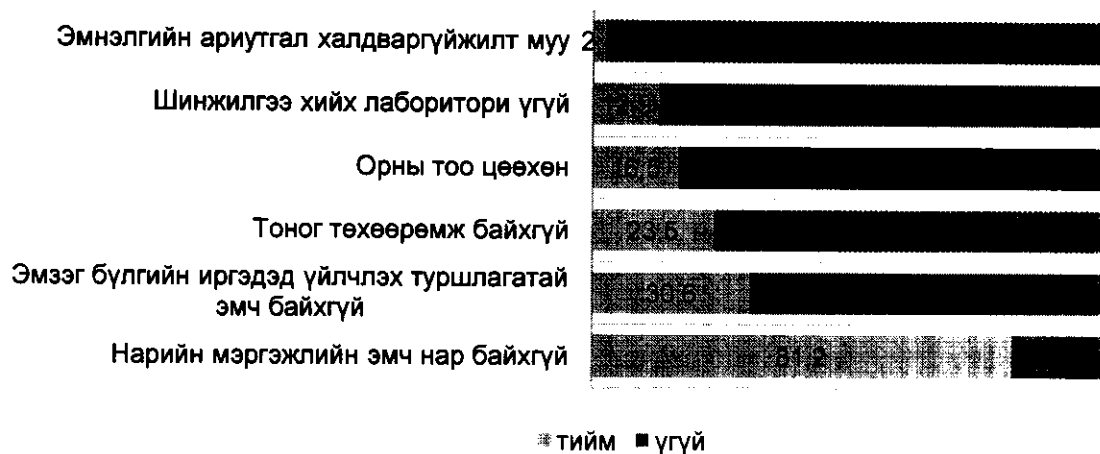
Судалгааны үр дүнд дүүргийн оршин суугч, иргэдийн үйлчилгээнд өгсөн сэтгэл ханамжийн ерөнхий дундаж үнэлгээ нь 4.14 буюу “сэтгэл ханамж өндөр” буюу үйлчилгээг сайн байна гэж үзжээ. Сургуулийн өмнөх боловсрол, төрийн бус байгууллага болон нам эвсэл, ерөнхий боловсролын сургуулийн үйлчилгээний байдалд өгсөн иргэдийн үнэлгээ нь ерөнхий дунджаас дээгүүр үзүүлэлттэй байна. Харин төрийн үйлчилгээ, бизнесийн нэгжүүдийн үйлчилгээ, эрүүл мэндийн үйлчилгээний байдалд өгсөн иргэдийн үнэлгээ нь ерөнхий дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байна. Тухайлбал эрүүл мэндийн үйлчилгээний үнэлгээ 3.14 буюу нь хамгийн доогуур байгаа нь цаашид зайлшгүй анхаарах шаардлагатайг харуулж байна. II хорооны иргэдийн эрүүл мэндийн үйлчилгээнд сэтгэл ханамж хамгийн сайн байна. Харин сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээ, ерөнхий боловсролын сургуулийн үйлчилгээ, төрийн үйлчилгээ, төрийн бус байгууллага болон нам эвслийн үйлчилгээнд сэтгэл ханамжтай байгааг илэрхийлжээ.

Хүснэгт 39. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хороогоор

Хороо	Эрүүл мэндийн үйлчилгээ	Сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээ	Ерөнхий боловсролын сургуулийн үйлчилгээ	Төрийн үйлчилгээ	Бизнесийн нэгжүүдийн үйлчилгээ	ТББ болон нам эвслийн үйлчилгээ
1-р хороо		4.28	4.68	4.40	4.04	4.60
2-р хороо		4.28	4.45		4.03	4.68

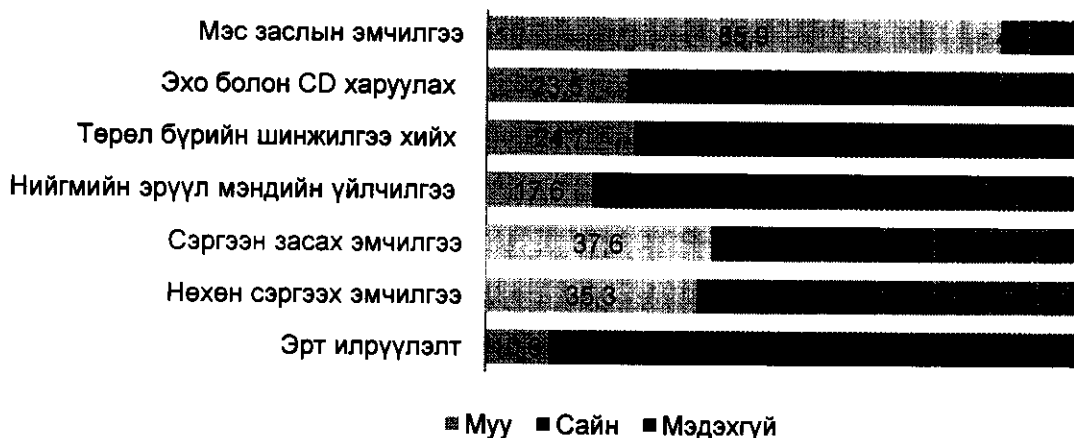
Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд тулгардаг бэрхшээлийг тодруулах асуулгаар давхардсан тоогоор үнэлэхэд нарийн мэргэжлийн эмч байхгүй гэсэн нь хамгийн их хувийг, хоёрдугаарт эмзэг бүлгийн иргэдэд үйлчлэх туршлагатай эмч байхгүй, тоног төхөөрөмжийн дутагдал зэрэг нь нэлээд бэрхшээлтэй байдаг гэж үнэлжээ. Харин эмнэлгийн ариутгал, халдваргүйжүүлэлт, орны тоо зэрэг үзүүлэлт хангалттай сайн байна гэж үнэлжээ.

График 35. Эрүүл мэндийн үйлчилгээнд тулгардаг бэрхшээл, хувиар

Эмнэлгийн үйлчилгээний төрлөөр үйлчлүүлэх боломжийг тодруулахад мэс заслын эмчилгээ авах боломж хамгийн муу байдаг ба сэргээн засах, нөхөн сэргээх, төрөл бүрийн шинжилгээ хийх, эхо болон CD харуулах зэрэг үйлчилгээг нэмэгдүүлэх буюу сайжруулах тал дээр анхаарах хэрэгтэй байна. Харин эрт илрүүлгийн үйлчилгээг хангалттай сайн байна гэж дүгнэжээ.

График 36. Эрүүл мэндийн үйлчилгээ авах боломж, хувиар

Судалгааны хүрээнд иргэдээс дүүргийн эмнэлгийн үйлчилгээнд түгээмэл тулгардаг бэрхшээлүүдийг тодруулахад дараах байдлаар эрэмбэлэгджээ.

Хүснэгт 40. БХД-ийн эмнэлгийн үйлчилгээнд тулгардаг нийтлэг бэрхшээлүүд

№	Тулгардаг хүндрэл бэрхшээл	Тайлбар	Хувь
1	Эмнэлэг, нарийн мэргэжлийн эмчийн дутагдал	Нарийн мэргэжлийн эмч нарын орон тоотой болох. Жишээ нь: Шүд, гэмтэл, эмэгтэйчүүд, хүүхдийн эмч гэх мэт. Хэвтэн эмчлүүлэх орыг хүрэлцээтэй болгох. 2-р хороонд өрхийн эмнэлэг байгуулах.	21.5
2	Ажиллах боловсон хүчний бодлого	Орон нутагт мэргэшсэн эмч нарыг татах бодлого гаргаж хэрэгжүүлэх, боловсон хүчний тоог нэмж, эмнэлгийн ажилчдыг чадавхжуулах.	19.0
3	Үйлчилгээний чанарыг сайжруулах	Эмчилгээний тоног төхөөрөмжийг шинэчлэн сайжруулж ажиллах орчны нөхцөл байдлыг бодлогоор дэмжих.	16.5
4	Улирлын болон ахмадын сувилал	Улирлын болон ахмадын асаргаа сувилгааны төв, газрыг шинээр байгуулах шаардлагатай байна.	15.4
5	Ажиллагсдын нийгмийн хангамж	Эмч сувиллагчийн нийгмийн баталгааг хангах чиглэлээр орон сууц, хөнгөлөлттэй зээлд хамруулах боломжийг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй.	14.3
6	Бусад	Дүүргийн эмнэлгийн статусыг тодорхой болгох (сумын дундын эмнэлэг биш дүүргийн эмнэлэг болгох), дүүргийн эрүүл мэндийн төвийг төрөх тасагтай болгох.	5.1
7	Байхгүй	-	8.2
НИЙТ			100

Судалгааны үр дүнгээс харахад эмнэлэг, нарийн мэргэжлийн эмчийн дутагдал, ажиллах боловсон хүчний бодлого, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах зайлшгүй хэрэгцээ шаардлага байгаа талаар саналаа илэрхийлсэн байна.

Шигтгээ 1. 2 дугаар хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс

.... Дүүргийн хүн амын өсөлттэй уялдуулан эмнэлэг, сувиллын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх нэн шаардлагатай. Дүүргийн хүн амын дунд зонхилон тохиолдож буй халдварт болон халдварт бус өвчлөлийг хяналттай байлгаж, цаг тухайд нь эмчлэх зайлшгүй нөхцөл байдлыг анхаарах цаг нь болсон.

БХД-ийн 2-р хорооны иргэн, эрэгтэй, 36 настай

Шигтгээ 2. 1 дүгээр хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс

.... Танил талаа ажилд авах биш чадварлаг боловсон хүчнээр хангах, ажлын нөхцөл байдлыг сайжруулах тал дээр орон нутгаас анхаарал тавиасай гэж хүсэж байна.

БХД-ийн 1-р хорооны иргэн, эмэгтэй, 29 настай

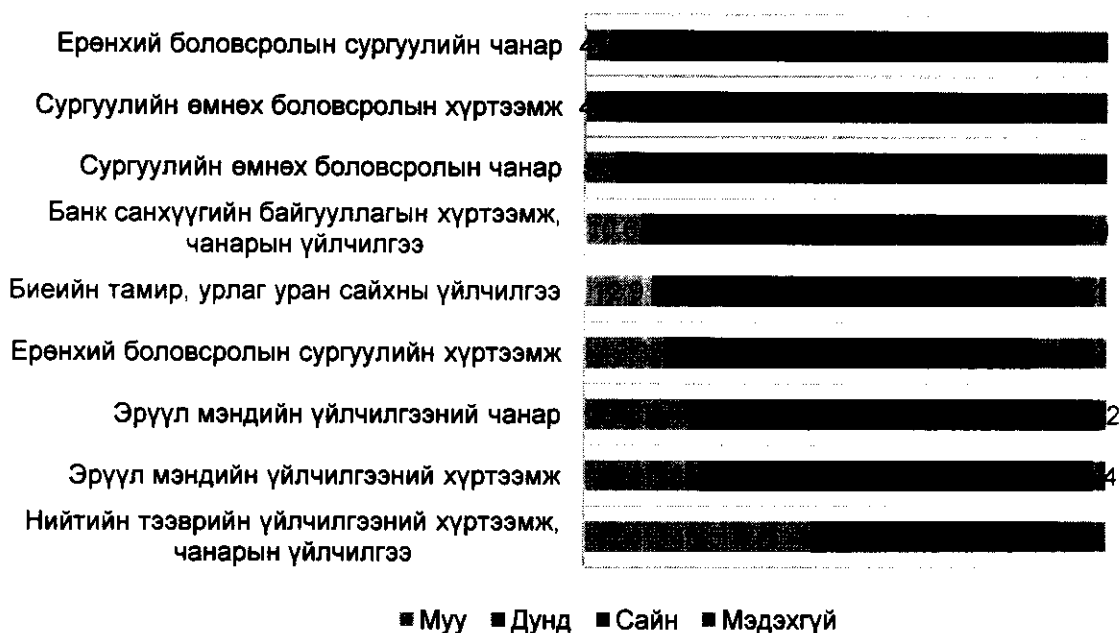
Багахангай дүүргийн 2 хороо тус бүрээр үйлчилгээний төрөлд өгсөн үнэлгээг харьцуулж үзэхэд 1 дүгээр хорооны оршин суугч, иргэд 2 дугаар хорооны иргэдээс илүү сэтгэл ханамж өндөр байгааг харуулж байна. Ингэхдээ эрүүл мэнд, бизнесийн нэгжүүдийн үйлчилгээ хоёр дүүрэгт сэтгэл ханамж дунд зэрэг буюу бусад үйлчилгээний төрлүүдээс хамгийн бага үнэлгээг авсан байна.

Хүснэгт 41. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор

Хорооны дугаар	Сургуулийн өмнөх боловсролын үйлчилгээ	Ерөнхий боловсролын сургуулийн үйлчилгээ	Төрийн бус байгууллага болон нам эвслийн үйлчилгээ	Төрийн үйлчилгээ	Бизнесийн нэгжүүдийн үйлчилгээ	Эрүүл мэндийн үйлчилгээ
1	4.52	4.60	4.67	4.10	3.90	3.78
2	4.52	4.60	4.71	3.98	3.78	

Үйлчилгээний төрөлд өгсөн үнэлгээг хувиар илэрхийлж харвал дүүргийн сургуулийн өмнөх боловсрол, ерөнхий боловсролын сургуулийн чанар, хүртээмж хамгийн сайн байна гэж үнэлжээ. Мөн нийтийн тээврийн үйлчилгээний хүртээмж, чанарын үйлчилгээг 43.5 хувь нь муу гэж үнэлжээ.

График 37. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хувиар

Үйлчилгээний байгууллагад сэтгэл ханамжтай боловч цаашид нэгдүгээрт сургуулийн өмнөх боловсролын байр хуучирсан, чанарын шаардлага хангах буюу хүрэлцээгүй, хоёрдугаарт материаллаг баазын дутагдалтай байдал, гуравдугаарт багш нарын хүрэлцээгүй байдал, дөрөвдүгээрт багш нарын ур чадваргүй, ёс зүйгүй байдал гэжээ.

Шигтгээ 3. 1 дүгээр хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс

... Нийслэлийн ерөнхий боловсролын Хангай цогцолбор сургуульд одоогоор 860 гаруй хүүхэд багачууд суралцаж, бүрэн дунд боловсрол эзэмшиж байна. Сурагчдын анги дүүргэлт, хичээллэх ээлжийн коэффициент харьцангуй бага байгаа нь одоогоор сурагчдад боловсрол олгоход саад бэрхшээл байхгүй байна.

БХД-ийн 1-р хорооны иргэн, эмэгтэй, 42 настай

Хүснэгт 42. Үйлчилгээний төрөлд өгсөн иргэдийн үнэлгээ, хороогоор

Хороо	Биеийн тамир, урлаг уран сайхны үйлчилгээ	Нийтийн тээврийн үйлчилгээ	Банк санхүүгийн байгууллагын үйлчилгээ
1-р хороо			3.87
2-р хороо	3.36	3.30	3.85

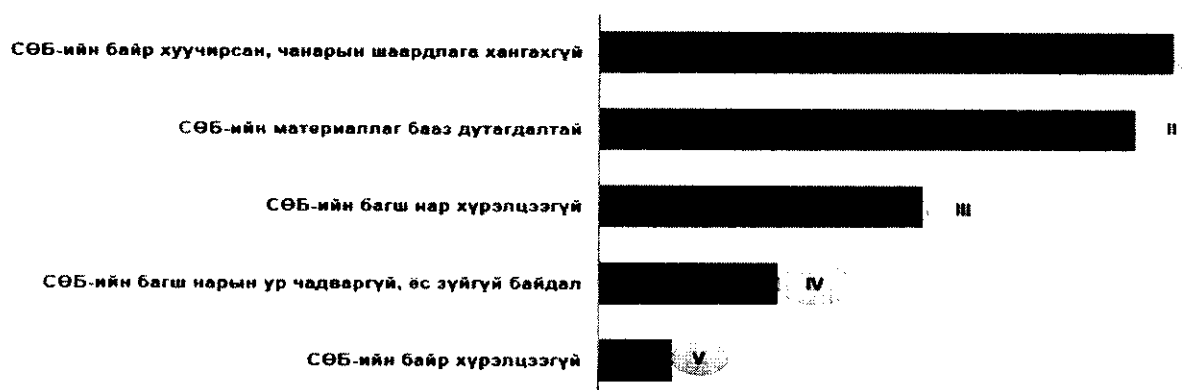
Дүүргийн оршин суугч, иргэдийн биеийн тамир, урлаг, уран сайхны үйлчилгээ, нийтийн тээврийн үйлчилгээ, банк санхүүгийн байгууллагын үйлчилгээ дэх сэтгэл ханамжийн индекс 3.69 буюу “сэтгэл ханамж дунд зэрэг” байна гэж үзжээ.

Шигтгээ 4. 2 дугаар хорооны иргэдтэй хийсэн фокус бүлгийн ярилцлагын хэсгээс

... Цэцэрлэгийн хүүхдүүдийн хоолны чанарыг сайжруулах, сургалтын орчин, багш нарын мэдлэг ур чадварыг дээшлүүлэх сургалтыг тогтмолжуулах хэрэгтэй санагддаг. Бас ариун цэвэр, халдваргүйжүүлэлт, материаллаг хангамжийн санхүүжилтийг нэмж байж хүүхэд эрүүл аюулгүй, тайван орчинд хөгжинэ гэж үзэж байна. Энэ тал дээр жаахан анхаараад өгөөсэй гэж хүсэж байна...

БХД-ийн 2-р хорооны иргэн, эмэгтэй, 32 настай

График 38. Сургуулийн өмнөх боловсролын тулгамдаж байгаа асуудал, эрэмбээр

Судалгааны хүрээнд иргэдээс дүүргийн ерөнхий боловсролын сургуульд түгээмэл тулгардаг бэрхшээлүүдийг тодрууллаа. Судалгааны үр дүнд илэрсэн түгээмэл тулгардаг хүндрэл бэрхшээлүүдийг дараах хүснэгтэд багцлан авч үзлээ.

Хүснэгт 43. БХД-ийн ерөнхий боловсролын сургуульд тулгардаг бэрхшээлүүд

№	Тулгардаг хүндрэл бэрхшээл	Тайлбар	Хувь
1	Сургууль нэмж байгуулах	1-р хороонд 700 хүүхдийн суудалтай шинэ сургууль барих. Хангай цогцолбор сургуулийг бие даасан 2 сургууль болгох, боловсролын хүртээмжийг сайжруулах, 10000 суралцагчтай болох.	31.2
2	Багшлах боловсон хүчнийг нэмэгдүүлэх	Чадварлаг багш боловсон хүчин дүүрэгт шилжин ирж ажиллах нөхцөлийг сайжруулах, ЗГ-ын 419 дүгээр тогтоолтой уялдуулж нийгмийн баталгааг хангах.	25.3
3	Сургалтын чанар	ЭЕШ-ын оноо сүүлийн 3 жилийн турш 500 гарантай байна. Оноог өндөрсгөх үүднээс боловсролын чанарыг дээшлүүлж, төгсөх ангийн сурагчдад вакум сургалтуудыг давтамжтайгаар зохион байгуулах.	18.5
4	Багшийн ур чадварыг дээшлүүлэх	Ур чадварыг нэмэгдүүлэх сургалтуудыг тогтмолжуулах, орчин үеийн шинэлэг заах арга барилыг хичээлдээ ашиглах боломжийг нэмэгдүүлэх. (түүхийн хичээл дээр AI ашигладаг болох)	12.3
5	Дотуур байр	Дүүргийн малчин болон мал бүхий өрхийн сургуулийн насны	4.3

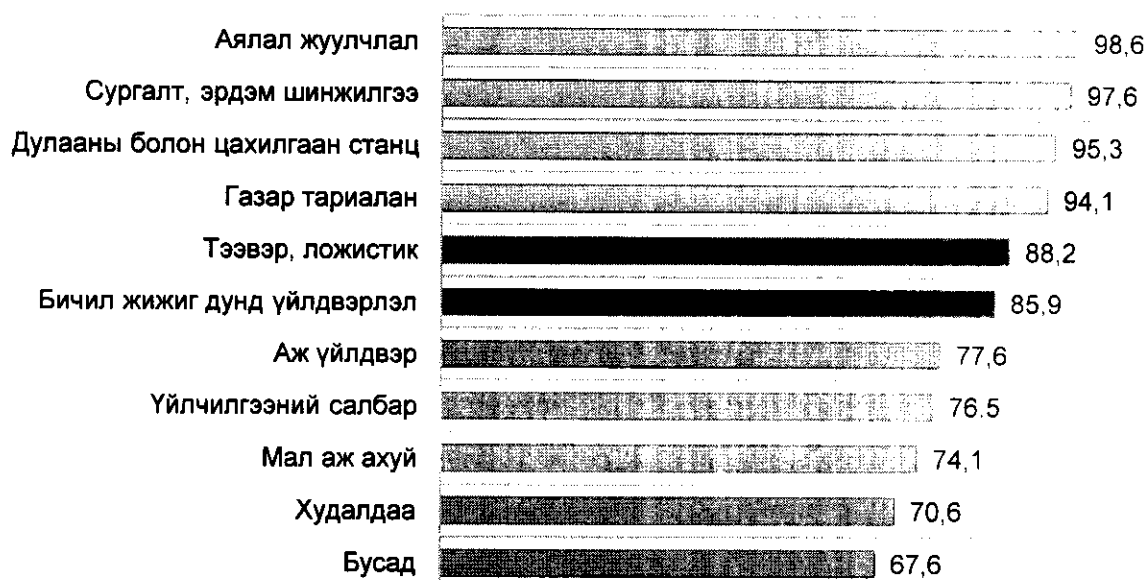
№	Тулгардаг хүндрэл бэрхшээл	Тайлбар	Хувь
	шинээр барих	хүүхдүүдийг суралцах боломжоор хангах хүрээнд дотуур байрыг нэн даруй барьж байгуулах.	
6	Бусад	"Хангай" цогцолбор сургуулийг бүтцийн өөрчлөлтөд оруулж, сургалтын чанарыг сайжруулах, өрсөлдөөнийг нэмэгдүүлэх	2.2
7	Байхгүй	-	6.2
НИЙТ			100

Судалгааны үр дүнгээс харахад иргэдийн ихэнх хувь нь сургууль шинээр барих, сургалтын чанарыг дээшлүүлэх, багшлах боловсон хүчний ур чадварыг нэмэгдүүлэх чиглэлээр арга хэмжээ авах шаардлагатай байна гэжээ.

Дүүргийн эдийн засгийн талаар тулгамдаж буй асуудал болон шийдвэрлэх арга замуудыг тодорхойлох судалгаа

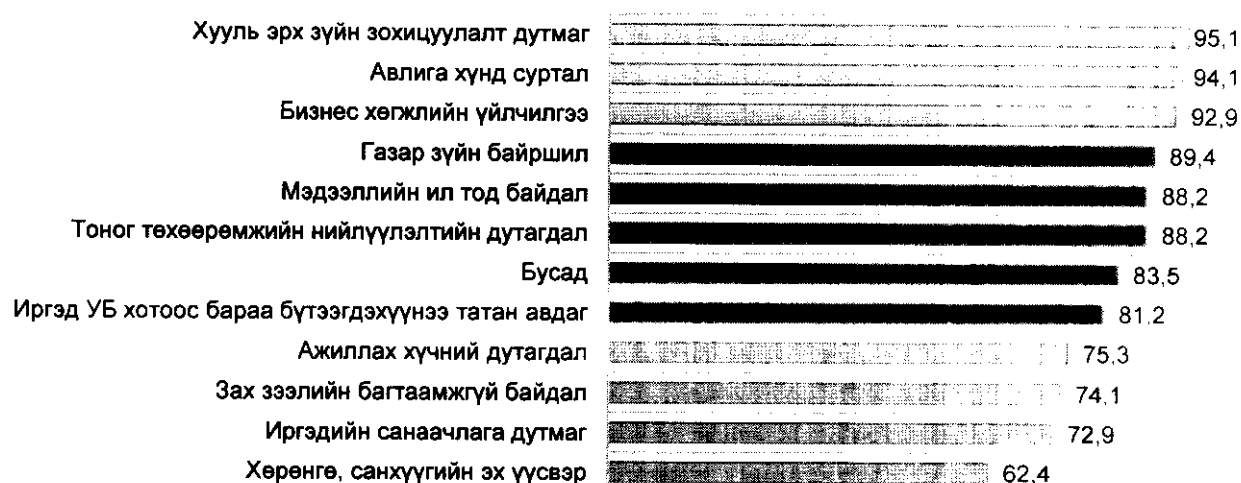
Дүүргийн тулгамдаж буй асуудал, цаашид хөгжүүлэх боломжтой эдийн засгийн үндсэн салбарыг тодорхойлох зорилгоор 3 бүлэг бүхий 33 асуулга авч боловсруулахад иргэд, оршин суугчдаас аялал жуулчлалын салбарыг хөгжүүлэх дээр давхардсан тоогоор хамгийн өндөр санал буюу 98.6 хувийг өгсөн байна.

График 39. Дүүргийн эдийн засгийн хөгжүүлэх боломжтой үндсэн салбар, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар

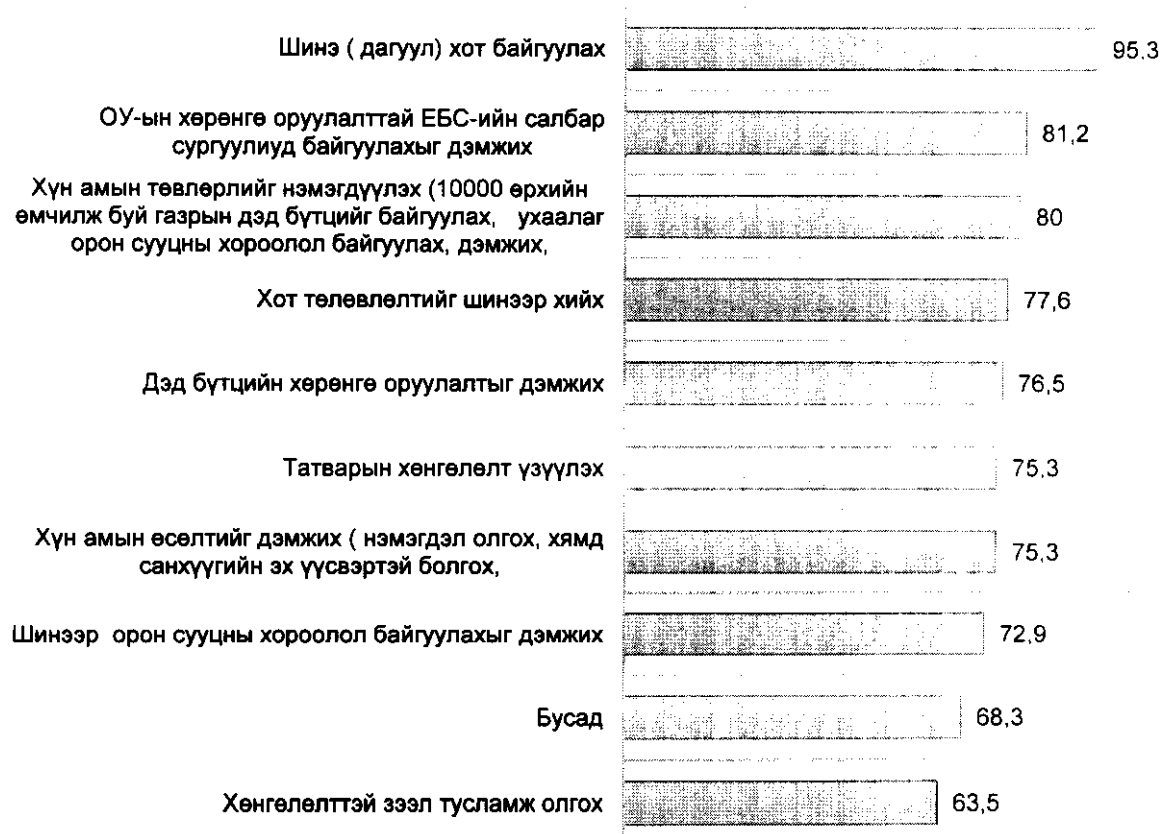
Сургалт, эрдэм шинжилгээ, дулааны болон цахилгаан станц, газар тариалангийн салбарууд хамгийн өндөр хувь буюу 90 хувиас дээш санал тус тус авсан бол хамгийн бага саналаар худалдаа, мал аж ахуй, үйлчилгээний салбар, аж үйлдвэрийн салбарууд 70.6 - 77.6 хувийн саналыг тус тус авчээ.

График 40. Дүүргийн БЖДҮ хөгжихөд тулгамдаж буй асуудал, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар

Бичил жижиг, дунд үйлдвэрлэл хөгжихөд хууль эрх зүйн зохицуулалт дутмаг гэж нийт оролцогчдын 95.1 хувь, авлига хүнд суртал 94.1, бизнес хөгжлийн үйлчилгээ 92.9 хувь гэж тус тус үнэлэгдсэн нь цаашид зайлшгүй анхаарах асуудлуудын нэг юм. Харин ажиллах хүчний дутагдал, зах зээлийн багтаамжгүй байдал, иргэдийн санаачилга дутмаг, хөрөнгө санхүүгийн эх үүсвэр зэргийг 75.3 - 62.4 хувь гэж үзсэн нь анхаарал татаж байна.

График 41. Дүүргийн эдийн засгийг дэмжихэд чиглэсэн үйл ажиллагаа, эрэмбэлсэн байдлаар, хувиар

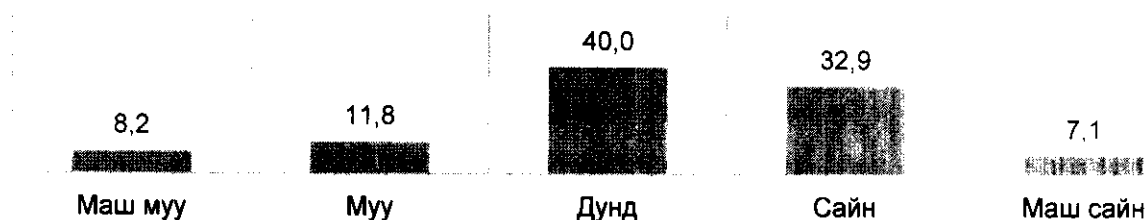

Судалгаанд оролцсон иргэд оршин суугчдаас хамгийн түрүүнд авах арга хэмжээг шинэ дагуул хот байгуулахыг 95.3 хувь нь дэмжсэн бол олон улсын хөрөнгө оруулалттай ЕБС-ийн салбар сургуулиуд байгуулахыг дэмжих (81.2 хувь), хүн амын төвлөрлийг нэмэгдүүлэх (11000 өрхийн өмчилж буй газрын дэд бүтцийг байгуулах, ухаалаг орон сууцны хороолол байгуулах, дэмжих, хэрэгжүүлэх (80.0 хувь), хот төлөвлөлтийг шинээр хийх (77.6 хувь), дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих (76.5.0 хувь), татварын хөнгөлөлт үзүүлэх (75.3 хувь), хүн амын өсөлтийг дэмжих, нэмэгдэл олгох, хямд санхүүгийн эх үүсвэртэй болгох (75.3 хувь), шинээр орон сууцны хороолол байгуулахыг дэмжих (72.9 хувь), хөнгөлөлттэй зээл тусламж олгох (63.5 хувь) гэж тус тус үзжээ.

Иргэдийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн нөхцөл байдалд өгсөн үнэлгээ

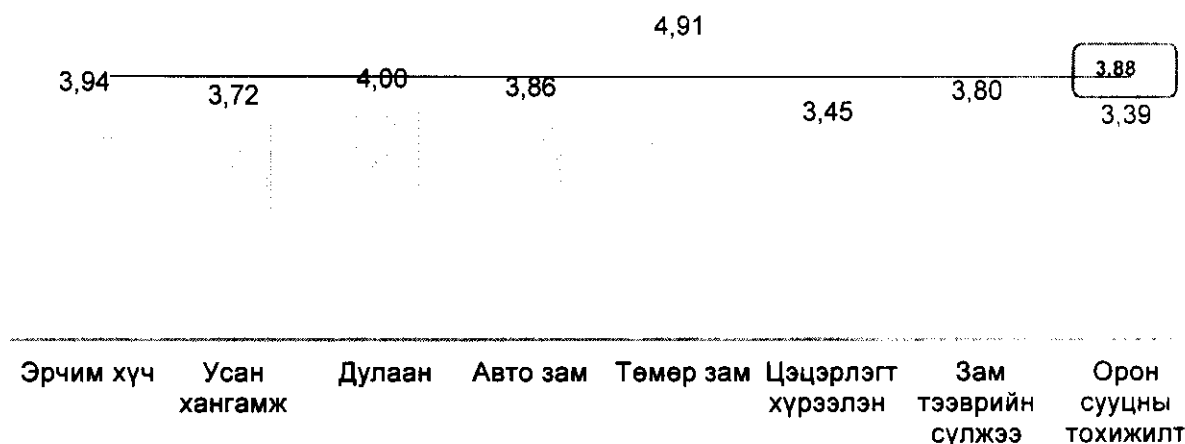
Багахангай дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг иргэдээр үнэлүүлэн дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн нөхцөл байдалд өгч буй иргэдийн сэтгэл ханамжийг тодорхойлох зорилгоор 3 дэд үзүүлэлт тус бүрийг 1-5 оноогоор үнэлүүлэх замаар тооцов. Хот төлөвлөлт хэр зэрэг зохион байгуулагдсан бэ гэсэн ерөнхий асуултад нийт иргэд, оршин суугчдын 40 хувь нь дунд зэрэг, 32.9 хувь нь сайн, 7.1 хувь нь маш сайн, 11.8 хувь нь муу, 8.2 хувь нь маш муу гэж тус тус үнэлжээ.

График 42. Дүүргийн хот төлөвлөлтөд өгсөн үнэлгээ, хувиар

Судалгааны үр дүнд дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн нөхцөл байдалд иргэдийн үнэлгээний дундаж оноо нь 3.88 буюу “сэтгэл ханамж дунд” буюу санаа зовох зүйл ихтэй; дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлттэй холбоотой нэлээд олон үзүүлэлтүүдийг сайжруулах шаардлагатай байна. Дэд бүтцийн үзүүлэлтүүдээс төмөр зам, дулаан, эрчим хүч зэрэгт өгсөн иргэдийн үнэлгээ нь ерөнхий дунджаас дээгүүр үнэлгээтэй байгаа бол усан хангамж, авто зам, цэцэрлэгт хүрээлэн, зам тээврийн сүлжээ, орон сууцны тохижилтод өгсөн үнэлгээ нь дунджаас доогуур үнэлгээтэй байна.

График 43. Дэд бүтцийн чанар, хүртээмжид өгсөн иргэдийн үнэлгээ, дундаж оноогоор

Дүүргийн урт хугацааны хөгжлийн бодлогын чиг хандлагын талаар:

Дүүргийн цаашдын хөгжлийн бодлогын чиг хандлагын талаар иргэд, оршин суугчдаас хүний хөгжил, амьдрах орчин, бизнесийн орчин, дэд бүтэц, төлөвлөлт, ногоон хөгжил, засаглал гэсэн 6 бүлэг агуулгын дор 4-9 дэд асуулгаар санал авч боловсрууллаа.

Нэгдүгээрт: Багахангай дүүрэгт ногоон хөгжил буюу ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, ногоон барилга барих, ногоон тээврийг хөгжүүлэх, зохистой ажлын байрыг бий болгох, брэнд бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх, органик бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхийг дэмжих, гэрчилгээжүүлэхийг хамгийн түрүүнд хийх,

Хоёрдугаарт засаглал буюу иргэн төвтэй дүүргийг хөгжүүлэх, цахимжуулах, УБ хотын бусад дүүргүүдтэй мэдээллийн урсгалыг сайжруулах, ардчилсан хүнлэг байх, авлига хээл хахуулиас ангид байх, иргэдийг ялгаварлан гадуурхахгүй байх, тогтвортой төрийн үйлчилгээ үзүүлдэг байх,

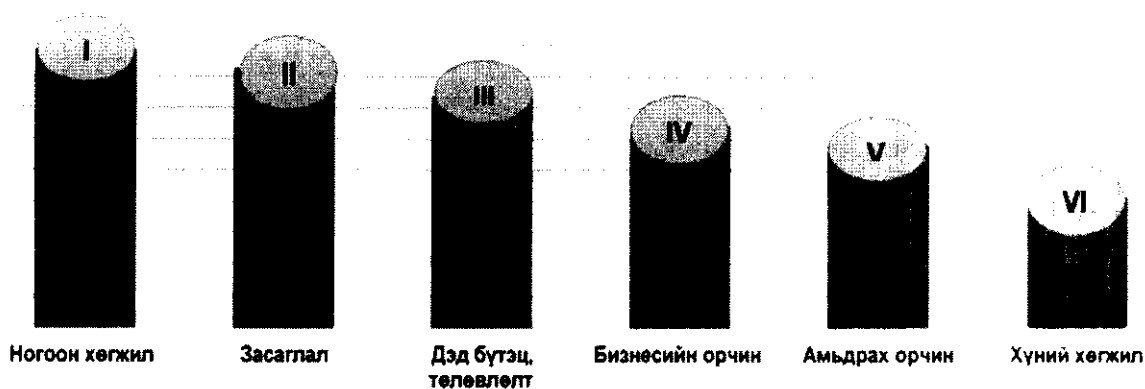
Гуравдугаарт дэд бүтэц, төлөвлөлт буюу дүүргийн төлөвлөлтийг шинээр боловсруулах, дэд бүтцийг улсын болон Улаанбаатар хотын төсвийн хөрөнгөөр байгуулах,

Дөрөвдүгээрт бизнесийн орчин буюу үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх таатай орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх, бичил жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих, хууль эрх зүйн мэдээллийг хүртээмжтэй болгох, олон улсын хөрөнгө оруулагчтай хамтран ажиллах, төрийн бодлогын хүрээнд ялгавартай бодлого явуулахыг санаачлах, дагуул хот байгуулахыг дэмжих,

Тавдугаарт амьдрах орчин буюу ногоон хөгжил, амралт, чөлөөт цагаа өнгөрүүлэх байгууламжууд, аюулгүй тайван орчин, агаар, ус, хөрсний бохирдол, нийгмийн бүлгүүдэд зориулсан төрөл бүрийн үйлчилгээний нэгж, талбайг байгуулах, тухайлбал кино театр, хүүхдийн тоглоомын талбай, спортын талбайг байгуулах,

Зургаадугаарт хүний хөгжил буюу боловсрол, эрүүл мэнд, соёл урлаг, спортын үйл ажиллагаа, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн хамгаалал, амьдралын чанар, ядуурлыг анхаарах ёстой гэж эрэмбэлжээ.

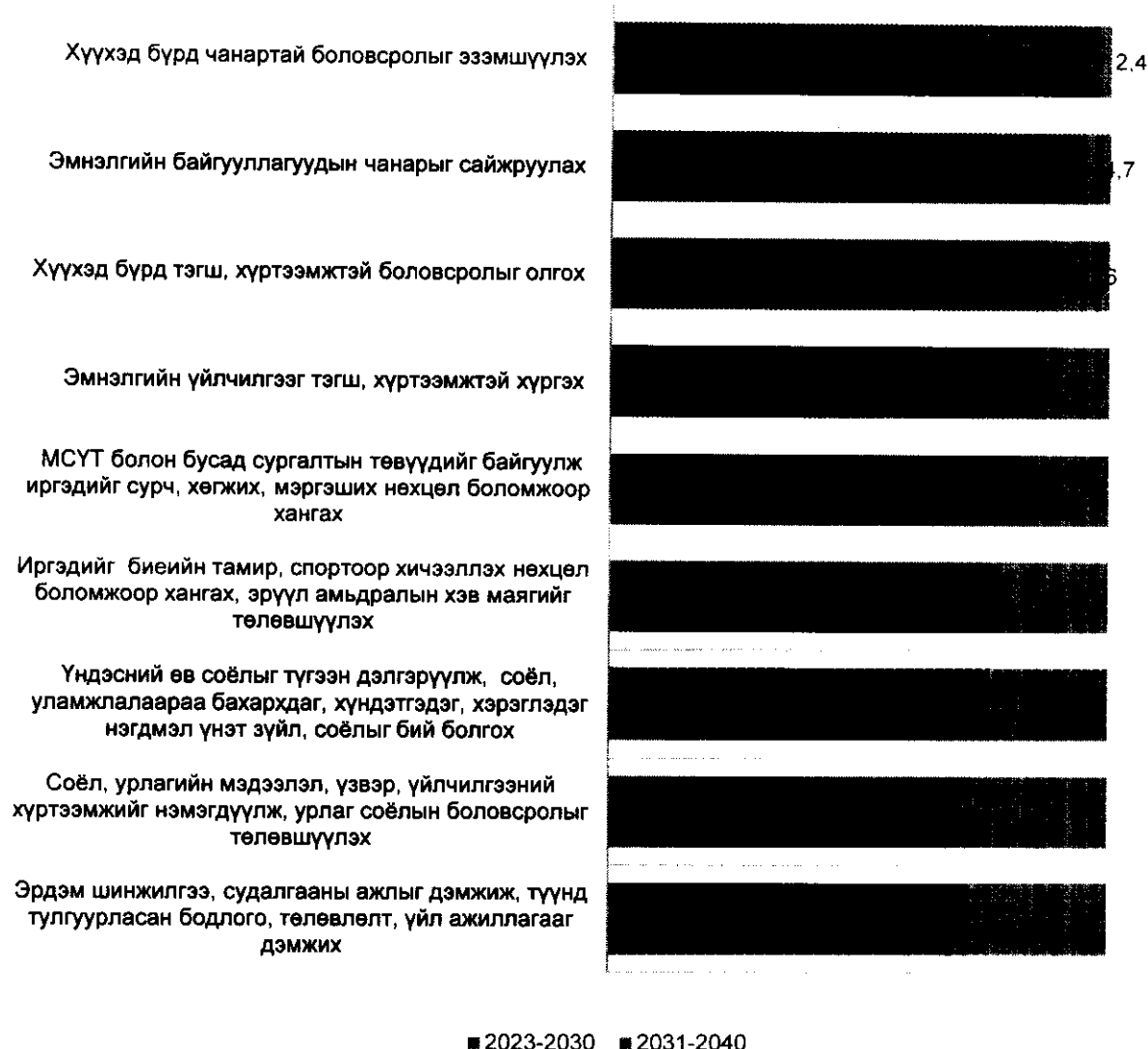
График 44. Дүүргийн хөгжлийн зураглалыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлсэн байдал

Дүүргийн урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх хугацаанаас буюу 2023-2030 он, 2031-2040 он гэсэн үетэй уялдуулан хэрэгжүүлэх талаарх иргэдийн саналуудыг нэгтгэхэд "Хүний хөгжил" -ийн чиглэлээр дараах 9 үйл ажиллагааг чухлаас нь эрэмбэлэхэд хүүхэд бүрт чанартай боловсролыг эзэмшүүлэх (сургалтын чанар, багш ажилчдын мэдлэг ур чадвар, сургалтын орчин материаллаг хангамж) үйл ажиллагаа 97.6 хувь буюу хамгийн эхэнд 2023-2030 онд хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзжээ. Хоёрдугаарт эмнэлгийн байгууллагуудын үйлчилгээний чанарыг сайжруулах (тоног төхөөрөмж, эмнэлгийн ажилчдын ур чадвар, орчин нөхцөл) гэж 95.3 хувь нь үзжээ. Харин эрдэм шинжилгээ, судалгааны ажлыг дэмжиж, түүнд тулгуурласан бодлого, төлөвлөлт, үйл

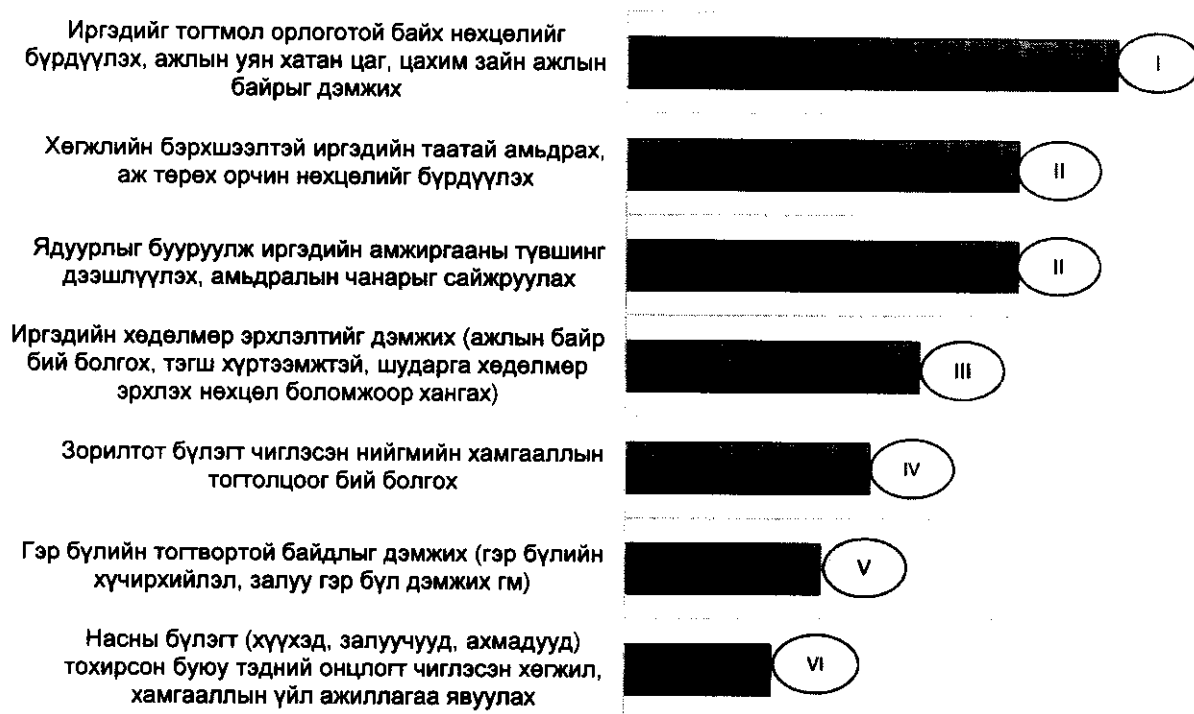
ажиллагааг дэмжихийг хамгийн сүүлд эрэмбэлжээ. Эндээс харахад хүний хөгжлөөр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хугацааны хувьд 2023-2030 оны хооронд хийж эхлэхийг 70-аас дээш хувиар дэмжсэнээс харж болно.

График 45. Хүний хөгжлийн чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудын хугацааг тодорхойлсон байдал

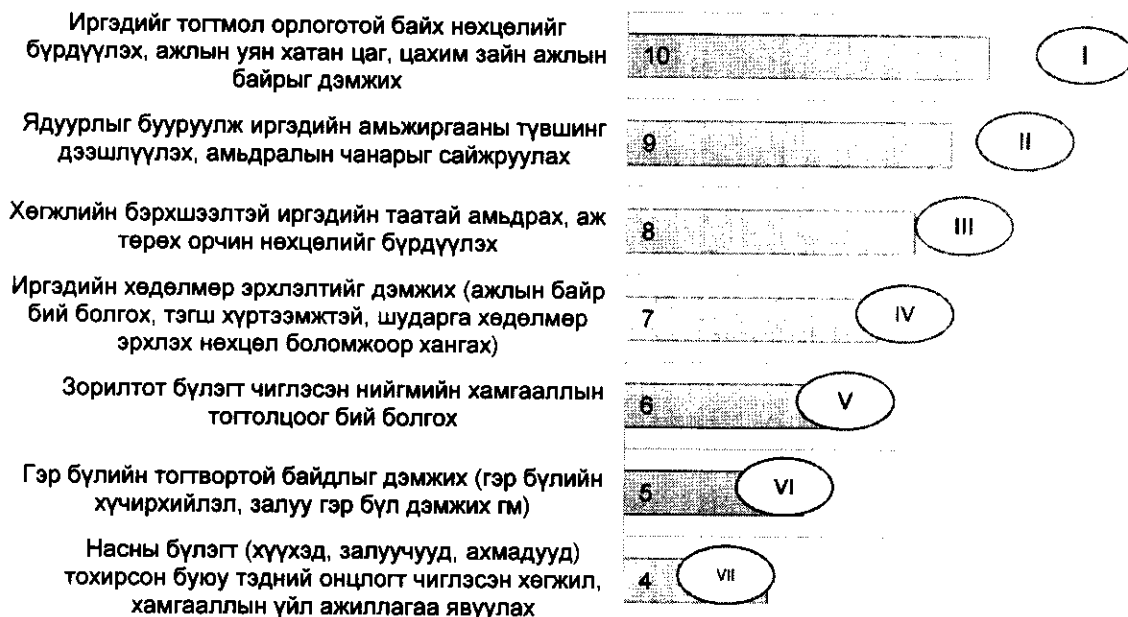
Хүний хөгжил тэр дундаа хөдөлмөр эрхлэлт, амьжиргааны чиглэлд хийж хэрэгжүүлэх шаардлагатай ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд нэгдүгээрт иргэдийг тогтмол орлоготой байх нөхцөлийг бүрдүүлэх, ажлын уян хатан цаг, цахим зайн ажлын байрыг дэмжих, хоёрдугаарт хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн таатай амьдрах, аж төрөх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх, ядуурлыг бууруулж иргэдийн амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлэх, амьдралын чанарыг сайжруулах, гуравдугаарт иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, (ажлын байр бий болгох, тэгш хүртээмжтэй, шударга хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл боломжоор хангах) сайжруулахад нэн тэргүүнд анхаарах шаардлагатай гэж үзсэн байна. Энэхүү судалгааны үр дүнгээс харахад Багахангай дүүргийн иргэд ажлын байр бий болгох, тогтмол орлоготой орчин нөхцөл бүрдүүлэхэд нэлээдгүй ач холбогдол өгчээ.

График 46. Хүний хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлт, амьжиргааны түвшний чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлын хэрэгцээ шаардлагаар эрэмбэлсэн байдал

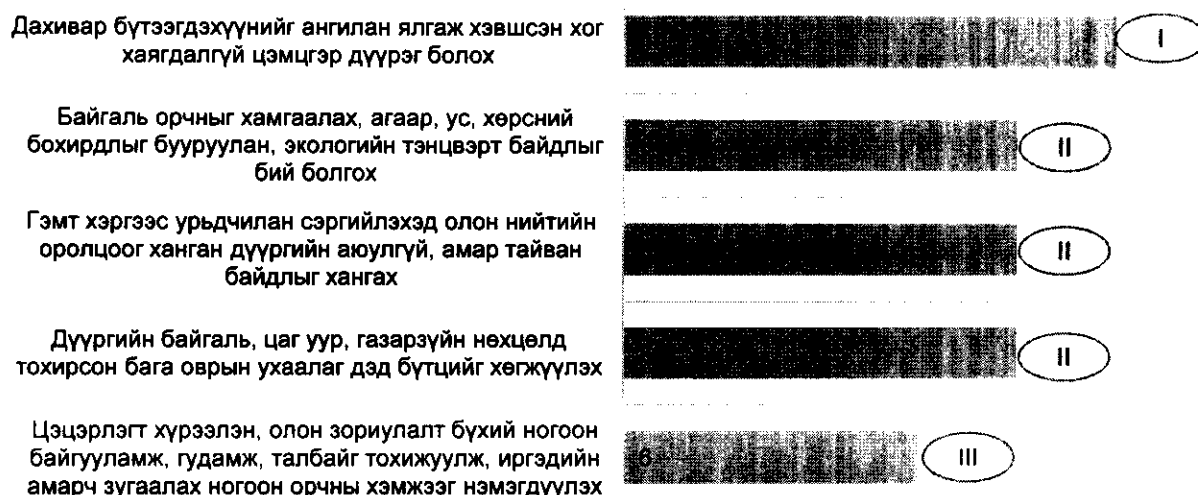
Мөн иргэд, оршин суугчдаас эдгээр ажлуудын хийгдэх хугацааг тодорхойлуулахад судалгаанд оролцогчдын дийлэнх хувь нь ялангуяа иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих (ажлын байр бий болгох, тэгш хүртээмжтэй, шударга хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл боломжоор хангах) сайжруулах, ядуурлыг бууруулж иргэдийн амьжиргааны түвшнийг дээшлүүлэх, амьдралын чанарыг сайжруулах ажлуудыг 2023-2030 онд өөрөөр хэлбэл богино хугацаанд шийдвэрлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна.

График 47. Хүний хөгжил, хөдөлмөр эрхлэлт, амьжиргааны түвшний чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар

Судалгаанд оролцогчдоор Багахангай дүүргийн амьдрах орчны чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд нэгдүгээрт дахивар бүтээгдэхүүнийг ангилан ялгаж хэвшсэн хог хаягдалгүй дүүрэг болох, хоёрдугаарт гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд олон нийтийн оролцоог ханган дүүргийн аюулгүй, амар тайван байдлыг хангах, байгаль орчныг хамгаалах, агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулан, экологийн тэнцвэрт байдлыг бий болгох, гуравдугаарт дүүргийн цэцэрлэгт хүрээлэн, олон зориулалт бүхий ногоон байгууламж, гудамж, талбайг тохижуулах сайжруулах шаардлагатай гэж үзсэн байна.

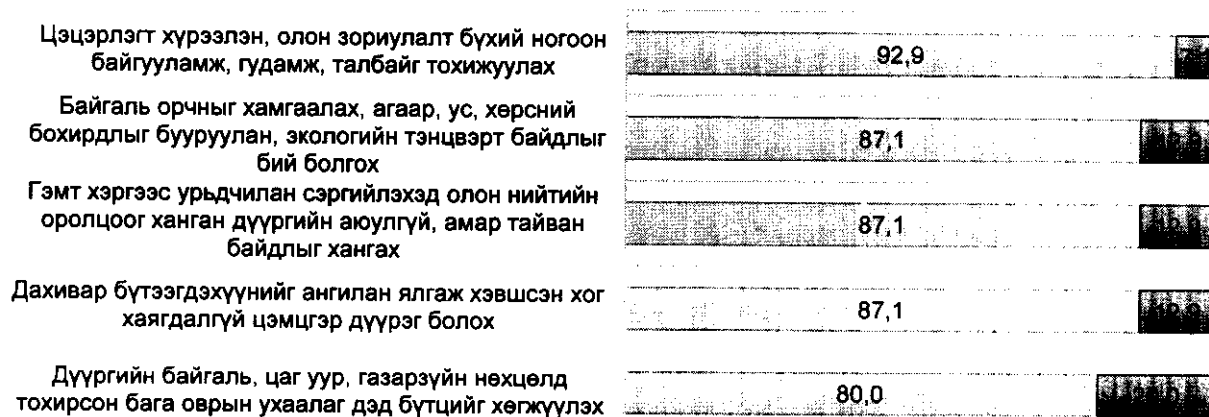
График 48. Амьдрах орчныг сайжруулах үзүүлэлтүүдийг эрэмбэлсэн байдал

Мөн эдгээр ажлуудын хийгдэх хугацааг тодруулахад судалгаанд оролцогчдын ихэнх хувь нь 2023-2030 онд хийж хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж үзсэн байна. Мөн судалгааны үр

дүнгээс харахад иргэд цэцэрлэгт хүрээлэн, олон зориулалт бүхий ногоон байгууламж, гудамж, талбайг тохижуулах сайжруулахаас илүүтэй дахивар бүтээгдэхүүнийг ангилан ялгаж хэвшсэн хог хаягдалгүй дүүрэг болох ажлыг зохион байгуулах нь чухал гэж үзэж байна.

График 49. Амьдрах орчныг сайжруулах чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар

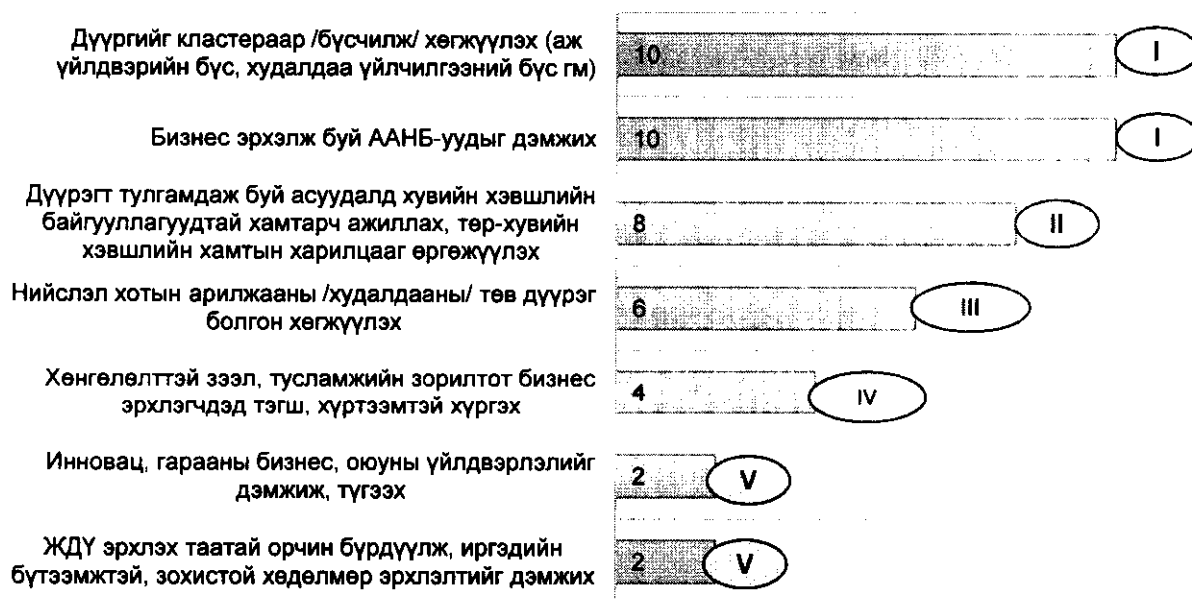

■ Тухайн ажлыг 2023-2030 онд хийх шаардлагатай

■ Тухайн ажлыг 2031-2040 онд хийх шаардлагатай

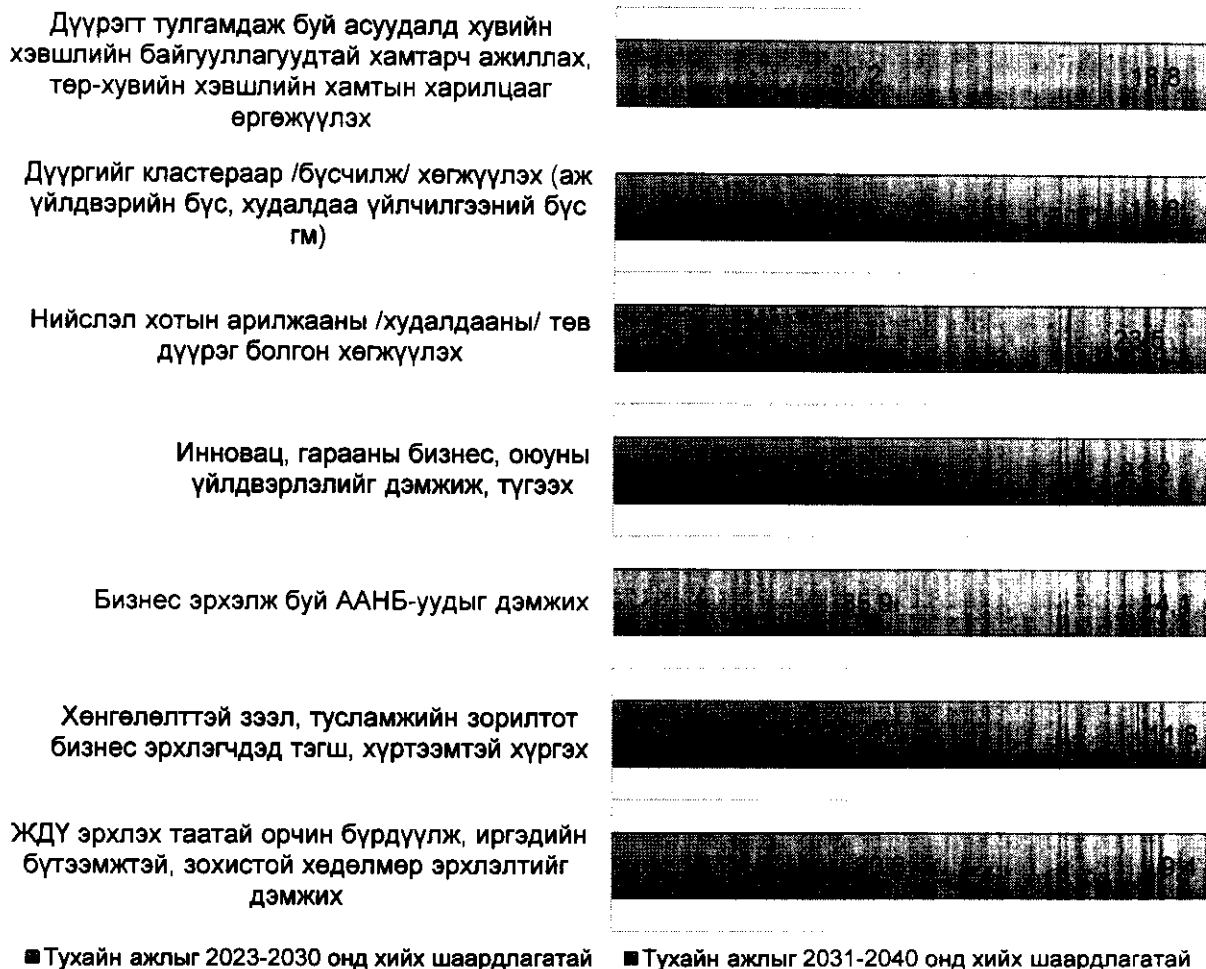
Бизнес эрхлэх таатай орчин бүрдүүлэх чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд судалгаанд оролцогчид дүүргийг кластераар /бүсчилж/ хөгжүүлэх (аж үйлдвэрийн бүс, худалдаа үйлчилгээний бүс гэх мэт), бизнес эрхэлж буй ААНБ-уудыг дэмжих асуудлуудыг нэгдүгээрт авч үзсэн ба хоёрдугаарт дүүрэгт тулгамдаж буй асуудалд хувийн хэвшлийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах, төр-хувийн хэвшлийн хамтын харилцааг өргөжүүлэх, гуравдугаарт нийслэл хотын арилжааны /худалдааны/ төв дүүрэг болгон хөгжүүлэхийг дэмжих шаардлагатай гэж үзсэн байна.

График 50. Бизнесийн орчны чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлыг эрэмбэлсэн байдал

Хийгдэх хугацааны хувьд бизнесийн орчны чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг 2023-2030 онд хийж хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж судалгаанд оролцогчдын ихэнх хувь нь үзжээ.

График 51. Бизнесийн орчны чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлын хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар

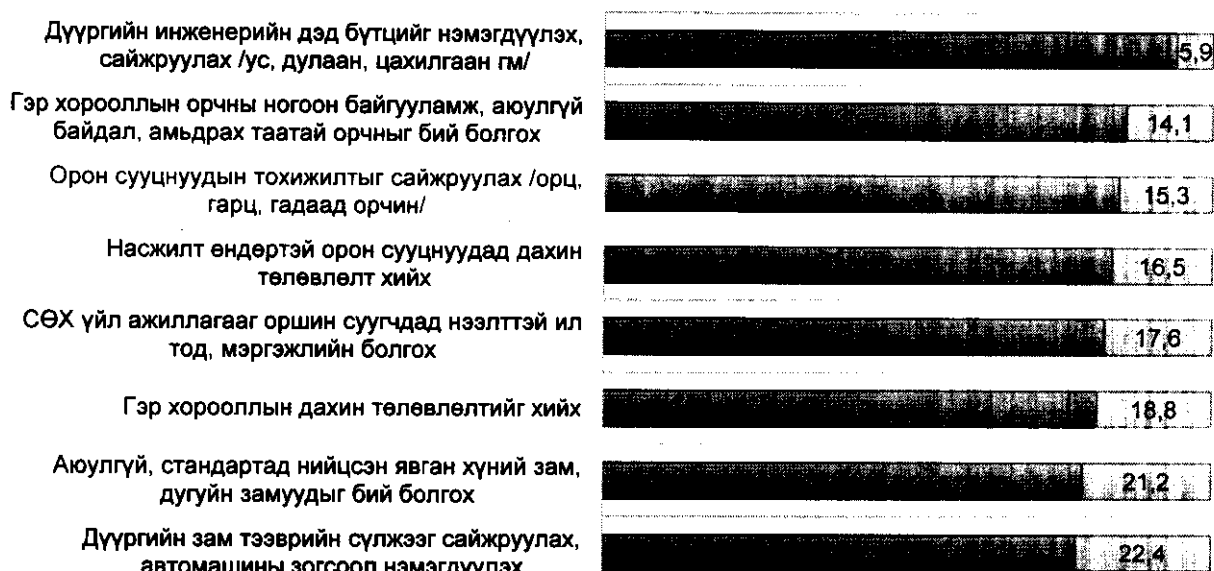

Багахангай дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд судалгаанд оролцогчид нэгдүгээрт орон сууцуудын тохижилтыг сайжруулах (орц, гарц, гадаад орчин), хоёрдугаарт насжилт өндөртэй орон сууцуудад дахин төлөвлөлт хийх, гуравдугаарт гэр хорооллын орчны ногоон байгууламж, аюулгүй байдал, амьдрах таатай орчныг бий болгох шаардлагатай гэж үзсэн байна.

График 52. Дэд бүтэц төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлуудыг эрэмбэлсэн байдал

График 53. Дэд бүтэц төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх шаардлагатай ажлыг хэрэгжүүлэх хугацаа, хувиар

■ Тухайн ажлыг 2023-2030 онд хийх шаардлагатай ■ Тухайн ажлыг 2031-2040 онд хийх шаардлагатай

Дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хугацааны хувьд мөн богино хугацаанд буюу 2023-2030 онд хийж хэрэгжүүлэх шаардлагатай гэж судалгаанд оролцогчдын ихэнх хувь нь үзсэн байна.

6.3. Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаанд оролцогчдын чиг үүрэг

УБ хотын дагуул хотын бүтээн байгуулалтыг гүйцэтгэснээр агаарын бохирдол, замын түгжрэл, хотын иргэдийн амьдралын чанар, сэтгэл ханамж зэрэг олон үзүүлэлтэд эерэг нөлөө үзүүлэх болно.

Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаанд оролцогчдыг I) Зохицуулах чиг үүрэг бүхий II) Дэмжих чиг үүрэг бүхий III) Үндсэн гүйцэтгэх чиг үүрэг бүхий гэж ангилан тэдгээрийн гүйцэтгэх үүрэг, хамтын ажиллагааг тусгав.

Хүснэгт 44. Үйл ажиллагаанд оролцогчдын үндсэн чиг үүрэг

Оролцогчид		Үндсэн чиг үүрэг
Зохицуулах чиг үүрэг бүхий субъект		
МУ-ын Ерөнхийлөгч		Ерөнхийлөгчийн санаачилсан төрөл бүрийн хөгжлийн хөтөлбөрт тусгах, дэмжих;
УИХ		Холбогдох хууль эрх зүйн актуудад өөрчлөлт оруулах; Хөгжлийн урт болон дунд хугацааны хэрэгжилтийг үнэлэх, залгамж холбоо бүхий шинэ бодлого боловсруулах.
Монгол Улсын Засгийн газар		Улсын төсөвт хөрөнгө оруулалтын болон үйл ажиллагааны санхүүжилтийг шийдвэрлэх, төрөл бүрийн зохицуулах арга хэмжээ авах; Үндэсний болон гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дэмжих; Шинэ хот байгуулахыг татварын болон татварын бус аргаар дэмжих; Урт болон дунд хугацааны хөгжлийн хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд дагуул хотын асуудлуудыг тусгах, төлөвлөх, санхүүжүүлэх.
Сангийн яам		Улсын төсөвт хөрөнгө оруулалтын болон үйл ажиллагааны санхүүжилтийг тусгах;
Барилга хот байгуулалтын яам		- Барилга байгууламжийн бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, хяналт тавих, хэрэгжүүлэх; - Барилга барих зөвшөөрлийг олгох нөхцөлийг уян хатан болгох; - Инфляцын түвшинтэй уялдан хөрөнгө оруулалтын зардлыг тооцоолох дүрэм журам, шийдвэрлэх; - Дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих, санхүүжүүлэх.
Эрчим хүчний яам		- Эрчим хүчний хөрөнгө оруулалт болон үйл ажиллагааг мэргэжлийн удирдлагаар хангах хяналт тавих, хэрэгжүүлэх; - Инфляцын түвшинтэй уялдан хөрөнгө оруулалтын зардлыг тооцох арга зүйн удирдлагаар хангах; - Эрчим хүчээр хангагдах асуудлыг бүрэн хариуцах; - Эко эрчим хүчээр хангах шийдлүүдийг хэрэгжүүлэх, бодлого боловсруулах.
Зам тээврийн яам		- МУ-ын зам гүүрний стандартыг хэрэгжүүлэхэд мэргэжлийн удирдлагаар хангах, хөрөнгө оруулалтыг шийдвэрлэх; - Хот хоорондын болон улс хоорондын тээврийн зохицуулалт хийх; - Хотын дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг шийдвэрлэх; - Одоогийн байгаа дэд бүтцийг ашиглах шийдлүүдийг хайх, шийдвэрлэх.
Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яам		Бүтээн байгуулалтын өмнөх болон дараах үе шаардлагатай мэргэжлийн боловсон хүчнийг бэлтгэх.
Боловсрол шинжлэх ухааны яам		- Сургалтын байгууллагуудын хөрөнгө оруулалтыг шийдвэрлэх; - Орон нутагт хувийн хэвшлийн ДС-уудыг байгуулахыг дэмжих; - Орон нутгийн сургалтын байгууллагуудад ОУ-ын хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх.
Биеийн тамир, спортын яам		- ОУ-ын стандарт хангасан төрөл бүрийн бэлтгэлийн талбай, спорт цогцолбор байгуулахыг дэмжих; - ОУ-ын болон улсын чанартай тэмцээн уралдаан зохион байгуулах.
Дэмжих чиг үүрэг бүхий оролцогчид		
УБ хотын захиргаа харьяа мэргэжлийн байгууллага		- Урт хугацааны хөгжлийн хөтөлбөрт тусгагдсан дагуул хот болох зорилтыг хэрэгжүүлэх; - Нийслэл хотын бүтээн байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгах.

Оролцогчид	Үндсэн чиг үүрэг
	мэргэжлийн удирдлагаар хангах, нөөцийн хуваарилалтыг хийх (Газар, хөрөнгө санхүү); • Концессын гэрээ байгуулахыг дэмжих, Хөрөнгө оруулалтыг жил бүрийн төсөвт тусгах, хуваарилах; • Төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг дэмжих.
Дүүргийн ЗДТГ түүний харьяа байгууллагууд Авто тээвэр, эрчим хүч, дулаан усан хангамж гэх мэт	• Дүүргийн урт болон богино хугацааны бүтээн байгуулалтын төлөвлөгөөнд тусгах, мэргэжлийн удирдлагаар хангах, үйл ажиллагаанд шаардлагатай нөөцийн хуваарилалтыг хийх (Газар, ажиллах хүч, хөрөнгө санхүү); • Концессын гэрээ байгуулахыг дэмжих, хөрөнгө оруулалт болон үйл ажиллагааны зардлыг орон нутгийн төсөвт тусгах, санхүүжүүлэх; • Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаатай холбоотой төрөл бүрийн зохицуулалтуудыг хийх талаар хамтран ажиллах; • Хорооны иргэдтэй хамтран ажиллах нөхцөлөөр хангах, мэдээлэл түгээх.
Хорооны засаг дарга нар	• Хорооны иргэдэд мэдээллийг үнэн зөв хүргэх; • Хөрөнгө оруулагч нартай хамтран ажиллах тэдний үйл ажиллагааг дэмжих; • Хорооны ажил эрхлэх чадвартай ажилгүй иргэдийг ажлын байраар хангах талаар хамтрах.
Арилжааны банк	• Тодорхой нөхцөлд хөрөнгө оруулалтын болон үйл ажиллагаанд зориулан зээл олгох, төлбөр тооцоог гүйцэтгэх
Үндсэн гүйцэтгэгч буюу тоглогч	
Бизнесийн нэгжүүд	• Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаатай холбоотойгоор шинээр болон өөрчлөх эрх зүйн актуудыг холбогдох зохицуулагчдад санал болгох, хамтран ажиллах; • Бүтээн байгуулалтын талаар мэдээллийг орон нутгийн иргэд болон бусдад түгээн дэлгэрүүлэх; • Бүтээн байгуулалттай холбоотойгоор УБ хотын болон дүүрэг, хорооны засаг дарга, мэргэжлийн хүмүүстэй хамтран ажиллах талаар санаачилгатай байх; • ОУ-ын болон дотоодын хөрөнгө оруулагчдыг татах, тэдэнтэй хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох; • Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагаа эхлэхэд шаардлагатай тоног төхөөрөмж, хүний нөөц, түүхий эд материалыг ханган нийлүүлэгчдийн судлах, гэрээ байгуулах; • ТЭЗҮ болон холбогдох эрх зүйн актуудад тусгагдсан ажил үүргийг стандарт шаардлагын дагуу гүйцэтгэх.
Мэргэжлийн холбоод	• Зохицуулалтын эрх зүйн бичиг баримт боловсруулах санал гаргах; • Төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг дэмжих
Хөрөнгө оруулагч буюу ААН	• Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагааг дэмжих хамтран ажиллах, түүхий эдийн нийлүүлэлт, тээвэрлэлт гэх мэт.
Орон нутгийн иргэд	• Бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагааг дэмжих, хамтран ажиллах;

БҮЛЭГ 7. ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГА БА БОДЛОГЫН АРГА ХЭРЭГСЭЛ

Олон улсын жишиг болохуйц дүүргийг сонгохдоо амьдралын өртөг, хүн амын тоо, түүхийн урьдач нөхцөл, цаг уур, хөгжлийн түвшин зэргээс аль нэг төстэй талыг харгалзан үзэж дараах дүүргүүдийг сонгож, бодлого, үйл ажиллагааны сайн жишгүүдийг тусгав.

7.1. Молдов Улсын Чишину хотын Чиокана дүүрэг

Молдав улс нь 1990 онд ардчилсан дэглэмд шилжиж, ЗХУ-аас тусгаар тогтносон посткоммунист улс юм. Молдавын хүн амыг жил ирэх тусам буурна гэж таамаглаж байгаа ч Чишину хотын хүн ам тогтвортой өссөн хэвээр байна. Чиокана дүүргийн хуучин барилга байгууламж нь яг тэр хэвээр хадгалагдан үлдсэн бөгөөд Молдавыг тусгаар тогтносноос хойш маш бага хөгжсөн дүүрэг юм. Тэнд шинэ худалдааны төвүүд, супермаркетуудын бараа таваар элбэгшсэнээр иргэдийн худалдан авалт хийх боломж нэмэгдсэнээс өөр орчин үеийн барилга байгууламж бага байдаг.²¹

Хотын ерөнхий хөгжлийн зорилго ЕХ-ны бодлогын дагуу “ногоон хот” болох явдал юм. Стратегийн төлөвлөлтийг хүн төвтэй үзэл удирдан чиглүүлдэг бөгөөд аюулгүй, уян хатан, эрүүл орчноор хангах явдал нь иргэдийг хооронд нь холбож амьдралын чанарыг дээшлүүлэхэд оршиж байна.

Стратегийн зорилтууд нь дараах сэдвүүдийн харилцан хамааралд тулгуурлан биелэгдэх юм. *Үүнд тээвэр үйлчилгээ, хөх-ногоон дэд бүтэц, эрчим хүч, нөөц, хог хаягдлын менежмент зэрэг* юм. Тухайлбал, дугуй унах, алхах зэрэг идэвхтэй тээврийн хэрэгслүүд нь илүү ногоон орчныг дэмжинэ. Үүний тулд нийтийн эзэмшлийн талбай буюу дугуйн зам, явган хүний зам талбайг ногоон гудмын дагуу байрлуулах, мөн түүнчлэн ногоон байгууламж нь хотын тулгамдсан асуудлын нэг болох аадар борооны үед ус зайлуулах сувгийн урсацыг зохицуулахад туслах зорилготой байх зэрэг юм.

Амьдрах орчин, Тогтвортой хөгжлийн зорилгод чиглэсэн үйл ажиллагааны сайн туршлага:

Чишину хотод агаар, хөрс, байгалийн олон янз байдлыг хангах талаар анхааран ажиллах эхний ажлуудыг хийж эхэлж агаар болон хөрсний чанарыг сайжруулахын тулд одоо байгаа чанарын судалгаанд үндэслэн стратеги, боловсруулсан байна. Биологийн олон янз байдлын хувьд хотын ногоон орчны зохистой арчилгааг хангах үүрэг бүхий мэргэшсэн хэлтэс, хотын ногоон байгууламжийг арчлах үндсэн чиглэл бүхий хотын аж ахуйн нэгжүүд орон нутгийн түвшинд байгууллагын зохион байгуулалтад орсон хэдий ч бодлогын баримт бичиг, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөгүй байсныг анзаарч төлөвлөгөө боловсруулан ажиллажээ.²²

Хэдийгээр орчин үеийн шинэ хотын загвараар хөгжлийн зарчмаа тодорхойлоогүй ч хотын тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх, тогтвортой хөгжлийн зорилтыг хангаж ногоон хот болон хөгжих нь нэн тэргүүний зорилт юм. Чишину хотын тогтвортой хөгжлийн бодлогын дундах хатуу хог хаягдлын менежментээс туршлага авах бүрэн боломжтой юм. Ялангуяа 2016 онд Чиокана дүүрэгт байрлаж байсан Түр хог цуглуулах цэгийг хааж Чишину хотоос 60 км зайд орших нутаг дэвсгэрт орчин үеийн стандартын дагуу хог цуглуулах цэгийн үйл

²¹ Mazur, Ramin, <https://www.raminmazur.com/playground>

²² European Bank, Green City Action Plan for the city of Chişinău, 2019, page 26

ажиллагааг эхлүүлснээр задгай орчинд тархаж буй хүхэрлэг хий (SO^2), нүүрс төрөгч (CO^2)-ийн түвшнийг мэдэгдэхүйц хэмжээгээр бууруулж чадсан байна. Ингэснээр тухайн хотын иргэдийн өмнө тулгамдаж байсан агаар, хөрс, усны бохирдол буурч тоос тоосонцрын түвшин багасаж, иргэдийн эрүүл мэндийн нөхцөл дагаж сайжирсан.

Хотын иргэдийн хогийг цуглуулах ажилд иргэн болон хувийн хэвшлийн компаниудтай хамтарсан нь сайн туршлага болсон байна. Хогийг зохистой цуглуулахын тулд айл айлаас хог хаягдлыг очиж авах ажилд хувийн хэвшилтэй хамтардаг байна. Мөн хотын хог хаягдал цуглуулах тавцангууд байрлуулах арга хэмжээ нь хотын захын хороололд хог хаягдал хуримтлагдах, хууль бусаар асгах явдлыг таслан зогсоож, ажилдаа явахдаа хог хаягдлаа авчрах, хогоо хаях зэрэг нийтлэг жишгээс үүдэн хотын захиргааны үйлчилгээний хэт ачааллыг багасгасан байна.

Хогийг ангилах, ялгах ажил эхэндээ хангалтгүй байсны улмаас 2 дахь арга хэмжээ авсан байна. Үүнд, богино хугацаанд хог хаягдлыг “холимог дахин боловсруулах боломжтой”, “үлдэгдэл” гэсэн хоёр эх үүсвэрээс хог хаягдлыг ялган цуглуулах төслийг хотын хэмжээнд хэрэгжүүлжээ. Холимог дахин боловсруулахад цаас, картон, хуванцар, металл, шил багтдаг байна. Мөн орон сууц, нийтийн аж ахуйн газар нь нийслэлийн цэцэрлэгт хүрээлэн болон бусад ногоон байгууламжийн ногоон хог хаягдлыг цуглуулах ажлыг зохион байгуулж хог хаягдлыг 2-3 цэгт энгийн технологи ашиглаж бордоо болгох, зөөврийн чип хийх системийг нэвтрүүлэх ажлыг санаачлан хийжээ. Ингэснээр хашаа, цэцэрлэгтэй айл өрхийн ногоон хог хаягдлыг цуглуулах тогтолцоог үе шаттайгаар нэвтрүүлсэн бөгөөд одоогийн байдлаар хотын 23 аж ахуйн нэгж ногоон байгууламж, гудамжны хог хаягдлыг цуглуулах ажлыг зохион байгуулж байна.²³

Чишину хотод чанар муутай, ихэвчлэн бага хэмжээний холимог хог хаягдлыг ангилан ялгаж байсан бол эдүгээ хог хаягдлыг эх үүсвэрээр нь хоёр хэсэг болгон ангилан ялгах ажлыг хэрэгжүүлснээр дахин боловсруулах боломжтой материалын тоо хэмжээ, чанар нэмэгдэн системээс гарч буй дахин боловсруулах боломжтой материалыг ангилан ялгах нь эдийн засгийн ач холбогдолтой болжээ.

7.2. БНХАУ-ын Хэнань мужийн Жэнжөү хотын Жин шуй дүүрэг

Хэнань мужийн Жэнжөү хот нь Хятадын төв хэсэгт байрладаг. 4 улиралтай. Цаг уурын нөхцөл хуурай. Хойгуураа шар мөрөнтэй хиллэдэг учраас өвөл хүйтэн сэрүүн уур амьсгалтай. Зуны улиралд үер их хэмжээгээр буудаг. Жиншүй дүүрэг нь нийт 9 дүүрэгтэй Хэнань мужийн төв Жэнжөү хотын зүүн хойд буланд байрладаг.

Жэнжөү хотын ерөнхий төлөвлөгөө (2012-2030)

Энэхүү төлөвлөгөөнд тусгаснаар хотын төлөвлөлтийн бүсэд төв суурин газрын хойд хэсгийн өргөтгөлийн хэсэг багтах бөгөөд тухайн бүсийг барьж байгуулах, хөгжүүлэхэд орон зайн дэмжлэг үзүүлэх юм. Үүний зэрэгцээ, төлөвлөлтийн бүсэд цахим зах зээл, бүтээлч хөдөө аж ахуй, амралт зугаалга, аялал жуулчлалын хөдөө аж ахуйг хөгжүүлнэ хэмээжээ.

Одоогийн байдлаар Жиншүй дүүргийн 81 тосгоныг бүгдийг нь нүүлгэн шилжүүлж, 6 сая 418 мянган ам метр талбай бүхий нүүлгэн шилжүүлэлтийн байшин барьж, "хотын тосгон"-ы эрин үеийг үдээд зогсохгүй, анх удаа дахин төлөвлөгдсөн дүүрэг болон хөгжсөн. Бүхий л талаараа дунд зэргийн чинээлэг нийгмийг бүрдүүлж, мөн тус мужийн анхны ДНБ-ий хэмжээ 100 тэрбумаас давсан дүүрэг болсон юм.

---

²³ European Bank, Green City Action Plan for the city of Chişinău, 2019, page 45

Дүүргийн хуучин өнгө төрхийг "ногоон" органик байдлаар шинэчилж, гудамж, гудам бүр шинэ өнгө төрхтэй болсон. Хуучин хотыг хэрхэн шинэчлэх, хотын төвийн үйл ажиллагааны төлөвлөлтийг хэрхэн сайжруулах, амьдралын чанарыг хэрхэн сайжруулах вэ? гэдэг нь Жиншүй дүүргийн байнга бодож, эрэлхийлсээр ирсэн асуудал байсаар ирсэн. Тиймээс ч "Олон нийтийн цэцэрлэгт хүрээлэн", "Бульвар", "Хотын зочны өрөө" гэх мэт бүтээн байгуулалтын инч бүр нь иргэдийн сэтгэлд нийцэж гүйж, алхаж буй хүүхдүүд, амрагчаар дүүрэн хэсгүүдийг (орон сууцны хороолол дотор хүртэл) олноор байгуулах болсон нь энэ дүүргийн нэрийн хуудас болжээ.

Одоогийн байдлаар Жиншүй дүүргийн гудамж, булан дагуух нэгжийн (орон сууцны хороолол) орц, гүүрэн доогуур гэх мэт газруудад цэцгийн хайрцгийг байрлуулах, мод, ландшафтын чулуу, ханын чимэглэл, гараар будах, өлгөх, баримал гэх мэтийг ашиглаж нэг гудамж, нэг үзэгдэл, нэг онцлогийг бий болгохын тулд янз бүрийн хэлбэр, арга техникийг ашигладаг байна. Хотын өнгө үзэмжийг сайжруулах, нийтийн эзэмшлийн талбайн функциональ шаардлагыг нэмэгдүүлснээр хот улам бүр ногоон, иргэдэд илүү ээлтэй, үзэсгэлэнтэй болж, байгаль экологийн тэнцвэрийг хадгалж амьдрахад таатай орчин бүрдүүлж тасралтгүй сайжруулах гэдэг нь гол ажлуудын нэг юм.

7.3. Хятадын Шандунь мужийн Лин И хотын Ланшань дүүрэг:

Хятадын зүүн өмнөд хэсэгт орших Ланшань дүүрэг нь харьцангуй бусад газраас хөгжлийн хувьд дутмаг боловч Ланшань дүүргийн үндэсний нийгэм, эдийн засгийн хөгжил арван тав дахь таван жилийн төлөвлөгөө ба 2035 он гэсэн төлөвлөгөөний дагуу хөгжиж буй юм. Одоогоор хотын иргэдийн сарын дундаж орлого 3000 гаруй юань байгаа бөгөөд Хятадын бусад хот дүүргийн иргэдтэй харьцуулахад энэ бүс нутаг дахь иргэдийн амьжиргаа болон нийгмийн баталгааг сайжруулах хэрэгтэй. Гэсэн хэдий ч 2022 оны байдлаар тус дүүрэгт ядуу хүн байхгүй болсон байгаа нь үнэхээр туршлага болгож авахуйц ажил юм. (2019 онд тус дүүрэгт ядуу хүний тоо 2,409 байсан)

Ланшань дүүргийн хөгжлийн тулгуур салбар болох *дүүргийн эрүүл мэнд, хоол хүнс, ногоон модны үйлдвэрлэл, орчин үеийн анагаах ухаан, тоног төхөөрөмжийн үйлдвэрлэл, өнгөт металлын* таван салбар нь хот байтугай муж даяар тэргүүлэх байр суурь эзэлдэг.

"Үндэсний шилдэг 100 дүүрэг"-д 6 жил дараалан шалгарч, инновац, аж ахуй эрхлэхийг харуулсан аймгуудын үлгэр жишээ баазаар шалгарсан. Гвадар боомт, Жидда зэрэг Гадаадад худалдааны төвийн төслүүд дараалан баригдсан. 2017 онд Лин И хотын Ланшань дүүрэг хуучин ба шинэ кинетик энергийг хувиргах хөгжлийн замыг шат дараалалтайгаар хэрэгжүүлж эхэлсэн.

Ланшань орчин үеийн үйлчилгээний аж үйлдвэрийн үзэл баримтлалаар орчин үеийн аж үйлдвэрийн системийг шинжлэх ухаанчаар боловсруулж, үйлчилгээний салбарыг дээд зэрэглэлийн түвшинд хүргэхийг зорьж, хөдөө аж ахуй, үйлдвэрлэлд чиглэсэн үйлчилгээний салбар болгон өөрчлөхөд чиглэгдэж байна.

Ланшань дүүргийн иргэний нийгэм эдийн засгийн баталгааг бүрдүүлэх арга зам:

Эдийн засаг:

Бизнесийн орчныг тасралтгүй сайжруулах төлөвлөгөөний чухал арга ажиллагаа нь худалдаа эрхлэх зөвшөөрлийг гаргах хугацааг ажлын 5 хоног болгон багасгасан байна. Ингэснээр засаг захиргааны нэгж дээр ирсэн 149 зөвшөөрлийн 66.8% ийг шуурхай шийдвэрлэсэн, 95.8 хувийг ажлын 5 хоногийн дотор шийдвэрлэх ажлыг дүүргийн удирдлага үүрэг даалгавар болгосон байна. Мөн зөвшөөрлүүдийн стандартыг ангилж, ил тод болгох зорилт тавин ажиллаж байна. Үүний зэрэгцээ үүрэг хариуцлагын тогтолцоог

хослуулж нэг цонхны үйлчилгээг хүртээмжтэй байлгах тал дээр анхаарснаар шинээр бүртгүүлсэн зах зээлийн нэгжийн тоо 320 мянгад хүрсэн нь Ланшань зах зээлийн хөгжлийг үр дүнтэй болгожээ.

Иргэдэд боловсрол олгох, сургуулийн өмнөх боловсролын хүртээмжийг нэмэгдүүлэх үүднээс хуулийн дагуу зөвшөөрөл аваагүй цэцэрлэгийн үйл ажиллагааг таслан зогсоох, анги дүүргэлтийн асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд дүүргийн хэмжээнд 90 сургуулийг шинээр байгуулжээ. Мөн тусгай хэрэгцээтэй сургуулийн үйл ажиллагааг сайжруулах хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж байна.

Хөдөлмөр эрхлэлт, аж ахуй эрхлэлтийг тогтвортой дэмжих замаар дүүрэгт шинээр 53 мянган ажлын байр, хөдөө орон нутагт ажиллах хүч шилжүүлэх ажлын байр 21 мянгыг бий болгож, 26 мянган хүнийг ур чадварын сургалтад хамруулж, 5800 аж ахуй нэгжийг старт ап сургалтад хамруулсан бөгөөд дүүргийн хэмжээнд ажилгүйдлийн түвшнийг цаашдаа 3 хувь дотор хянаж байх бодлогын зөвлөмжийг урьтал болгожээ.

"Үндэсний даатгалын төлөвлөгөө"-г тууштай түгээн танилцуулж, нийгмийн баталгааг амлаж, шимтгэлээ бүрэн хүртэж байна. Нийгмийн хамгааллын тогтолцоог тасралтгүй боловсронгуй болгох үүднээс дүүргийн хэмжээнд төрийн байгууллага болон хувийн хэвшилд ажиллаж буй нийт ажилчдыг нийгмийн даатгалд бүрэн хамруулж, үр ашгийг нь хүртээх ажил амжилттай өрнөсөн.

Нийгмийн халамжийн тогтолцоог сайжруулж, үндсэн бодлогын дагуу хөдөө орон нутгийн амьжиргааны доод түвшний тэтгэмж тогтоох, хөдөөд амьдралын баталгааг хангах ажлууд дэд төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжиж байна. Дүүрэг, тосгон, багийн 3 шатлалт нийтийн соёлын үйлчилгээний сүлжээ төвүүд стандартын дагуу баригдаж, улсын нэгдүгээр зэрэглэлийн соёлын төв, улсын хоёрдугаар зэргийн номын сан, 12 соёлын иж бүрэн төвийг бий болгожээ. 360 гаруй гудамж, олон нийтийн соёлын иж бүрэн төвүүдийг нээж, хот, тосгоны хэмжээнд түүх соёлын 51 үзэсгэлэнгийн танхим, 400 гаруй олон нийтийн соёлын баг үйл ажиллагаагаа түгээн явуулж байна.

Үйлдвэрлэлийн аюулгүй байдлын тогтвортой байдлыг хангаж, нийгмийн засаглал тасралтгүй бэхжүүлэх, нийгмийн хамгааллыг дээшлүүлж, ард түмний аюулгүй байдлын мэдрэмжийг бататгах, аз жаргалын үзүүлэлтийг тасралтгүй дээшлүүлэх нь иргэдийн нийгмийн баталгаа болох тул гол зорилтоо болгон ажиллаж байгааг дурдах хэрэгтэй.

Ядуурлыг бууруулах ажил гайхалтай үр дүнд хүрч, санхүүгийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, үр дүнтэй хяналтын механизм, экологийн орчин эрс сайжирч, усны орчин, агаар мандлын орчны чанар үр дүнтэй сайжирсаар байна. Үүний зэрэгцээ ардчилал, хуулийн засаглалыг цогцоор нь гүнзгийрүүлэн, оюун санааны соёл иргэншлийн бүтээн байгуулалтыг тууштай ахиулснаар, аудит, үнэ, зах зээлийн хяналт, радио телевиз, хоол хүнс, хангамж, маркетинг, шуудангийн үйлчилгээ, харилцаа холбоо, зэрэгт шинэ ахиц дэвшил гарч байна. Залуучуудын эвлэл, Үйлдвэр, худалдааны холбоо, үйлдвэрчний эвлэл, шинжлэх ухаан, технологийн холбоод, эмэгтэйчүүд, хүүхэд, өндөр настан, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд болон бусад байгууллагууд шинээр байгуулалтад нэгдэж, эдийн засгийн баталгаажих шатанд хүртэл дээшилсэн нь тус дүүргийн томоохон ололтын нэг юм.

24

²⁴ 兰山区国民经济和社会发展第十四个五年规划和2035年远景目标纲要, pp5-8

7.4. Польшийн Вроцлав хотын Стэйр Миасто дүүрэг

Польш улс нь манай улсын нэгэн адил пост-коммунист улс юм. Өвөлдөө дунджаар хасах 15-25° С, зундаа нэмэх 25-35° градуст хүрдэг. 20-р зууны эхэн үе хүртэл уг дүүрэг хөдөөгийн шинж чанараа хадгалсаар ирсэн. Одоогийн байдлаар уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох арга зам болох хотуудад ногоон дээвэр, амьд хана бий болгохыг орон нутгийн засаг захиргаанаас дэмжин хөгжүүлж байна. “Ногоон дээвэр”-ийг дэмжих үйл ажиллагаа Польшид 20 орчим жилийн турш хөгжиж, жил ирэх тусам эрчимжиж байна.

Польшийн хотуудын тулгамдсан асуудал нь дэлхийн бусад бүс нутгийн асуудлуудтай төстэй юм. Үүнд, борооны усны үер, хотын дулаан нэмэгдэх, биологийн олон янз байдлыг дэмжих, агаар цэвэршүүлэх хэрэгцээ гэх мэт. Эдгээр асуудлын хариуд улсын хэмжээнд хоёр хөтөлбөр хэрэгжиж, үүнээс гадна хэд хэдэн орон нутгийн удирдлагууд ногоон дээвэр, ногоон хана бий болгоход дэмжлэг үзүүлэх хууль тогтоомжийг нэвтрүүлсэн.²⁵

Польшийн Вроцлав хот нь “GrowGreen” төслийн тэргүүн хотуудын нэг бөгөөд байгаль орчин, орон нутгийн уур амьсгал, хотын усны менежмент, агаарын чанарыг сайжруулахад хэрхэн хувь нэмрээ оруулж болохыг харуулах зорилгоор шинэ өндөр чанартай ногоон байгууламжийг бий болгож байна. Ногоон дээвэр, ногоон хана, цэцэрлэгт хүрээлэнгүүдийг орон нутгийн иргэдтэй хамтран нэмэгдүүлж, олон нийтийн оролцоог идэвхжүүлэх, ногоон боловсролыг хөгжүүлэх зорилготой.²⁶

“Орон нутгийн температурыг бууруулах, агаарын чийгшлийг нэмэгдүүлэх, дулаанаас хамгаалах байраар хангах, борооны усыг илүү үр дүнтэй зохицуулах үр дүнтэй аргуудын нэг нь “ногоон дээвэр” гэдгийг онцолсон. Вроцлавын Байгаль орчин, хөдөө аж ахуйн их сургуулийн Байгаль орчны эрсдэлийн үнэлгээ, экосистемийн хяналтын төвийн захирал, профессор Ежи Звождзиак хэлэхдээ “оршин суугчид ойр орчмынхоо байгальд суурилсан шийдлүүдийг боловсруулахад оролцох тул эдгээр бүтээн байгуулалт нь хамтын ажиллагаа, иргэдийн оролцоог бий болгож байна” хэмээжээ. Варшав, Краков, Лодз, Вроцлав зэрэг зарим хотууд хотын ногоон байгууламжийн стандартыг гаргасан. Эдгээр баримт бичигт ногоон дээвэр, амьд хананы талаар дурдаагүй боловч тэдгээрийг ямар тохиолдолд ашиглаж болохыг зааж өгдөг. Үүнээс гадна Вроцлав хотын оршин суугчид амьдарч буй барилга нь ногоон дээвэр эсвэл амьд ханатай бол татварын хөнгөлөлт авах боломжтой.²⁷

Үндэсний хөтөлбөрөөс гадна зарим орон нутгийн удирдлагууд ногоон дээвэр эсвэл ногоон хана босговол урамшуулал, хөнгөлөлт эдлэх тогтоолуудыг гаргасан. Эдгээр шийдлүүдийг хоёр төрөлд хувааж болно. Жишээ нь үл хөдлөх хөрөнгийн татварын хөнгөлөлт эсвэл татаас авах боломжтой. Вроцлав, Катовице, Торун, Калиш, Честочова, Ополе зэрэг хотууд ногоон дээвэртэй болбол татварыг хэсэгчилсэн эсвэл бүхэлд нь бууруулах шийдлийг сонгоод байна.²⁸

Эдгээр хотуудаас Вроцлав хотын Стэйр Миасто дүүрэг үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг бууруулах тухайд Польшид тэргүүлэгч болсон бөгөөд 2015 онд ногоон дээвэртэй эсвэл ногоон ханатай барилгуудын үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг бууруулж эхэлсэн. Зургаан жилийн дараа буюу 2021 онд уг тогтоолд нэмэлт, өөрчлөлт оруулж, үргэлжлэх хугацааг

²⁵ <https://growgreenproject.eu/city-actions/wroclaw/>

²⁶ ADB, Green Cities, 2012, page 406

²⁷ Lukasz Pardela, Tomasz Kowalczyk, Sustainable Green Roof Ecosystems: 100 Years of Functioning on Fortifications-A Case Study, Sustainability Journal, 2020, page 21

²⁸ <https://www.wroclaw.pl/en/tax-exemptions-for-green-roofs-or-walls>

2027 он хүртэл сунгасан байна. Үүнээс гадна, үл хөдлөх хөрөнгийн татварыг хөнгөлөхийг зөвшөөрсөн тогтоолоос үл хамааран тус дүүрэгт хадгалах заалтыг нэвтрүүлсэн бөгөөд үүний дагуу 5,000 PLN (900 доллар) хүртэл мөнгө авах боломжтой.²⁹ Уг урамшууллаар борооны усыг хадгалах арын хашааны хуримтлуулагч авах зориулалттай. Мөн 2021 оноос эхлэн ногоон эсвэл хайрган дээр суурилсан дээвэр барихад татаас авах боломж юм. 2021 онд Ногоон байгууламжийн стандартыг боловсруулж, хүлэмжийн хийн ялгарлыг бууруулах, Польшийн нийслэлийг хамгийн багадаа 2050 он гэхэд уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг зорилтдоо хүрэхэд ойртуулах чухал алхам болсон. Энэхүү баримт бичиг нь хотын хөрөнгө оруулагчдын барилга байгууламжийг төлөвлөх, барих, шинэчлэх, ашиглахад баримтлах удирдамж юм. Тус удирдамжид ногоон дээвэр нь үндсэн хоёр төрөлтэй. Нэгдүгээрт, өргөн цар хүрээтэй ногоон дээвэр. Үүнд: Ургамлын өндөр 2-3 инчийн хооронд, хөрс нь 6 инчээс ихгүй зузаантай байна. Маш бага арчилгаа шаардах ба жилд нэг удаа хогийн ургамлыг цэвэрлэж, бордоно. Хоёрдугаарт, эрчимжүүлсэн ногоон дээвэр. Ургамлын өндөр 3-аас 15 инчийн хооронд, хөрс нь дор хаяж 1 инчийн зузаан байна. Гэхдээ ихээхэн засвар үйлчилгээ, усалгаа, бордоо шаардлагатай байдаг.³⁰

Ногоон дээврийн давуу тал:

- Уснаас хамгаалах, дээврийн эдэлгээг уртасгах: Ногоон дээврийг ашиглах нь барилгын эдэлгээг уртасгах бөгөөд энэ нь ашиглалтын зардал багатай гэсэн үг юм. Уламжлалт дээврийн хувьд жилийн температурын хэлбэлзэл нь 100°C хүртэл байдаг бөгөөд энэ нь дээврийн бүрээсийг хийсэн материалын бат бөх байдалд ихээхэн нөлөөлдөг. Энэ нь ойр ойрхон засвар хийх шаардлагатай болдог тул ашиглалтын зардал нэмэгддэг. Ногоон дээвэр нь зуны улиралд хэт халалтаас, өвлийн улиралд хэт бага температураас мөн ус нэвтрэхээс хамгаалдаг. Жилийн температурын хэлбэлзэл нь ердөө 300°C байдаг бөгөөд энэ нь уламжлалт дээвэртэй харьцуулахад 3 дахин бага юм.
- Ногоон дээврийн өөр нэг давуу тал нь ийм дээврээр бүрхэгдсэн барилга нь нэр хүндтэй болж, сонирхол татахуйц байдал нь нэмэгдэж, үл хөдлөх хөрөнгийн зах зээл дэх үнэ, эрэлт хэрэгцээг нэмэгдүүлдэг. Үйлдвэрийн барилга, оффисын барилгуудын хувьд ногоон дээвэр нь сонирхол татаж, түүнийг ашигласан компани, байгууллагын эерэг дүр төрхийг өгдөг. Энэ нь санхүүгийн ашгаас илүү, компанийн нэр хүндийг өсгөдөг. Зөвхөн эдийн засагт төдийгүй байгаль орчинд анхаарал халамж тавьж байгааг гэрчилдэг. Амралт зугаалгын газар байгаа мэт хотын оршин суугчид байгальтай ойр байгаа мэдрэмж авдаг. Байгальд гарахын тулд ихэвчлэн хотоос гарах шаардлагагүй болдог. Хотоос гарах боломж нь ихэвчлэн цаг хугацааны болон санхүүгийн шалтгаанаар хязгаарлагддаг. Ногоон дээвэр нь хол зам туулахгүйгээр өдрийн аль ч цагт байгалийн сайхныг мэдрэх боломжийг олгодог.
- Цэцэг, ургамал, хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ тариалах боломжтой. Ванкувер дахь "Fairmont" зочид буудал нь 200 м² талбай бүхий дээврийн талбайг цэцэрлэг болгон хуваарилсан бөгөөд үүнээс үүдэн гарсан бүтээгдэхүүнийг зочид буудлын ресторанд ашигладаг. Хүнсний ногоо, жимс жимсгэнэ, цэцэг үйлдвэрлэх зардал нь худалдан авах зардлаас хамаагүй бага байдаг. Эдгээр бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэх, хадгалах зардлыг төлөх шаардлагагүй. Энэ нь жилд ойролцоогоор 20,000-25,000 долларыг хэмнэдэг. Цэцэрлэг нь сурталчилгааны кампанит ажлын нэг хэсэг бөгөөд зочид буудлын нэг төрлийн брэнд болдог.

²⁹ <https://livingarchitecturemonitor.com/articles/national-and-local-regulations-and-programs-are-stimulating-the-green-roof-industry-in-poland-fa22>

³⁰ <http://growgreenproject.eu/wroclaw-creates-space-nature-based-solutions-improve-quality-life/>

- Борооны усыг шингээх, цэвэршүүлэх: Ногоон дээвэр нь бохир усны сүлжээний хэт ачаалах асуудлыг шийдвэрлэхэд тусалдаг. Ногоон дээвэргүй үед аадар бороо ороход гудамж үерт автдаг бөгөөд бохир усны шугам нь илүүдэл борооны усыг зайлуулах боломжгүй тул хот дотор урсдаг. Эрдэмтэн Пауэл Казуковскийн хэлснээр "Дээврийн ердийн гадаргуугаас усны урсцын коэффициент [ψ] нь 1-тэй тэнцүү байхад ногоон дээврийн утга нь 3 дахин бага бөгөөд 0.3-тай тэнцүү байна" хэмээсэн. Ногоон дээвэр усыг шүүж бохирын шугамд хүрэх борооны усыг субстрат, ус зайлуулах суваг, хадгалах давхарга зогсоож, ургамлаар шингээдэг. Ногоон дээвэр дээр үлдсэн усны хэмжээ нь тухайн жилийн цаг хугацаа, субстратын гүн, чийгшил зэргээс хамаарна. Ус шингээхэд дээврийн дизайн чухал юм. Давхаргын тоо, налуу, суулгачын төрөл нөлөөлдөг. Гэвч аль ч тохиолдолд энгийн дээврээс илүү ногоон дээвэр нь хур тунадасны ихээхэн хэсгийг үргэлж өөртөө шингээж байдаг. Ногоон дээврийг ашиглах нь борооны усны урсцыг эрс багасгадаг. Цэвэрлэх байгууламж руу бага хэмжээний ус зарцуулдаг тул, хэмнэлттэй байдаг. Үүнээс гадна ногоон дээвэр нь борооны усыг цэвэрлэдэг. Тэд хар тугалга, кадми зэрэг хортой элементүүдийг 90 хувь хүртэл шүүж чаддаг.
- Дуу чимээ тусгаарлах: Дуу чимээ нь амьдралын тав тухыг ихээхэн алдагдуулдаг хүчин зүйл бөгөөд хүмүүст сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Чанга дуу чимээ нь ядрах, сульдах, толгой өвдөх, дотор муухайрах, нойрны хямралд хүргэж болзошгүй. Нөлөөллийн зэрэг нь эрч хүч, давтамж, үргэлжлэх хугацаа зэргээс хамаарна. Ногоон дээвэр нь дуу чимээний саадыг бий болгож, дуу чимээг хэсэгчлэн шингээж, тараадаг. Субстрат нь доод давтамжийн дуу чимээг дарж, дээд давтамжийг ургамлаар хаадаг. 12 см-ийн зузаантай субстратын давхарга бүхий ногоон дээвэр нь дуу чимээг 40 дБ-ээр бууруулах боломжтой. Энэ давхаргын зузааныг 20 см хүртэл нэмэгдүүлснээр 46 - 50 дБ үр дүнд хүрнэ. Ингэснээр замын хөдөлгөөний дуу чимээ тодорхой хэмжээнд буурдаг.³¹
- Ногоон дээвэр байгуулах үндэс нь хөрс гэдгийг Польшийн Вроцлав хотын Стэйр Миасо дүүрэгт хэрэгжүүлж буй "GrowGreen" төслийн хэрэгжүүлэгчид онцолсон. Хамгаалах хөрс нь бетонон суурин дээр тархсан элсэрхэг, элсэрхэг, шавранцар, шавранцар элсэрхэг байх шаардлагатай. Бетоныг заримдаа модны давирхайгаар хучдаг. Өнгөн хөрсний зузаан (ялзмагийн давхарга) 14-18 см-ийн хооронд хэлбэлзэх нь голчлон янз бүрийн микрорельеф, органик бодисын жигд бус хуримтлал, антропоген нөлөөллөөс шалтгаалдаг. Хөрсний бүтцийн шинжилгээний үр дүнгээс харахад S-2, S-3 хамгаалах байрны ногоон дээвэр дээрх хөрсөнд шаварлаг, лаг тоосонцор нэмэгдүүлдэггүй.³²

Ногоон дээвэр

"Дээвэр дээрх цэцэрлэг нь хэд хэдэн давхаргаас бүрдэх ёстой бөгөөд ургамлын хэсэг нь 40 см-ээс багагүй зузаантай байх ёстой. Зөвхөн олон наст ургамлыг ашиглаж болно" гэж Вроцлав хотын оффисын Нийгмийн харилцааны хэлтсийн ажилтан Малгорзата Кржешовска хэлэв. Дээвэр 50-иас доошгүй хувийн цэцэрлэг, ногоон байгууламжтай болсон барилгуудад л татварын хөнгөлөлт үзүүлнэ. Чөлөөлөлтийн хувь хэмжээ нь барилгын

³¹ Wojciech Drozd, Problems and benefits of using green roof in Poland, IOP Conference Series Earth and Environmental Science, 2019, Page 4

³² Lukasz Pardela, Tomasz Kowalczyk, Sustainable Green Roof Ecosystems: 100 Years of Functioning on Fortifications-A Case Study, Sustainability 2020, page 21

давхрын тоо, цэцэрлэгийн хэмжээ зэргээс хамаарна. Хэрэв барилга нь таван давхар эсвэл түүнээс бага өндөртэй бол:

- Дээврийнх нь 80 хувь нь ногоон байгууламжаар бүрхэгдсэн бол тухайн барилгын орон сууцны талбайн 100 хувь нь чөлөөлөгдөнө.
- Барилгын дээврийн 80-аас доош хувийг ногоон байгууламжаар бүрхсэн бол (шууд пропорциональ) орон сууцны талбайн 50-80 хувийг чөлөөлнө.
- Дээврийнх нь 50-иас доош хувь нь ногоон байгууламжаар бүрхэгдсэн барилга байгууламжийг чөлөөлөхгүй.

Барилга нь зургаан давхар эсвэл түүнээс дээш өндөртэй бол:

- Дээврийнх нь 80 хувь нь ногоон байгууламжаар бүрхэгдсэн бол тухайн барилгын орон сууцны талбайн 50 хувь нь чөлөөлөгдөнө.
- Дээврийнх нь 80 хувиас бага нь ногоон байгууламжаар бүрхэгдсэн бол байшингийн орон сууцны талбайн 25-40 хувийг чөлөөлдөг (шууд пропорциональ 50 хувиар буурсан),
- Дээврийнх нь 50-иас доош хувь нь ногоон байгууламжаар бүрхэгдсэн барилга байгууламжийг чөлөөлөхгүй.

Ногоон хана

- Босоо цэцэрлэгт хүрээлэн буюу хананд суурилуулсан цэцэрлэгт хамаарна.
- "Босоо цэцэрлэгт хүрээлэнгүүдэд олон наст ургамлаар тарих нь маш чухал юм. Ийм цэцэрлэгийн талбай нь 15 мкв-аас багагүй байж болно".
- Барилга нь 30 мкв хүртэлх хэмжээтэй босоо цэцэрлэгт хүрээлэнтэй бол: - орон сууцны талбайн 20 хувьд хөнгөлөлт үзүүлнэ.
- Барилга нь 31-45 мкв талбай бүхий босоо цэцэрлэгээр хучигдсан бол: - орон сууцны талбайн 25 хувьд хөнгөлөлт үзүүлнэ.
- Барилга нь 45 мкв-аас дээш талбай бүхий босоо цэцэрлэгт хүрээлэнгээр хучигдсан бол: - орон сууцны талбайн 50 хувийг чөлөөлнө.³³
- Ногоон хана, дээвэр нь хотын ногоон байгууламжийг бий болгож, байшингийн эздэд эдийн засгийн хэмнэлттэй. Тухайлбал халаалтын зардлыг бууруулдаг. Дээд талд нь цэцэрлэгтэй барилга нь эрчим хүчний 30 хүртэлх хувийг хэмнэх боломжтой. Зуны өдрүүдэд ийм барилгууд бас удаан халдаг.

"Ногоон дээвэр нь дээврийн мембраныг эрс тэс температур, мөндөр, цаг уурын нөлөөллөөс хамгаалж, урт наслалтыг сайжруулдаг. Мөн хотын бохирын системийг, ялангуяа аадар борооны дараа ч гэсэн чөлөөлдөг. Ногоон дээврийн бүтэц, ургамлууд чийгийг хадгалж, улмаар агаар мандалд ууршдаг. Ногоон дээвэр, босоо цэцэрлэгүүд нь барилга байгууламжийг хөргөх, чийгшлийг агаар мандалд гаргах, агаарын бохирдолтой тэмцэхэд үр дүнтэй байдаг" гэж тогтоолын үндэслэлд дурджээ.

7.5. Узбекистаны Самарканд хот

Узбекистан бол төв Азийн эртний түүхэн соёлын өвийг хадгалсан улсуудын нэг бөгөөд хөгжлийн түвшин манайхтай төстэй. Гэвч сүүлийн жилүүдэд олон улсын болон улсынхаа хөгжлийн бодлогод амбицтай зорилгуудыг дэвшүүлж байна. Эдгээрээс эрүүл хот зорилтын хүрээнд хог хаягдлыг дахин боловсруулах бодлого, дэд бүтцийн бодлого, цахим засаглалын бодлого зэрэг нь Төв Азид үлгэр жишээ болж байна. Хог хаягдлын менежмент нь дараах гурван үе шаттайгаар Самаркандад хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

³³ <https://www.wroclaw.pl/en/tax-exemptions-for-green-roofs-or-walls>

НЭГДҮГЭЭР ШАТ (2019-2021):

Энэ үе шатанд хог хаягдлын салбарын хууль эрх зүйн орчин, эдийн засгийн зохицуулалтын зарчмыг шинэчлэх ажил орно. Мөн Узбекистаны хүн амын хог хаягдлын менежментийн сэтгэл зүйг бэлтгэх, хог хаягдлын менежментийн чиглэлээр хүн амд зориулсан мэдээллийн системийг хөгжүүлэхэд арга зүй, мэдээллийн дэмжлэг үзүүлэх зорилготой юм. Өнөөгийн байдлаар стратегийг хэрэгжүүлэх хэд хэдэн журам батлагдсан. Эдгээр нь үндсэндээ хатуу хог хаягдлын цэгийг барих, ажиллуулах төлөвлөлт, түүнчлэн хог хаягдлыг тээвэрлэх дүрэм журам юм. Узбекистан жил бүр 7 сая гаруй тонн хог хаягдал гаргасаар байна. Түүнчлэн улсын эдийн засаг ерөнхийдөө өсөхийн хэрээр хог хаягдлын хэмжээ нэмэгдэж байна. Тиймээс Самарканд зэрэг томоохон хотууд болон бусад бүс нутгуудад барилгын хог хаягдал, боловсруулах үйлдвэрүүдийн тусгай хогийн цэг байгуулсан. Мөн нийт 221 хогийн цэгийг (ахуйн хог хаягдал) эрүүл ахуй, байгаль орчны стандартад нийцүүлэн тохижуулсан.

ХОЁРДУГААР ШАТ (2022-2028)

Хоёр дахь үе шатанд хог хаягдлын дэд бүтцийг хөгжүүлэхэд гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татахаар төлөвлөсөн. Мөн завсрын агуулах, хог боловсруулах байгууламж барих, хог хаягдлын нэгдсэн менежментийг сайжруулах, хотын хатуу хог хаягдлыг боловсруулах байгууламжийг хөгжүүлэхэд хөрөнгө оруулалт татах юм. Үүний тулд дараах зорилтуудыг өмнөө тавьсан нь:

- Улсын хэмжээнд хотын болон ахуйн хатуу хог хаягдлыг 100 хувь цуглуулах; одоо байгаа хотын хатуу хог хаягдлын 60-аас доошгүй хувийг боловсруулах (жишээлбэл, хог хаягдлыг ялгах);
- Тодорхой төрлийн хог хаягдал (мөнгөн ус агуулсан хог хаягдал, автомашины дугуй, аккумулятор, хаягдал тос, сав баглаа боодлын хаягдал гэх мэт)-ийн цэвэршүүлэх хэмжээг 25 хүртэл хувиар нэмэгдүүлэх;
- Хогийн цэгт хаясан хотын хатуу хог хаягдлын хэмжээг 60 хүртэл хувиар бууруулах;
- Хогийн цэгийг хууль ёсны шаардлагад нийцүүлэх, ялангуяа хогийн цэгийн хөрсний нөхөн сэргээлтийг бүрэн хангах;
- Хаягдал байгууламж дахь эрчим хүчний өөр эх үүсвэрийн хэрэглээг 35 хүртэл хувиар нэмэгдүүлэх;
- Хогийн цэгийн хяналт (газар доорх усны байдал, агаарын чанарыг хянах).

Засгийн газраас дэд бүтцийг сайжруулахын тулд органик, дахин боловсруулах боломжтой, дахин боловсруулах боломжгүй хотын хатуу хог хаягдлыг цуглуулах, устгах ажлыг оновчтой болгох, хотын хатуу хог хаягдалтай алслагдсан бүс нутгуудад тусгай нягтруулах төхөөрөмж (хог нягтруулагч)-аар тоноглогдсон дамжуулах станц барихаар төлөвлөсөн. Үүнээс гадна улсын хэмжээнд хог хаягдлын чиглэлээр мэргэшсэн 57 аж ахуйн нэгжийн автомашины шинэ парк байгуулах, хог хаягдлын чиглэлээр мэргэшсэн аж ахуйн нэгжүүдийн тээврийн хэрэгслийн техникийн засвар үйлчилгээ хийх 13 бүсийн үйлчилгээний төв байгуулахаар төлөвлөж байна.

Мөн 2022-2025 оны хооронд хатуу хог хаягдлын хэмжээг бууруулах зорилгоор таван өөр тэмдэглэгээтэй хогийн савыг түшиглэн ахуйн хог хаягдлын системтэй зэрэгцэн хог хаягдлыг тусад нь цуглуулах системийг нэвтрүүлэхээр төлөвлөж байна.

1. Дахин боловсруулах боломжтой; 2. Органик; 3. Дахин боловсруулах боломжгүй; 4. Аюултай хог хаягдал; 5. Шил гэж ангилсан. Сирдарья, Жиззач, Хорезм зэрэг бүс нутагт ус, гүний усны сантай ойр байрлах хогийн цэгүүдийг хаах юм байна. 2028 оны эцэс гэхэд нийт 1108.6 га талбай бүхий 167 хогийн цэгийг хааж, нөхөн сэргээлт хийх ёстой. Одоо байгаа

167 хогийн цэгийн оронд 693.3 га талбай бүхий орчин үеийн 54 хогийн цэг байгуулж, 80 га талбай бүхий 5 хогийн цэг шинээр ашиглалтад оруулна.

7.6. БНСУ-ын Сонгдоу хаалаг хот (U-City)

Сонгдо хот нь Инчон хотын баруун өмнөд хэсэгт байрлах Инчон эдийн засгийн чөлөөт бүс (ЭЗЧБ) болон Ёнжонг, Чонгна хотуудын нэг хэсэг юм.

Хотыг анх 1979 онд Сонгдо дүүргийн намгархаг газрыг ашиглах үндсэн төлөвлөгөөг үндэслэн шинэ хот сэргээн босгохоор шийдвэрлэсэн. БНСУ-ын (ЭЗЧБ) -ийн тухай хуулийн дагуу 2003 оны арваннэгдүгээр сард Сонгдо хотын Тамгын газрыг байгуулсан.

Сонгдо хот байгуулах газрыг Сонгдо, Ёнжон, Чонгна гэсэн гурван дүүргийн газар нутгийг холбосон талбайд (нийт 132.92 км² талбай) шинэ хотын дэд бүтцийг бий болгохын тулд 45,269 тэрбум вонын хөрөнгө оруулалт хийсэн.

Дүүрэг бүрийн чиг үүрэг дараах байдалтай байна. Сонгдо нь IT, BT, R&D зэрэг олон улсын бизнесийг хариуцдаг бол Ёнжонг нисэхийн ложистик, аялал жуулчлал, амралт зугаалга, Чонгна нь олон улсын санхүү, өндөр технологийн үйлдвэрлэл, түгээлт зэрэгт төвлөрдөг. Дэд бүтцийн хувьд энэ бүс нутаг нь Зүүн хойд Азийн төв нисэх онгоцны буудлын үүрэг гүйцэтгэдэг Инчоно олон улсын нисэх онгоцны буудлыг түшиглэдэг. Сонгдо хот нь Инчон нисэх онгоцны буудлаас автомашинаар 20 минут, Сөүл хотоос нэг цаг явах зайд байрладаг.

Алсын хараа

Алсын хараа нь дэлхийн тэргүүлэгч Smart (Ухаалаг) Хот болох.

Сонгдо ЭЗЧБ нь 2024 он гэхэд дэлхийн хотуудын өрсөлдөх чадвараар 1-р байранд орох зорилт тавин ажиллаж байна. Энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд 5 үндсэн стратегийг тодорхойлсон.

- Олон улсын эдийн засгийн чөлөөт бүс байгуулж ажиллуулах
- Хувийн хэвшлийн үйлчилгээг хөгжүүлэх хамтын ажиллагааны загвар боловсруулах
- Төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны суурийг бэхжүүлэх
- Эдийн засгийн чөлөөт бүсийн экспортыг өргөжүүлэх
- Өндөр технологийн кластер байгуулж, олон улсын арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулах

U- хотыг (Ухаалаг хот) байгуулахын тулд U-дэд бүтцийг бий болгож, U-City үйл ажиллагааны төвтэй холбож байна. Ирээдүйд Yeongjong болон Cheongna-ийн U-infrastructures нь Songdo's-тэй холбогдож нэгдсэн үйлдлийн систем бий болгоно.

Хувийн хэвшлийн үйлчилгээнүүдтэй хамтран ажиллах загваруудыг хөгжүүлснээр U-City үйлчилгээг сайжруулдаг. Мөн төр, хувийн хэвшлийн байгууллагуудын төрөлжсөн үйлчилгээг түгээж байна. Төр, хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааны загваруудыг боловсруулах, хөгжлийг тогтвортой байлгах, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах боломжтой *СЭЗДС-ийг байгуулахад* дэлхийн корпорацуудтай хамтран ажиллах замаар U-City-ийн хөрөнгө оруулалт, ашиглалтын зардлыг олж авах зорилготой юм. Үүнд хүрэхийн тулд 2012 онд анх удаа төр, хувийн хэвшлийн U-City корпорацыг хувийн эзэмшлийн технологи, нөөцийг ашиглах зорилгоор байгуулсан.

Хот нь олон улсын янз бүрийн арга хэмжээ зохион байгуулж, дунд урт хугацааны мастер төлөвлөгөө боловсруулж, хамгийн сүүлийн үеийн кластерууд болон олон улсын арга хэмжээг зохион байгуулдаг. Хятад, Филиппин, Ойрх Дорнод зэрэг хөгжиж буй орнуудын ухаалаг хотын төслүүдийг хэрэгжүүлсэн туршлагыг үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлж байна.

Ухаалаг хотын хөгжлийн тойм

Үндэсний хөгжлийн загвар болохуйц орчин үеийн ногоон хот байгуулах зорилгын хүрээнд иргэдийн ая тухтай, эрүүл амьдрах орчныг бий болгож, хангах философиос эхэлсэн юм.

- 2008 онд төслийн хэрэгжилтийн байдлыг шалгаж, үйлчилгээний платформын (USP) ажлын зураг төслийг 2009 онд боловсруулж дуусгасан. Энэхүү 5 үе шаттай
- Ухаалаг Тээврийн Систем (ITS) туршилтын төслийг 2009-2014 онд хэрэгжүүлсэн.
- 2012 онд Инчон Ю-Сити Корпорац нь төрийн болон хувийн хэвшлийн хамтарсан корпорацыг үүсгэн байгуулж, ЭЗЧБ-ийн U-City бизнесийг дагнан хариуцдаг.
- 2014 онд (Газар, дэд бүтэц, тээврийн яам) төслийн туршилтыг хэрэгжүүлсэн. Туршилтын төсөл хэрэгжсэнээр 2014 онд Сонгдо хотын нэгдсэн үйл ажиллагааны төв байгуулагдаж өнөөдрийг хүртэл бодит цагийн горимоор ажиллаж байна.
- 2016 оны эцэс гэхэд 164.7 тэрбум воны хөрөнгө оруулалт хийж, U-City-ийн (zone1~zone4)—ийг байгуулахаар төлөвлөсөн. Сонгдогийн хотын 1-4 Zone-г U-City дэд бүтэц баригдаж дуусмагц гурван дүүрэг (Сонгдо, Ёнжонг, Чонгна) нэг дүүргийг холбож, удирдахаар төлөвлөж байна. Мөн төрийн болон хувийн хэвшлийн хамтарсан үйлчилгээний загварыг ашиглан экспортыг өргөжүүлэхээр төлөвлөж байна.
- Сонгдод орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламж, үйлдвэрлэлийн барилга байгууламж, нийгмийн амьдралын бүхий л талбарууд бүгд нэгдсэн сүлжээнд нэгдсэн бөгөөд 90000 хүн амьдрах төлөвлөгөөтэй.
- Хаалганы түлхүүр, нийтийн тээврийн тасалбар, төлбөрийн хэрэгсэл зэргийг нэг карт ашиглан нийгмийн амьдралын бараг бүх асуудлыг шийдвэрлэх, Сонгдогийн зорилго бол бусад хотоос 30 хувь илүү үр ашигтай болох явдал юм.
- Хотын 40 хувийг олон нийтийн ногоон байгууламж болгожээ. Сонгдо нь оршин суугчид, зочид, бизнес эрхлэгчдэд амьдрах, ажиллах, тоглох таатай, тогтвортой газрыг санал болгодог.
- 1000 гаруй жижиглэнгийн худалдаа, зочлох үйлчилгээний бизнесүүд нээлттэй, үйл ажиллагаа явуулж байна.
- Одоогийн байдлаар Сонгдо хотод дотоодын болон дэлхийн 1600 гаруй компани 60,000 ажилтантай.

Ухаалаг хоттой холбоотой үйлчилгээнүүд

Сонгдо ухаалаг хотыг төрийн үйлчилгээ болон хувийн үйлчилгээ гэж хувааж болно. Төрийн үйлчилгээний салбарууд нь замын хөдөлгөөн, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, байгууламжийн менежмент, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчин, иргэдэд мэдээлэл өгөх зэрэг 6 төрлийн 24 үйлчилгээг үзүүлэхээр төлөвлөгдсөн. Хувийн үйлчилгээний салбар нь орон сууц, дэлгүүр хоршоо, сургууль, мөнгө санхүү, эрүүл мэнд, машинтай холбоотой үйлчилгээ үзүүлдэг.

Байгальд ээлтэй үйлчилгээ

Байгаль орчинд ээлтэй үйлчилгээг RFID/USN гэх мэт U-IT ашиглан тусгай үйлчилгээ хэлбэрээр үзүүлэх ёстой. Үйлчилгээнд U-Bike, U-Street, U-Foreigner Support Mobile Service зэрэг багтана. Сонгдо ухаалаг хот нь төрөл бүрийн мэдрэгч төхөөрөмж, замын хөдөлгөөний мэдрэгч зэрэг газар дээрх тоног төхөөрөмжөөс 24 цагийн турш бодит мэдээллийг цуглуулдаг. Цуглуулсан мэдээллээ нэгдсэн платформоор дамжуулан мэдээллийн санд хадгалж, хэрэглээний үйлчилгээ, том дата /Big Data/ шинжилгээнд дүн шинжилгээ хийж иргэдэд хэрэгтэй үйлчилгээг хүргэх системийг Сонгдод байгуулж байна.

Тээвэр ба хотын хөдөлгөөн

Утасгүй холбооны дэд бүтцэд суурилсан U-IT технологийг зам, тээврийн хэрэгсэл, тээврийн хэрэгсэл зэрэг замын хөдөлгөөний дэд бүтцийн үр ашиг, хэрэглэгчдийн аюулгүй байдал, тав тухыг нэмэгдүүлэх зорилгоор ашигладаг.

Нийтийн автобусаар зорчиход тав тухыг нэмэгдүүлэх үүднээс автобусны буудлууд болон ойролцоох буудлуудын метроны мэдээллийг өгдөг. Мэдээллийг зөвхөн солонгос хэлээр өгөөд зогсохгүй олон хэл дээр гадаадын иргэдэд ашиглах боломжтой.

Автобусны зогсоолуудад суурилуулсан хяналтын камерууд нь тухайн байгууламжид гарч болзошгүй асуудлуудыг цаг тухайд нь хянаж, ойр орчимд гарч болзошгүй гэнэтийн нөхцөл байдлыг шалгадаг. Ийм онцгой байдлын үед иргэн дохиоллын хонх дарвал тухайн төвийн оператортай шууд холбогддог.

Шөнийн цагаар эрчим хүч хэмнэх автомат функцүүд нь хөдөлгөөн мэдрэгчийг ашиглан ажилладаг бөгөөд хэн нэгэн ойртоход системийг асааж, хэн ч байхгүй үед унтраадаг.

Замын хөдөлгөөний дохионы хамгийн сүүлийн үеийн хяналтын систем

COSMOS (Cycle Offset Split Model of Seoul) системийн сайжруулсан хувилбарыг Сонгдогийн гэрлэн дохионы хяналтын системд ашигласан. Оргил ачааллын үед бүх дохионы заалтыг үечилсэн дохио болгон ажиллуулахын тулд Цаг дээр суурилсан хяналт (TBC) хэрэгждэг. Оргил бус цагаар Замын хөдөлгөөний хариу урвалын хяналт (TRC) нь зүүн гар тийш эргэх эгнээний мэдрэгч нь хөдөлгөөний урсгалыг илрүүлж, яаралтай тохиолдолд зүүн эргэх шаардлагатай машин байхгүй үед заримдаа зүүн эргэхийг алгасах замаар дохионы заалтыг уян хатан удирддаг. Оргил ачааллын бус цагаар галын машин эсвэл 119 яаралтай тусламжийн машин өнгөрөх шаардлагатай тохиолдолд яаралтай тусламжийн тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг тасралтгүй явуулахын тулд зүүн гар талын эгнээнд мэдрэгч ашиглан операторын оролцооны хяналтыг хэрэгжүүлдэг.

Аюулгүй байдал ба иргэдийн аюулгүй байдал

Иргэдийн аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд Сонгдо, Ёнжон, Чонгна хотуудын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх, байгаль орчин, замын хөдөлгөөний хяналтын камерын бүх бичлэгийг цуглуулж, нэгтгэж, нэг цэгээс хянаж байдаг.

Тээврийн хэрэгслийн хяналт, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх

Автомашин дугаарыг таних (ANPR) бүхий камеруудыг Сонгдо олон улсын хотын томоохон уулзваруудад суурилуулсан. Эдгээр камерууд нь хажуугаар өнгөрч буй тээврийн хэрэгслийн улсын дугаарын мэдээллийг цаг алдалгүй цуглуулдаг. Цуглуулсан мэдээллийг эрэн сурвалжилж буй тээврийн хэрэгсэл эсвэл хууль бус татвар төлөгчдийн тээврийн хэрэгслийг олохын тулд эрэмбэлдэг. Дараа нь мэдээллийг цагдаагийн газар, татварын алба эсвэл холбогдох байгууллагуудад шуурхай хариу өгөх зорилгоор илгээдэг.

Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх идэвхтэй хяналт

Зургийг таних функцээр дамжуулан камерууд илрүүлсэн объект(үүд) зодоон хийсэн, нурсан, тэнүүчилсэн, хил нэвтэрсэн гэх мэтийг идэвхтэй хянаж, илрүүлэх боломжтой. Хэрэв хэвийн бус үйл ажиллагаа илэрсэн бол тэр даруй оператор руу дохио өгөх, талбайн ойролцоох хяналтын камерууд нь ийм хэвийн бус үйлдлийг хянах сүлжээг бий болгохын тулд хамтран ажилладаг.

Хэвийн бус дууны хяналт

Яаралтай нөхцөл байдалд иргэн хашхирч, хашхирав гэж бодъё. Энэ тохиолдолд дууны мэдрэгч үүнийг илрүүлж, ойролцоох камерууд автоматаар өнцгөө эргүүлж, төвийн

операторуудад нөхцөл байдлын зургийг харуулдаг. Төвийн оператор нөхцөл байдлыг видео бичлэгээр шалгаж, яаралтай арга хэмжээ авахын тулд яаралтай тусламжийн байршил, агуулгыг холбогдох байгууллагуудад түгээдэг.

Онцгой байдал ба хариу арга хэмжээ

Сонгдо нь Инчоны Гал түймэр унтраах, Онцгой байдлын ерөнхий газар, Инчоны LNG үйлдвэрлэлийн бааз зэрэг гаднын байгууллагуудтай холбогдож, нэгдсэн байдлаар гамшгийн талаарх мэдээллийг цаг алдалгүй цуглуулдаг.

ДҮГНЭЛТ

Бодлогын түвшинд:

- МУ-ын "Алсын хараа 2050", МУ-ын Засгийн газрын 2021-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Шинэ сэргэлтийн бодлого, "УБ хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиглэл", УБ хотын 2040 он хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал зэрэг хөгжлийн урт хугацааны бодлогын баримт бичгүүдэд хүний хөгжил, амьдрах орчин, бизнесийн орчин, дэд бүтэц төлөвлөлт, засаглалын хүрээний зорилго, зорилтууд уялдаа хамааралтай байна.
- Дээрх бодлогын баримт бичгүүдэд Багахангай дүүргийн хөгжлийн ерөнхий зураглал, дэд бүтэц, үйлдвэр, үйлчилгээний чиглэл, хүн амын механик өсөлт буюу шинэ суурьшлын бүсийн зураглалуудыг тусгажээ.
- МУЗГ-аас гадаадын болон дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжсэн хууль, эрх зүй болон шүүхийн тогтолцоог бүрдүүлэхээр санаачилгатай ажиллаж байгаа боловч манай улсын авлигын индекс буурахгүй байна.

Макро эдийн засгийн түвшинд:

- ДНБ (2015 оны зэрэгцүүлэх үнээр, үйлдвэрийн аргаар) 2023 оны эхний 9 сард 21.7 их наяд төгрөг болж, өмнөх оны мөн үеэс 1.4 (6.9 хувь) их наяд төгрөгөөр өсжээ.
- Хэрэглээний бараа, үйлчилгээний үнэ буюу инфляц 2023 оны 10 дугаар сард улсын хэмжээнд өмнөх оны мөн үеэс 9.0 хувиар өссөн байна.
- Манай улсын гадаад худалдааны зонхилох байр суурийг эзэлдэг БНХАУ-ын юаны ханш харьцангуй тогтвортой байна.
- Монгол Улсын Засгийн газраас тодорхой арга хэмжээ авсны үр дүнд 2023 оны 01 сарын 05-ны өдрийн байдлаар валютын нөөц 4.2 тэрбум ам.долларт хүрэв.
- 2023 оны эхний 9 сарын байдлаар Монгол Улсад нийт 1.3 сая ажиллах хүч байгаа бол үүний 1.2 сая нь өнөөгийн байдлаар ажил хөдөлмөр эрхэлж, 66.0 мянган хүн буюу нийт ажиллах хүчний 5.2 хувь нь ажилгүй, 877.3 мянган ажиллах хүчнээс гадуурх хүн байна.
- Ажиллах хүчний 68.0 хувь нь хот, суурин газарт, 32.0 хувь нь хөдөө орон нутагт амьдарч байгаа бол ажиллах хүчнээс гадуурх хүн амын 79.2 хувь нь хот, суурин газарт, 20.8 хувь хөдөө орон нутагт амьдарч байна.
- Хот, суурин газрын хүн амын ажилгүйдлийн түвшин 9.7 хувь буюу улсын дунджаас дээгүүр, харин хөдөө орон нутагт ажилгүйдлийн түвшин 5.6 хувь байгаа нь улсын дунджаас доогуур түвшинд байна.
- Хотын өрхийн орлогын 96 орчим хувь, хөдөөгийн өрхийн орлогын 83.1 хувийг мөнгөн орлого, 0.54 (хотын өрх)-12.76 (хөдөөгийн өрх) орчим хувийг хувийн аж ахуйгаас авсан хүнсний бүтээгдэхүүн, 3.42 (хотын өрх)-4.05 (хөдөөгийн өрх) хувийг бусдаас үнэ төлбөргүй авсан бүтээгдэхүүний орлогоос бүрддэг байна.
- Монгол Улсын хэмжээнд ядуурлын түвшин 2020 оны байдлаар 27.8 хувьтай байгаа нь 2018 онтой харьцуулахад 0.6 нэгж хувиар ялимгүй буурсан үзүүлэлт болж байна.
- Эдийн засгийн орчны үнэлгээ улсын дунджаар 2.67 буюу муу үзүүлэлттэй байна.

Улаанбаатар хотын хэмжээнд:

- УБ хот жилдээ 21-33.0 их наяд төгрөгийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэдэг бөгөөд улсын нийт үйлдвэрлэлийн 65.1 хувийг бүтээдэг байна.

- УБ хотын нийт үйлдвэрлэлийн 58.3 хувь нь үйлчилгээ, 39.4 хувь нь үйлдвэрлэл, 0.3 хувийг ХАА-н салбар эзэлж байгаа бол улсын дунджаар ХАА-н салбар 12.3 хувь, үйлчилгээ 47.2 хувь, үйлдвэрлэл 40.5 хувийг эзэлж байна.
- УБ хот нь орон нутгийн төсвийн орлогын 45.1-50.6 хүртэлх хувийг бүрдүүлж 2021 оноос эхлэн өөрийгөө санхүүжүүлснээр эдийн засгийн хувьд бие даасан байдалтай үйл ажиллагаа явуулж байна. Жилдээ 1.3-1.4 их наядын санхүүжилтийг төсвөөс зарцуулдаг байна.
- Улаанбаатар хотод улсын нийт хүн амын 48.1 хувь буюу 1,539.2 мянган хүн оршин суудаг бөгөөд хотын хүн амын сүүлийн 5 жилийн дундаж өсөлт 1.57-2.62 хувь байна.
- УБ хотын хүн амын жилийн дундаж өсөлт 8-8.06 хүртэлх хувь байх бөгөөд 2030 онд 1822.0 мянган хүн 2050 онд 2524.5 мянган хүн болж 2021 оны хүн амтай харьцуулахад 282.4-985.2 мянган хүнээр өсгөхөөр тооцсон байна.

Багахангай дүүргийн хэмжээнд:

- Нийт газар нутгийн 78.3 хувь буюу 10967.7 га нь ХАА-н эдэлбэр газар, 18.7 хувь буюу 2622.56 га нь хот суурины газар, 2.9 хувь буюу 410.16 га нь зам шугам сүлжээ, 0.09 га тусгай хэрэгцээний газар эзэлдэг.
- Бизнес регистр бүртгэлтэй 170 аж ахуйн нэгж байгаа бөгөөд эдгээрийн 11.2 хувь нь төрийн, 22.4 хувь нь ТББ, 64.1 хувь нь хувийн хэвшлийн, 1.1 хувь нь тус бүр нийслэлийн болон орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газрууд байна.
- Сүүлийн 5 жилийн дунджаар төсвийн орлого 6.2 тэрбум, зардал нь 5.9 тэрбум төгрөг, зөрүү нь 0.3 тэрбум төгрөгөөр эерэг гарсан байна.
- Дүүргийн иргэдийн ажиллаж амьдрах таатай нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд 2019-2023 онд нийтдээ 21072.02 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалтыг хийсний 41.5 хувийг улсын төсөв, 46.0 хувийг нийслэлийн төсөв, 7 хувийг дүүргийн төвлөрсөн хөрөнгө оруулалт, 5.4 хувийг ОНХС-гаас тус тус санхүүжүүлсэн.
- Дүүрэг нийтдээ 10.5 мянган га бэлчээрийн газартай бөгөөд бэлчээрийн даац тооцох журмын дагуу тооцоход дунджаар 9700 орчим хонин толгой мал бэлчээрлүүлэх боломжтой юм. Гэтэл сүүлийн 4 жил дараалан бэлчээрийн даац 5.3-6.2 дахин хэтэрсэн байна. Нийслэлийн газар зохион байгуулалтын 2022-2036 оны ерөнхий төлөвлөгөөнд тус дүүргийг тусгай горимын зохицуулалттай уламжлалт МАА эрхлэх боломжтой гэжээ.
- Мал маллаж байгаа малчдын тоо жилээс жилд өсөж байгаа боловч нэг өрхөд оногдох малчдын тоо буурч байна.
- Дүүрэгт газар тариалангийн чиглэлээр ашиглах боломжтой талбайн хэмжээ 376.5 га талбай 18-22 см-ийн гүн, 1,55 хувийн ялзмагтай хөрстэй байна.
- Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн санаачилсан “Тэрбум мод” хөтөлбөрийн хүрээнд иргэдийн мод тариалах сонирхол нэмэгдсэн төдийгүй жимсний мод суулгацын нийлүүлэлт нэмэгдсэн бөгөөд эдгээрийн үр дүнд нийтдээ 504 ширхэг суулгац нэмж тариалсан байна.
- Дүүргийн нутаг дэвсгэрт алт, нүүрс, барилгын тоосго үйлдвэрлэх өндөр чанартай шар шавар, шохойн чулуу орд илэрцүүд болох төрөл бүрийн байгалийн баялаг ихтэй төдийгүй уул уурхайн хайгуулын болон ашиглалтын лиценз бүхий зөвшөөрөлтэй аж ахуйн нэгжүүд бүртгэлтэй байгаагаас 1 аж ахуйн нэгж идэвхтэй үйл ажиллагаа эрхэлж байна. Дүүргийн нутаг дэвсгэрт төмөрлөгийн 3, хөнгөн цагааны 1, керамзитын 1, бусад чиглэлийн 3 үйлдвэр улирлын чанартай үйл ажиллагаа эрхэлдэг ба 135 ажилтантай байна.

- Монгол Улсын бичил жижиг дунд үйлдвэрийн тухай хуульд зааснаар дүүргийн нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж буй ААНБ-аас 16 аж ахуйн нэгж буюу эдгээрийн 3 нь хөдөө аж ахуй, 7 нь боловсруулах үйлдвэрлэл, 2 нь барилга, 4 нь тээвэр агуулахын чиглэлийн нэгжүүд үйл ажиллагаа явуулж байна.
- Сүүлийн 5 жилийн хугацаанд хүн амын өсөлтийн дундаж 1.8 хувь байгаа бөгөөд 1 дүгээр хороо 4.0 хувь өссөн бол 2 дугаар хорооны хүн амын тоо 1.0 хувиар буурчээ. 2023 оны жилийн эцсийн тооллогоор хүн амын 59.9 хувь нь 1 дүгээр хороонд, 40.1 хувь нь 2 дугаар хороонд амьдардаг. Хүйсийн харьцаа 51:49 байна.
- Багахангай дүүрэгт сургуулийн насны 958 хүүхэд байгаагийн 825 нь дүүргийн сургуульд, 133 нь өөр дүүрэг, хорооны сургуульд суралцаж, сургуульд хамрагдалт 100 хувь байна.
- Дүүргийн СӨБ-д хамрагдах насны 452 хүүхдийн 73.2 хувь нь СӨБ-д хамрагдаж байна.
- Ор хоногийн тоо 2019 оныг 2022 онтой харьцуулахад 4 дахин өссөн боловч эмчийн тоо 5 буюу өөрчлөгдөөгүй байгаа нь хүн амд үзүүлэх эмнэлгийн үйлчилгээний хувьд ачаалалтай байгааг харуулж байна.
- Багахангай дүүргийн иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн үндсэн салбар нь төрийн захиргаа, төрийн үйлчилгээ, төрийн тусгай чиг үүргийн үйлчилгээ. “Улаанбаатар төмөр зам хувь нийлүүлсэн нийгэмлэг”, УТП болон бизнесийн нэгжүүд, мал аж ахуй, газар тариалан юм.
- Дүүргийн нийт өрхийн 63.5 хувь нь орон сууцанд, 36.5 хувь нь гэр хороололд амьдарч байна. Харин гэр хороололд амьдарч буй өрхийн 50.7 хувь нь төвлөрсөн дэд бүтцэд холбогдох боломжтой бол тэдний 80.8 хувийг II хорооны өрхүүд эзэлж байна. II хорооны гэр хороололд амьдарч буй өрхүүдийн 70.2 хувь нь төвлөрсөн дэд бүтцэд холбогдох боломжтой.
- Нийт хүн амын 1.2 хувь нь амьжиргаа дэмжих хүнс тэжээлийн хөтөлбөрт, 2.7 хувь нь амьжиргааг дэмжих тэтгэмж авдаг байна.

Дэд бүтцийн үйлчилгээний талаар:

- Төвлөрсөн дулаан хангамжийн систем: Багахангай дүүргийн хэмжээнд 8 ширхэг дулааны зуух байгаа эдгээр зуухнуудын нийлбэр хүчин чадал 10.6 Гкал/цаг, Хэрэглэгчийн дулааны ачаалал 4.6 Гкал/цаг байна. Дулаан зөөгчийн температур нь 90/60°C.
- Багахангай дүүргийн гэр хороололд амьдарч буй айл өрхөд 3-15 кВт-н хүчин чадалтай 391 зуух, 16-100 кВт-н хүчин чадалтай 7 зуух, 100 кВт-аас дээш хүчин чадалтай 13 зуухнаас хэрэгцээг хангаж байна.
- Дүүрэг нь 110 кВт-ын 200 км ЦДАШ-аар 110/35/10 кВт-ын 16 МВт чадалтай Багахангай дэд станц, 35 кВ 1.5 км ЦДАШ-аар 35/6 кВт 1.6 МВт хүчин чадалтай Өндөртолгой дэд станцаас тус дүүргийг цахилгаан эрчим хүчээр хангаж байна. Цахилгаан ачаалал 2017 оны байдлаар 2.6 МВт байсан бол 2020 онд 3.5 МВт болж 0.9 МВт болж 34.6 хувиар нэмэгдсэн байна.
- Ус суваг, ашиглалтын товчоо нь хоногт 2760 м³ ус олдворлох хүчин чадалтай 4 худаг, 3264 м³ бохир ус татан зайлуулах хүчин чадалтай бохирын станц, 2880 м³ ус хэрэглэгчид түгээх хүчин чадалтай 1 станц, 500 м³ багтаамж бүхий төмөр бетонон усан сан, 3790 м³ цэвэр усны 1608 м бохир усны шугамыг хариуцан ажилладаг. Дүүргийн нутаг дэвсгэр дээр өмчийн бүх төрлийн 32 худаг, 1 усан сан бүртгэлтэй байна. Нийт худгийн 78.2% буюу 25 худаг 1-р хороонд, 21.8 хувь буюу 7 худаг 2-р

хороонд байна. 2018 онд ундны усны 3 цооног эх үүсвэрийг шинээр тогтоож дэд бүтэцтэй холбосон.

- Багахангай дүүргийн салбаруудад гарсан өөрчлөлтөд өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн ерөнхий үнэлгээ 3.65 буюу “сэтгэл ханамж дундаас дээш” гарсан байна. Дэд бүтэц, эдийн засагт өгсөн иргэдийн сэтгэл ханамжийн үнэлгээ ерөнхий дундаж онооноос доогуур байна.
- Ерөнхий сэтгэл ханамжийн үнэлгээ 3.79 гарсан нь иргэд, оршин суугчид амьдрах орчны өнөөгийн нөхцөл байдалд сэтгэл хангалуун байгааг илэрхийлж байна.
- Оршин суугч, иргэдийн нийгмийн үйлчилгээнд өгсөн сэтгэл ханамжийн ерөнхий дундаж үнэлгээ нь 4.14 буюу “сэтгэл ханамж өндөр” буюу үйлчилгээг сайн байна гэж үзжээ.

Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн талаар:

- Судалгаанд оролцсон иргэд оршин суугчдын хамгийн түрүүнд авах арга хэмжээг шинэ дагуул хот байгуулахыг 95.3 хувь нь дэмжсэн бол олон улсын хөрөнгө оруулалттай ЕБС-ийн салбар сургуулиуд байгуулахыг дэмжих (81.2 хувь), хүн амын төвлөрлийг нэмэгдүүлэх (10000 өрхийн өмчилж буй газрын дэд бүтцийг байгуулах, ухаалаг орон сууцны хороолол байгуулах, дэмжих, хэрэгжүүлэх (80.0 хувь), хот төлөвлөлтийг шинээр хийх (77.6 хувь), дэд бүтцийн хөрөнгө оруулалтыг дэмжих (76.5.0 хувь), татварын хөнгөлөлт үзүүлэх (75.3 хувь), хүн амын өсөлтийг дэмжих, нэмэгдэл олгох, хямд санхүүгийн эх үүсвэртэй болгох (75.3 хувь), шинээр орон сууцны хороолол байгуулахыг дэмжих (72.9 хувь), хөнгөлөлттэй зээл тусламж олгох (63.5 хувь) гэж тус тус үзжээ.
- Дүүргийн эдийн засгийн үндсэн салбаруудыг тодорхойлоход 90-ээс дээш хувь нь сургалт, эрдэм шинжилгээ, дулааны болон цахилгаан станц, газар тариалангийн салбарууд, 70.6-77.6 хувь нь мал аж ахуй, үйлчилгээ, аж үйлдвэрийн салбарууд гэжээ.
- Багахангай дүүргийн амьдрах орчны чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд судалгаанд оролцогчид нэгдүгээрт дахивар бүтээгдэхүүнийг ангилан ялгаж хэвшсэн хог хаягдалгүй цэмцгэр дүүрэг болох, хоёрдугаарт гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд олон нийтийн оролцоог ханган дүүргийн аюулгүй, амар тайван байдлыг хангах, байгаль орчныг хамгаалах, агаар, ус, хөрсний бохирдлыг бууруулан, экологийн тэнцвэрт байдлыг бий болгох, гуравдугаарт дүүргийн цэцэрлэгт хүрээлэн, олон зориулалт бүхий ногоон байгууламж, гудамж, талбайг тохижуулах сайжруулах шаардлагатай гэж үзсэн байна.
- Багахангай дүүргийн дэд бүтэц, төлөвлөлтийн чиглэлээр хийгдэх боломжтой ажлуудыг хэрэгцээ шаардлагаар нь эрэмбэлүүлэхэд судалгаанд оролцогчид нэгдүгээрт орон сууцнуудын тохижилтыг сайжруулах (орц, гарц, гадаад орчин), хоёрдугаарт насжилт өндөртэй орон сууцнуудад дахин төлөвлөлт хийх, гуравдугаарт гэр хорооллын орчны ногоон байгууламж, аюулгүй байдал, амьдрах таатай орчныг бий болгох шаардлагатай гэж үзсэн байна.

Олон улсын туршлагаас:

МОЛДАВ УЛСЫН ЧИШИНУ ХОТ

Хотод агаар, хөрс, байгалийн олон янз байдлыг хангах талаар анхааран ажиллах эхний ажлуудыг хийж эхэлж агаар болон хөрсний чанарыг сайжруулахын тулд одоо байгаа чанарын судалгаанд үндэслэн стратеги, боловсруулсан байна. Биологийн олон янз

байдлын хувьд хотын ногоон орчны зохистой арчилгааг хангах үүрэг бүхий мэргэшсэн хэлтэс, хотын ногоон байгууламжийг арчлах үндсэн чиглэл бүхий хотын аж ахуйн нэгжүүд орон нутгийн түвшинд байгууллагын зохион байгуулалтад орсон хэдий ч бодлогын баримт бичиг, үйл ажиллагааны төлөвлөгөөгүй байсныг анзаарч төлөвлөгөө боловсруулан ажиллажээ.³⁴

Хогийг ангилах, ялгах ажил эхэндээ хангалтгүй байсны улмаас 2 дахь арга хэмжээ авсан байна. Үүнд, богино хугацаанд хог хаягдлыг "холимог дахин боловсруулах боломжтой", "үлдэгдэл" гэсэн хоёр эх үүсвэрээс хог хаягдлыг ялган цуглуулах төслийг хотын хэмжээнд хэрэгжүүлжээ. Холимог дахин боловсруулахад цаас, картон, хуванцар, металл, шил багтдаг байна. Мөн орон сууц, нийтийн аж ахуйн газар нь нийслэлийн цэцэрлэгт хүрээлэн болон бусад ногоон байгууламжийн ногоон хог хаягдлыг цуглуулах ажлыг зохион байгуулж хог хаягдлыг 2-3 цэгт энгийн технологи ашиглаж бордоо болгох, зөөврийн чип хийх системийг нэвтрүүлэх ажлыг санаачлан хийжээ. Ингэснээр хашаа, цэцэрлэгтэй айл өрхийн ногоон хог хаягдлыг цуглуулах тогтолцоог үе шаттайгаар нэвтрүүлсэн бөгөөд одоогийн байдлаар хотын 23 аж ахуйн нэгж ногоон байгууламж, гудамжны хог хаягдлыг цуглуулах ажлыг зохион байгуулж байна.³⁵

БНХАУ-ЫН ХЭНАНЬ МУЖИЙН ЖЕНЖӨҮ ХОТЫН ЖИН ШҮЙ ДҮҮРЭГ

Дүүргийн шинэ дахин хөгжлийн төлөвлөгөөг боловсруулан, хотын төлөвлөлтийн бүсэд төв суурин газрын хойд хэсгийн өргөтгөлийн хэсэг багтах бөгөөд тухайн бүсийг барьж байгуулах, хөгжүүлэхэд орон зайн дэмжлэг авахаар тусгасан байна. Үүний зэрэгцээ, төлөвлөлтийн бүсэд цахим зах зээл, бүтээлч хөдөө аж ахуй, амралт зугаалга, аялал жуулчлалын хөдөө аж ахуйг хөгжүүлнэ хэмээжээ.

Одоогийн байдлаар Жиншүй дүүргийн 81 тосгоныг бүгдийг нь нүүлгэн шилжүүлж, 6 сая 418 мянган ам метр талбай бүхий нүүлгэн шилжүүлэлтийн байшин барьж, "хотын тосгон"-ы эрин үеийг үдээд зогсохгүй, анх удаа дахин төлөвлөгдсөн дүүрэг болон хөгжсөн.

ХЯТАДЫН ШАНДУНЬ МУЖИЙН ЛИН И ХОТЫН ЛАНШАНЬ ДҮҮРЭГ:

Хятадын зүүн өмнөд хэсэгт орших Ланшань дүүрэг нь харьцангуй бусад газраас хөгжлийн хувьд дутмаг боловч Ланшань дүүргийн үндэсний нийгэм, эдийн засгийн хөгжил арван тав дэх таван жилийн төлөвлөгөө ба 2035 он гэсэн төлөвлөгөөний дагуу хөгжиж буй юм.

Ланшань дүүргийн хөгжлийн тулгуур салбар болох дүүргийн эрүүл мэнд, хоол хүнс, ногоон модны үйлдвэрлэл, орчин үеийн анагаах ухаан, тоног төхөөрөмжийн үйлдвэрлэл, өнгөт металлын таван салбар нь хот байтугай муж даяар тэргүүлэх байр суурь эзэлдэг

ПОЛЬШИЙН ВРОЦЛАВ ХОТЫН СТЭЙР МИАСТО ДҮҮРЭГ

Польшийн Вроцлав хот нь "GrowGreen" төслийн тэргүүн хотуудын нэг бөгөөд байгаль орчин, орон нутгийн уур амьсгал, хотын усны менежмент, агаарын чанарыг сайжруулахад хэрхэн хувь нэмрээ оруулж болохыг харуулах зорилгоор шинэ өндөр чанартай ногоон байгууламжийг бий болгож байна. Ногоон дээвэр, ногоон хана, цэцэрлэгт хүрээлэнгүүдийг орон нутгийн иргэдтэй хамтран нэмэгдүүлж, олон нийтийн оролцоог идэвхжүүлэх, ногоон боловсролыг хөгжүүлэх зорилготой.³⁶

УЗБЕКСТАНЫ САМАРКАНД ХОТ

³⁴ European Bank, Green City Action Plan for the city of Chişinău, 2019, page 26

³⁵ European Bank, Green City Action Plan for the city of Chişinău, 2019, page 45

³⁶ ADB, Green Cities, 2012, page 406

Узбекистан бол төв Азийн эртний түүхэн соёлын өвийг хадгалсан улсуудын нэг бөгөөд хөгжлийн түвшин манайхтай төстэй. Гэвч сүүлийн жилүүдэд олон улсын болон улсынхаа хөгжлийн бодлогод амбицтай зорилгуудыг дэвшүүлж байна. Эдгээрээс эрүүл хот зорилтын хүрээнд хог хаягдлыг дахин боловсруулах бодлого, дэд бүтцийн бодлого, цахим засаглалын бодлого зэрэг нь Төв Азид үлгэр жишээ болж байна.

ХАВСРАЛТ 1. “БАГАХАНГАЙ - 2040 ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР” БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧИГ

НЭГ. НИЙТЛЭГ ҮНДЭСЛЭЛ БА ХЭРЭГЦЭЭ

МУ-ын “Алсын хараа 2050” урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг, “МУ-ын Засгийн газрын 2021-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”, “Шинэ сэргэлтийн бодлого”, “УБ хотыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний тодотгол, 2030 он хүртэлх хөгжлийн чиглэл”, “УБ хотын 2040 хүртэлх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөний үзэл баримтлал” зэрэг хөгжлийн урт хугацааны бодлогын баримт бичгүүдэд хүний хөгжил, амьдрах орчин, бизнесийн орчин, дэд бүтэц төлөвлөлт, засаглалын хүрээний зорилго, зорилтуудын уялдаа хамаарал болон орон нутгийн иргэдийн эрэлт хэрэгцээнд тулгуурлан энэхүү урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг боловсруулсан болно.

Уг баримт бичигт тусгасан зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлснээр дүүргийн өрсөлдөх чадварын индекс болон хүн амын амьжиргаа дээшилж, ажил эрхлэлт нэмэгдсэн, шинжлэх ухаан инноваци нэвтрүүлсэн үйлдвэрлэл бүхий тогтвортой эдийн засагтай, ногоон хотын шаардлага хангасан байна.

ХОЁР. АЛСЫН ХАРАА, ЭРХЭМ ЗОРИЛГО, ЗОРИЛТУУД, ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ

АЛСЫН ХАРАА

АЖИЛЛАГАА

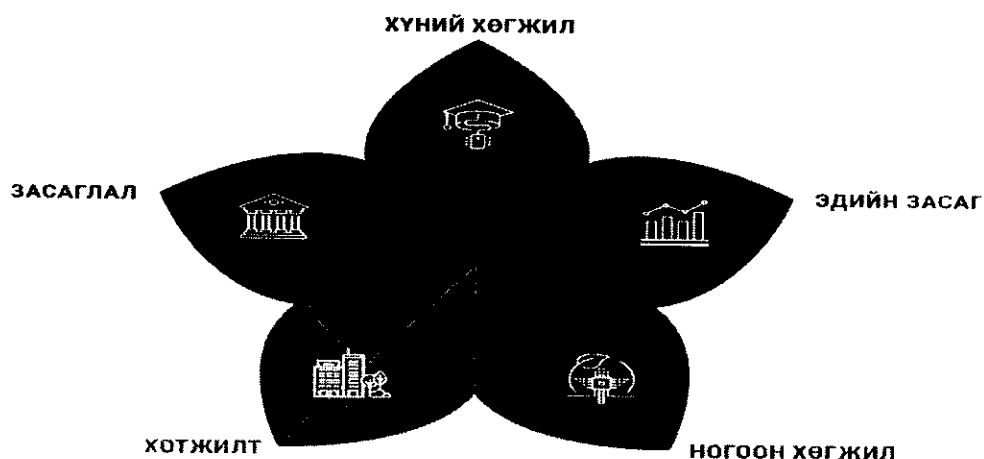
ИРГЭДИЙН АМЬДРАХ ТААТАЙ ОРЧИН БҮХИЙ, ШИНЖЛЭХ УХААН ИННОВАЦИД ТҮШИГЛЭСЭН ТОГТВОРТОЙ ЭДИЙН ЗАСАГТАЙ НОГООН ХОТ БОЛНО

ОЮУНЛАГ, ЭРҮҮЛ, ХӨДӨЛМӨРЧ ИРГЭДТЭЙ, АМЬДРАХАД ТААТАЙ ОРЧИНТОЙ, ТОГТВОРТОЙ
ӨРСӨЛДӨХ
ХОТ БОЛНО.

ЭРХЭМ ЗОРИЛГО

ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ХӨГЖСӨН, ЧАДВАРТАЙ, БАЙГАЛЬ ОРЧИНД ЭЭЛТЭЙ

ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТУУД:

ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ

Зорилт 1. Оюунлаг, эрүүл, тогтмол орлоготой, бүтээлч, сэтгэл ханамж бүхий иргэдтэй хот болно.

ЭДИЙН ЗАСАГ

Зорилт 2. Байгаль орчинд ээлтэй шинжлэх ухаан инновацид тулгуурласан зохистой ажил эрхлэлт бүхий бие даасан тогтвортой эдийн засаг бүхий хот болно.

НОГООН ХӨГЖИЛ

Зорилт 3. Уламжлалт өв соёл, уламжлалыг хамгаалж, ногоон хөгжлийн зарчмуудыг хэрэгжүүлэн, экологийн тэнцвэрт байдлыг хангасан эко хот болно.

ХОТЖИЛТ

Зорилт 4. Хот төлөвлөлтийн орон зайн оновчтой төлөвлөлттэй, дэд бүтцийн хүртээмжтэй, хэмнэлттэй, ногоон байгууламж бүхий ухаалаг хот болно.

ЗАСАГЛАЛ

Зорилт 5. Хүний эрхийг дээдэлсэн, иргэн төвтэй ардчилсан засаглалтай авлигагүй, амьдрахад аюулгүй хот болно.

ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛТУУДЫН ХҮРЭЭНД ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГАА

Зорилт 1. Оюунлаг, эрүүл, тогтмол орлоготой, бүтээлч, сэтгэл ханамж бүхий иргэдтэй хот болно.

- 1.1 Эрүүл мэндийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зорилтын хүрээнд дараах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлнэ.
  - 1.1.1 Эмнэлэг, эрүүл мэндийн төвүүдийг байгуулах. Үүнд:
    - 1.1.1.1 “Нэгдсэн эмнэлэг (200-300 ортой)”;
    - 1.1.1.2 “Нийгмийн эрүүл мэндийн төв”;
    - 1.1.1.3 “Сэргээн засах төв”;
    - 1.1.1.4 “Эрт илрүүлгийн төв (кабинет)”;
    - 1.1.1.5 “Эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийн төв (кабинет)”;
  - 1.1.2 Эмзэг бүлгийн хүн амд үзүүлэх явуулын үйлчилгээг хөгжүүлж, эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээнд цахим технологийн хэрэглээг өргөжүүлэх;
  - 1.1.3 Эмнэлэгт төрөлжсөн мэргэшлийн үйлчилгээг хөгжүүлж ариутгал, халдваргүйжүүлэлтийн орчин үеийн технологи нэвтрүүлэх;
  - 1.1.4 Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн чанар хүртээмжийг дээшлүүлж “Өрхийн эрүүл мэндийн төв”-үүдийг тоног төхөөрөмж, боловсон хүчнээр хангах;
  - 1.1.5 Ахмад настан болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээ авах орчныг бүрдүүлж, төрөл бүрийн сургалтад хамруулах;
  - 1.1.6 Худалдааны төвүүд болон үйлчилгээний байгууллага, захуудын эрүүл ахуй, халдвараас сэргийлэх дэглэмийн мөрдөлт, халдваргүйжүүлэлтийн стандартуудыг нэвтрүүлэн хүнсний эрүүл ахуйн байдлыг сайжруулах;
- 1.2 Иргэдийн эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх боловсролыг дэмжиж биеийн тамир спортоор хичээллэх нөхцөл боломжоор хангана.
  - 1.2.1 Спорт цогцолбор барих (1000 суудалтай);
  - 1.2.2 Ерөнхий боловсролын сургуульд шаардлагатай спорт заал болон усан спорт сургалтын төв шинээр барих (зураг төсөл хийгдсэн), засаж сайжруулах;
  - 1.2.3 Иргэдийн чөлөөт цагийг үр бүтээлтэй өнгөрөөх спортын төрөл бүрийн (сагс, волейбол, гольф, морин тойруулга) талбай, өвлийн спортын “Багахангай ресорт” зэрэг ОУ-ын болон үндэсний стандарт хангасан талбайнуудыг байгуулан үндэсний болон ОУ-ын тэмцээн зохион байгуулах;
- 1.3 Хүүхэд залуучуудад чанартай боловсролыг тэгш хүртээмжтэй эзэмших нөхцөлийг бүрдүүлнэ.
  - 1.3.1 Дүүргийн ЕБС-ийн байршил, хүчин чадлын судалгаан дээр үндэслэн ОУ-ын стандарт хангасан ЕБС болон СӨБ-ийн барилга байгууламж шинээр барих;
  - 1.3.2 ЕБС-ийн хүрээнд “Кембридж” хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх;
  - 1.3.3 Олон улсын ерөнхий боловсролын сургуулийн салбар сургуулийг байгуулахад зохион байгуулалт, эрх зүйн орчны хувьд дэмжлэг үзүүлэх;
  - 1.3.4 Насан туршийн суралцахуйн төвийг шинээр байгуулах;
- 1.4 Хүүхэд залуучуудыг хүсэл тэмүүлэлтэй, зорилготой, ёс зүйн өндөр хэм хэмжээтэй, хариуцлагатай амьдрахад тусалж техникийн сэтгэлгээтэй, эрдэм мэдлэгтэй залуу үеийг бэлтгэхэд анхаарна.
  - 1.4.1 Хүүхэд, залуусын “Техник, сэтгэлгээний төв” байгуулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжсэн дүүрэг болох;
  - 1.4.2 Сурагчдын техник сэтгэлгээг хөгжүүлэхэд зориулан робот, программиг, дизайн, байгалийн ухааны ОУ-ын болон улсын олимпиадуудыг зохион байгуулах, дэмжих урамшуулах;

- 1.4.3 Залуу үеийг эх оронч үзэлтэй, хүсэл тэмүүлэлтэй, зорилготой амьдрах, мэргэжлээ зөв сонгоход тусалж, мэргэжил арга зүйн зөвлөгөө өгч ажиллах;
- 1.4.4 Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын дунд өөртөө итгэлтэй, аливаа зүйлд олон талын дүгнэлт хийдэг, байгальд ээлтэй иргэн болгох зорилгоор мэтгэлцээний болон экологийн сайн дурын клубүүдийг байгуулж, үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэн ажиллах;
- 1.5 Иргэдийг тогтмол хүрэлцээтэй орлоготой байх бололцоог бүрдүүлэх зорилгоор ажлын уян хатан, цахим ажлын байрыг дэмжинэ.
  - 1.5.1 Оюутны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, байгаль орчин, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуй, ногоон үйлдвэрлэлийн чиглэлээр их, дээд сургуулиудтай хамтран ажиллах;
  - 1.5.2 Эмэгтэйчүүд, залуучууд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ахмад настан хагас цагаар, гэртээ зайнаас ажиллах уян хатан ажлын байрыг нэмэгдүүлэх;
  - 1.5.3 Ажлын байрны шингээлт сайтай үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарууд цахим худалдааны хүрээнд хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих;
- 1.6 Нийгмийн үйлчилгээний салбарын цахим үйлчилгээг өргөжүүлж, үйлчилгээний чанар хүртээмжийг сайжруулна.
  - 1.6.1 Хотын цахим мэдээллийн санг өргөжүүлж нэг эх сурвалж бүхий мэдээлэл нээлттэй өгөгдлийг бий болгох;
  - 1.6.2 Төрийн албан хаагчдын цахим ур чадварыг хөгжүүлэх сургалтыг зохион байгуулж чадавхжуулах;
  - 1.6.3 Бодлогын шийдвэр гаргах, хэлэлцүүлэг хийхэд иргэдийн цахим оролцоог нэмэгдүүлж төрийн үйлчилгээг цахимаар үзүүлдэг болох, цахим хэлэлцүүлэг хийх систем бий болгох;
  - 1.6.4 Гэр хороолол болон айл өрхүүдийг интернэт сүлжээнд холбох;
- 1.7 Хөгжиж боловсрох хүсэл тэмүүлэлтэй, амьдралын зорилготой, эрдэм мэдлэгтэй бүтээлч залуу үеийн бэлтгэхэд тэргүүн ээлжид анхаарна.
  - 1.7.1 Хүүхэд, залуусын "Техник, сэтгэлгээний төв" байгуулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжсэн хот болох;
  - 1.7.2 Ерөнхий боловсролын сургуулиудын дунд "Өсвөрийн инженерүүд хөтөлбөр"-ийг инженер техникийн мэргэжлийнх их, дээд сургууль, КООСЕН, МСҮТ-үүдтэй хамтран хэрэгжүүлэх;
  - 1.7.3 Сурагчдын амьдрах Soft (зөөлөн) болон Hard (хатуу) ур чадварыг хөгжүүлэх төрөл бүрийн сургалтууд, зөвлөх үйлчилгээг зорилтот бүлгүүдэд тогтмол зохион байгуулж, хэвшүүлэх;
- 1.8 Гэр бүлийн хөгжлийг дэмжин мэргэжлийн болон хууль эрх зүйн боловсрол олгох ур чадвар эзэмших, бүтээлч үйлдвэрлэл эрхлэгч, баялаг бүтээгч болгоход нь тусална.
  - 1.8.1 Гэр бүлийн орчинд хүүхдийн хөгжлийг дэмжих "Бага насны хүүхдийн хөгжил ба эцэг эхийн боловсролыг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа"-г зохион байгуулах
  - 1.8.2 Залуу ээжүүдэд суурь боловсрол болон ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох "Залуу ээжүүдийн хөгжлийн төв" төслийг ерөнхий боловсролын сургууль, МСҮТ-үүдтэй хамтран хэрэгжүүлэх;
  - 1.8.3 Насан туршийн суралцахуйн төвөөр дамжуулан иргэдэд боловсрол, ур чадвар эзэмшүүлэх сургалтууд зохион байгуулах;

Зорилт 2. Байгаль орчинд ээлтэй шинжлэх ухаан инновацид тулгуурласан зохистой ажил эрхлэлт бүхий бие даасан тогтвортой эдийн засаг бүхий хот болно.

- 2.1 Инноваци, гарааны бизнес, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжиж шинжлэх ухааны инновацийн бүтээлийг түгээсэн хот болно.
  - 2.1.1 Хотын хөгжлийн бодлогын төлөвлөлт, хэрэгжилтийг дэмжин ажиллана;
  - 2.1.2 Их, дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, "Мэдлэгийн эргэх холбоо" төслийг хэрэгжүүлэн орон нутагт сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдийг байгуулан мэдлэгийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжих;

- 2.1.3 Үйлдвэрлэл-Инноваци төв байгуулж, хувийн хэвшлийн технологийн хөгжүүлэлт, гарааны бизнесийг дэмжих;
- 2.2 Спорт аялал жуулчлалд тулгуурласан үйлдвэрлэл үйлчилгээ бүхий тогтвортой эдийн засгийг бий болгоно.
- 2.2.1 Спортын төрөл бүрийн уралдаан тэмцээн, арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулах, санаачлах, хамтран ажиллах;
- 2.2.2 Үйлчилгээний нэгжүүдийг байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх;
- 2.2.3 Зоогийн газар, зочид буудлуудыг байгуулахыг дэмжих;
- 2.2.4 ХАА-н болон хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын лаборатори байгуулахыг дэмжих;
- 2.2.5 ХАА болон хүнсний бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтийн кластеруудын төвийг байгуулахыг дэмжих;
- 2.3 БЖДҮ эрхлэх таатай орчин бүрдүүлж, иргэдийн бүтээмжтэй, зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.
- 2.3.1 "Хамтын инноваци - Дундын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ" загвараар бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих;
- 2.3.2 БЖДҮ-ийг санхүүгийн болон зөвлөн туслах үйлчилгээгээр дэмжих;
- 2.3.3 Төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ, махны хадгалалт, борлуулалтын цогцолбор байгуулж, хөдөө аж ахуйн ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийг дэмжих;
- 2.3.4 Ажил олгогчдод хамтран зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих;
- 2.4 Нийслэлийн үйлдвэрлэлийн болон тээвэр логикийн сүлжээтэй уялдуулан эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлнэ.
- 2.4.1 Хотын Ногоон агро парк кластерын хүрээнд ХАА-н үйлдвэрлэлийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх;
- 2.4.2 Хотын хүн амын хүнсний хангамж хүртээмжийг нэмэгдүүлж, органик, инноваци нэвтрүүлсэн хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, нэр төрлийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр их, дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтарсан төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх;
- 2.4.3 Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдад хөдөө аж ахуйн мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, биологийн хичээлийн дадлага хийх чиглэлээр хөдөө аж ахуйн кластертай хамтран ажиллах;
- 2.5 Хотын аялал жуулчлалын кластерыг соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлтэй хослуулан хөгжүүлнэ.
- 2.5.1 "Kids land" аялал жуулчлалын кластерын хүрээнд:
- 2.5.1.1 Lego land тоглоомын газар;
- 2.5.1.2 Хуримын ордон;
- 2.5.1.3 Кинотеатр (500 хүний суудалтай);
- 2.5.1.4 Номын сан (500 суудалтай);
- 2.5.1.5 Соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлтэй хослуулан НИТАЖ (нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлал)-д ахуй соёл, морин болон явган аялал өвлийн аялал хөгжүүлэх;
- 2.5.2 "Өв соёлын өргөө" буюу орон нутгийн музей байгуулан соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, "ЮНЕСКО"-ийн дэлхийн өвд бүртгэгдсэн өв соёлыг хамгаалж, түгээн дэлгэрүүлж, хойч үедээ өвлүүлэх;
- 2.6 Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ.
- 2.6.1 Хамтын ажиллагаатай орнууд, ОУ-ын төсөл хөтөлбөртэй хамтран ажиллаж технологи, инновацийн талаар сургалтад хамрагдах, туршлага солилцох, олон улсын үзэсгэлэнд оролцох, бизнес уулзалт зохион байгуулах, дүүргийн хөгжлийн төлөвлөлтийг танилцуулах, хамтран ажиллах гэрээ хэлэлцээр байгуулах замаар хөрөнгө оруулалтын түншлэлийн харилцааг өргөжүүлэх;
- 2.6.2 Томоохон аж ахуйн нэгж, шинжлэх ухааны байгууллага, үйлдвэрүүдийн нийгмийн хариуцлагын хүрээнд ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжиж, кластерын хөгжлийг хангах;
- 2.7 Үйлдвэрлэл технологийн паркуудыг байгуулж үйлдвэрлэл инновацын төв болно.
- 2.7.1 Батлагдсан УТП-уудыг дэмжих;

2.7.2 Шинээр шаардлагатай УТП байгуулахыг дэмжих;

Зорилт 3. Уламжлалт өв соёл, уламжлалыг хамгаалж, ногоон хөгжлийн зарчмуудыг хэрэгжүүлэн, экологийн тэнцвэрт байдлыг хангасан эко хот болно.

3.1 Нийслэлийн “Экологийн коридор”-ыг дүүргийн нутаг дэвсгэр дээр байгуулах ажлыг дэмжинэ.

3.1.1 Хустайгаас - Хан Хэнтий экологи коридорыг “Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө”-ний хүрээнд нийслэлтэй хамтран хэрэгжүүлэх;

3.1.2 Хустайгаас - Богд уул - Хан Хэнтий экологийн коридорыг Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөний хүрээнд хамтран хэрэгжүүлэх;

3.2 Цэцэрлэгт хүрээлэн, олон зориулалт бүхий ногоон байгууламж гудамж талбайг тохижуулж иргэдийн амарч зугаалах ногоон орчны хэмжээг нэмэгдүүлнэ.

3.2.1 “Багахангай ресорт” өндөрлөгийг ногоон байгууламж бүхий нийтийн биеийн тамир спорт, амралт зугаалгын чөлөөт бүс болгон тохижуулах;

3.2.2 Орон сууцны хороолол, гэр хорооллын суурьшлын бүсийн ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлж, оршин суугчдын амарч зугаалах таатай орчныг бий болгоно. Үүнд:

3.2.2.1 Орон сууцны хороолол доторх хуучирсан граж, явган зам талбай, ногоон байгууламжийг тохижуулах;

3.2.2.2 Дүүргийн болон орон сууц, гэр хорооллын гол гудамж замын дагуу тохижилт хийн ногоон байгууламжийн талбайг нэмэгдүүлэх;

3.2.2.3 Гэр хорооллын газрыг дахин зохион байгуулах замаар ногоон байгууламжийн талбайг нэмэгдүүлэх;

3.2.2.4 Өмчлөх эрхээ авсан 11000 өрхийн харьяалал бүхий газарт дэд бүтцийг бий болгох, орон байрны стандарт, шаардлагыг тодорхой болгон мөрдүүлэх (ухаалаг орон сууцны жишиг хороолол);

3.2.3 Тэрбум мод үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд төр, хувийн хэвшил ард иргэдийн дунд идэвхтэй хөдөлгөөн өрнүүлэн хотын ногоон байгууламжийн хэмжээг нэмэгдүүлэх;

3.3 Дахивар бүтээгдэхүүнийг ангилан ялгаж хэвшсэн хог хаягдалгүй цэмцгэр хот болно.

3.3.1 Хотод дахивар түүхий эдийг дахин боловсруулдаг хаягдалгүй технологи бүхий жижиг үйлдвэрлэл хөгжүүлэхийг дэмжих;

3.3.2 Хотын хог хаягдлын менежментийг сайжруулах хүрээнд хог хаягдлыг багасгах, дахин ашиглах, дахин боловсруулах” төсөл, хөтөлбөрийг нийслэл, хувийн хэвшил, олон улсын байгууллагуудтай хамтран хэрэгжүүлэх;

3.4 Шинээр байгуулах үйлдвэр, суурьшил, амралт, аялал жуулчлалын бүсийг хот төлөвлөлт, барилгын “Ногоон стандарт”-ын дагуу төлөвлөж жишиг загвар бий болгоно.

3.4.1 ОУ-ын ногоон хотын 15 зарчмыг нутагшуулах, иргэд, хүүхэд залуучуудын дунд таниулах ажлыг ОУ-ын болон мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран үе шаттай зохион байгуулах;

3.4.2 Дүүргийн үерийн эрсдэлтэй бүсүүдэд гидрогеологийн хэмжилт хийх далан, цооног байгуулж хяналтын нэгдсэн системд холбох ажлыг нийслэлтэй хамтран зохион байгуулах;

3.5 Хог хаягдлын менежментийг хэрэгжүүлж “Тойрог хэлбэрийн эдийн засаг”-тай дүүрэг болно.

3.5.1 Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх;

3.5.2 Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөөний хүрээнд “Хог хаягдлыг багасгах, дахин ашиглах, дахин боловсруулах буюу 3R”-ийг хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрийг нийслэл, хувийн хэвшил, ОУ-ын байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлэх;

3.6 Дүүргийн орон зайн байршил, эрэлт хэрэгцээнд тохирсон “бага оврын ухаалаг дэд бүтэц”-ийг хөгжүүлнэ.

3.6.1 Байгаль орчинд ээлтэй авсаархан ухаалаг технологи бүхий дэд бүтцийг нэвтрүүлэх;

Зорилт 4. Хот төлөвлөлтийн орон зайн оновчтой төлөвлөлттэй, дэд бүтцийн хүртээмжтэй, хэмнэлттэй, ногоон байгууламж бүхий ухаалаг хот болно.

4.1 “Орон зайн бүсчлэл” хөгжлийн төвүүдийг оновчтой хөгжүүлнэ.

4.1.1 “Улаанбаатар-2040” он хүртэл хөгжүүлэх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан дүүргийн орон зайн бүсчлэлийг нарийвчлан тодорхойлох судалгаа, зураглалын ажлыг нийслэлтэй хамтран боловсруулна.

4.2 Хотын нутаг дэвсгэр дээр байрлах Улаанбаатар хотын “Дэд төв”, “Олон нийтийн төв”, “Төрөлжсөн төв”-үүдийг нийслэлтэй хамтран төлөвлөж, хөгжүүлнэ.

4.2.1 “Улаанбаатар-2040” он хүртэл хөгжүүлэх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан “Дэд төв”-ийг нийслэлтэй хамтран байгуулж хөгжүүлэх;

4.2.2 “Улаанбаатар-2040” он хүртэл хөгжүүлэх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан “Олон нийтийн төв”, “Төрөлжсөн төв”-үүдийг нийслэлтэй хамтран төлөвлөж, хөгжүүлэх;

4.3 Дүүргийн “Шинэ суурьшлын бүс”-үүдийг УБ хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан төлөвлөж хөгжүүлнэ.

4.3.1 Орон сууцны шинэ суурьшлын бүсийн ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж, үе шаттай барьж байгуулах;

4.3.2 Шинэ суурьшлын бүсийг “Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө”-ний хүрээнд нийслэлтэй хамтран хөгжүүлэх;

4.4 Улаанбаатар хотын болон дүүргийн хөгжлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан дэд бүтцийн төслүүдийг нэн тэргүүнд дэмжин хэрэгжүүлж, дүүргийн дэд бүтцийн хүртээмжтэй найдвартай байдлыг хангана.

4.4.1 Багахангай-УБ-ыг холбосон хурдны галт тэрэгний шугамтай болох талаар санаачилга гаргаж УБТЗ ХНН-тэй хамтран ажиллах;

4.4.2 Шинэ суурьшлын бүсийн дэд бүтцийг байгуулах;

4.4.2.1 Авто зам;

4.4.2.2 Эрчим хүч;

4.4.2.3 Дулааны шугам сүлжээ;

4.4.2.4 Усны шугам сүлжээ;

4.4.2.5 Ариутгах шугам сүлжээ;

4.4.2.6 Холбооны шугам зэргийг ;

4.4.3 Явган зорчигчийн зам шинээр барих;

4.4.4 Явган зорчигчийн замын гүүрэн болон нүхэн гарц шинээр байгуулах;

4.4.5 Унадаг дугуйн зам шинээр барих;

4.4.6 Ууланд алхах явган болон дугуйн зам байгуулах;

4.4.7 Дүүргийн хэвтээ, босоо тэнхлэгийн дагуух авто замын тохижилт хийх;

4.4.8 Шаардлагатай үйлчилгээний гадаах авто зогсоол шинээр байгуулах;

4.5 Гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн, бие даасан инженерийн шугам сүлжээнд холбож, амьдрах орчныг сайжруулна.

4.5.1 Гэр хорооллын газрыг дахин зохион байгуулж, бие даасан инженерийн шугам сүлжээнд холбох (I, II хороонд хэрэгжинэ);

4.5.2 Орон сууцны барилгуудын дулаалга, дэд бүтцийг сайжруулах, шинэчлэх;

4.6 Дүүрэгт ухаалаг, дэвшилтэт технологид суурилсан инженерийн дэд бүтцийг хөгжүүлж, иргэдийн ая тухтай ажиллаж амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

4.6.1 Цахилгаан, дулаан, ус хангамж, ариутгах татуурга, холбооны эх үүсвэр, шугам сүлжээг экологид ээлтэй, хэмнэлттэй технологийн дагуу шинээр барих, шинэчлэн засварлах;

4.6.2 УБ хот 2040 хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 35.0 МВт хүчин чадал бүхий дулааны цахилгаан станц бариулах талаар санаачилгатай ажиллах;

4.7 Амралтын тансаг орчин, ногоон байгууламж бүхий хотын аялал хөгжсөн, өөрийн өвөрмөц дүр төрхтэй хот болно.

4.7.1 Дүүрэг өөрийн онцлог, түүх, уламжлалд түшиглэсэн олон зориулалт бүхий гудамж талбайг бий болгох;

4.7.1.1 Аялал жуулчлалын гудамж;

4.7.1.2 Арилжааны гудамж (дулааны улиралд);

4.7.1.3 Өглөөний гудамж;

Зорилт 5. Хүний эрхийг дээдэлсэн, иргэн төвтэй ардчилсан засаглалтай авлигагүй, амьдрахад аюулгүй хот болно.

5.1 Удирдлага менежментийн оновчтой бүтэцтэй, чадварлаг боловсон хүчинтэй болно.

5.2 Төрийн ёс зүйтэй, шуурхай, цахим үйлчилгээг хөгжүүлнэ.

5.3 Гадаад хамтын ажиллагаа, харилцаагаа тогтвортой хэрэгжүүлж, Олон улсын төсөл, хөтөлбөрүүдтэй хамтран ажиллаж, хөгжлийн гадаад таатай орчныг хөгжүүлж, бэхжүүлнэ.

5.4 Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд иргэд, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлнэ.

5.5 Камерын хяналтын системийг байгуулж, хотын аюулгүй, амар тайван байдлыг хангана.

5.6. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрлөх эрхийг дэмжиж, тэгш боломж олгоно.

ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЕ ШАТ, ХУГАЦАА

“Багахангай-2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг дараах 2 үе шаттай хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

I үе шат: 2024-2030 он

II үе шат: 2031-2040 он

САНХҮҮЖИЛТИЙН ЭХ ҮҮСВЭР

“Багахангай-2040 урт хугацааны хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх төсөл, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд 402.6 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт шаардлагатай байна. Нийт санхүүжилтийн **эх үүсвэрийг дараах байдлаар төсөөлбөл:**

- Улс, орон нутгийн төсөв-40 хувь буюу 161.0 тэрбум төгрөг
- Нийслэлийн бонд-10 хувь буюу 40.3 тэрбум төгрөг
- Төр хувийн хэвшлийн түншлэл-20 хувь буюу 80.5 тэрбум төгрөг
- Гадаадын зээл, тусламж-10 хувь буюу 40.3 тэрбум төгрөг
- Гадаад, дотоодын шууд хөрөнгө оруулалт 20 хувь буюу 80.5 тэрбум төгрөг

ЗОРИЛТЫН ХАМРАХ ХҮРЭЭНИЙ ХУВЬД

- 27.2 хувь буюу 109.4 тэрбум төгрөгийг хүний хөгжилд
- 30.7 хувь буюу 123.6 тэрбум төгрөгийг эдийн засгийн хөгжилд,
- 9.6 хувь буюу 38.6 тэрбум төгрөгийг ногоон хөгжилд
- 32.2 хувь буюу 127.1 тэрбум төгрөгийг дэд бүтцийн хөгжилд
- 1.0 хувь буюу 3.9 тэрбум засаглалын хөгжлийг дэмжихээр төлөвлөсөн.

ХУГАЦААНЫ ХУВЬД

I үе шат буюу 2024-2030 онд 218.8 тэрбум төг буюу 54.3 хувь

II үе шат буюу 2030-2040 онд 183.8 тэрбум төг буюу 45.6 хувийг зарцуулахаар төсөөлж байна.

ХЭРЭГЖИЛТИЙН УДИРДЛАГА, ХЯНАЛТ-ШИНЖИЛГЭЭ, ҮНЭЛГЭЭ

5.1. Дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон Засаг даргын Тамгын газар нь “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх ажлыг дүүргийн хэмжээнд удирдан зохион байгуулж, үйл ажиллагааны хэрэгжилт, гүйцэтгэлд хяналт тавьж, мэргэжил арга зүйн удирдлагаар хангаж ажиллана.

5.2. “Багахангай - 2040 хөгжлийн хөтөлбөр” бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг жил бүр боловсруулан дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлаар батлуулах, холбогдох санхүүжилтийг улс, нийслэл, дүүргийн төсөвт тусган. хэрэгжилтэд хоёр (2) жил тутамд хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийж дүүргийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хуралд тайлагнан ажиллана.

ХАВСРАЛТ 2. ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ЗАРДЛЫН ТӨСӨӨЛӨЛ

Хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа	Төлөвлөгөөний зардал	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
		2024-2030	2031-2040
Хүний хөгжил	1.1.1 Дараах эмнэлэг, эрүүл мэндийн төвүүдийг байгуулах:	-	-
	1.1.1.1 "Нэгдсэн эмнэлэг" (200-300 ортой);	22,000.0	-
	1.1.1.2 "Нийгмийн эрүүл мэндийн төв";	650.0	650.0
	1.1.1.3 "Сэргээн засах төв";	5,000.0	5,000.0
	1.1.1.4 "Эрт илрүүлгийн төв (кабинет)";	2,500.0	2,500.0
	1.1.1.5 "Эрэгтэйчүүдийн эрүүл мэндийн төв (кабинет)";	650.0	650.0
	1.1.2 Эмзэг бүлгийн хүн амд үзүүлэх явуулын үйлчилгээг хөгжүүлж, эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж үйлчилгээнд цахим технологийн хэрэглээг өргөжүүлэх;	300.0	300.0
	1.1.3 Эмнэлгийн төрөлжсөн мэргэшлийн үйлчилгээг хөгжүүлж, одоогийн эмнэлэгт ариутгал, халдваргүйжүүлэлтийн орчин үеийн технологи нэвтрүүлэх;	1,500.0	1,500.0
	1.1.4 Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламжийн чанар хүртээмжийг дээшлүүлж, "Өрхийн эрүүл мэндийн төв"-үүдийг шинээр барих;	3,600.0	-
	1.1.5 Ахмад настан болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн үйлчилгээ авах орчныг бүрдүүлж, төрөл бүрийн сургалтад хамруулах;	300.0	150.0
Хүнний хөгжил	1.1.6 Худалдаа, үйлчилгээний байгууллага, зах, томоохон худалдааны төвүүдийн эрүүл ахуй, халдвараас сэргийлэх дэглэмийн мөрдөлт, халдваргүйжүүлэлтэд хяналт тавих;	700.0	350.0
	1.2.1 Хотын спорт цогцолбор (1000 суудалтай)-ыг барих;	17,000	-
	1.2.2 Ерөнхий боловсролын сургуульд шаардлагатай спорт заал болон усан спорт сургалтын төв шинээр барих (зураг төсөл хийгдсэн), засаж сайжруулах;	7,600	7,600
	1.2.3 Иргэдийн чөлөөт цагийг үр бүтээлтэй өнгөрөөх сагс, волейбол, гольф, морин тойруулга, өвлийн спортын "Багахангай ресорт" зэрэг спортын төрөл бүрийн талбайг байгуулах;	25,000	25,000
	1.2 Иргэдийн эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх боловсролыг дэмжиж, биеийн тамир, спортоор хичээллэх нөхцөл боломжоор хангана.		

Хүснэгт 1.3	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөгсөн ажил	Төсөвт ертөг, урьдчилсан байдалаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
				2024- 2030	2031- 2040
1.3 Хүүхэд залуучуудад чанартай боловсролыг тэгш, хүртээмжтэй эзэмших нөхцөлийг бүрдүүлнэ.		1.3.1 Хотын сургуулийн өмнөх боловсролын байгууллага, ерөнхий боловсролын сургуулийн байршил, хүчин чадлыг судалгаан дээр үндэслэн тогтоож, шаардлагатай нөхцөлд сургуулийн барилгыг норм, стандартын дагуу шинээр барих;	14,000	-	14,000
		1.3.2 Ерөнхий боловсролын сургуулийг "Кембридж"-ийн хөтөлбөрөөр сургах төслийг хэрэгжүүлэх;	1,000	1,000	-
		1.3.3 Олон улсын ерөнхий боловсролын сургуулийн салбар сургуулийг байгуулахад зохион байгуулалт, эрх зүйн орчны хувьд дэмжлэг үзүүлэх;	25.0	15.0	10.0
		1.3.4 Насан туршийн суралцахуйн төвийг шинээр байгуулах;	3,200	3,200	-
1.4 Залуу үеийг хүсэл тэмүүлэлтэй, зорилготой амьдрах, мэргэжлээ зөв сонгоход тусалж, сэтгэлгээтэй, эрдэм мэдлэгтэй, бүтээлч шинэ үеийг бэлтгэхэд тэргүүн ээлжид анхаарна.		1.4.1 Хүүхэд, залуусын "Техник, сэтгэлгээний төв" байгуулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжсэн дүүрэг болох;	500.0	300.0	200.0
		1.4.2 Сурагчдын техник сэтгэлгээг хөгжүүлэх робот, программинг, дизайн, дүрслэлийн геометр, хими технологийн олимпиадуудыг ерөнхий боловсролын сургуулиудын дунд жил бүр тогтмол зохион байгуулах;	250.0	200.0	50.0
		1.4.3 Залуу үеийг эх оронч үзэлтэй, хүсэл тэмүүлэлтэй, зорилготой амьдрах, мэргэжлээ зөв сонгоход тусалж, мэргэжил арга зүйн зөвлөгөө өгч ажиллах;	150.0	75.0	75.0
		1.4.4 Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдын дунд өөртөө итгэлтэй, аливаа зүйлд олон талын дүгнэлт хийдэг, байгальд ээлтэй иргэн болгох зорилгоор мэтгэлцээний болон экологийн сайн дурын клубүүдийг байгуулж, үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэн ажиллах;	100.0	50.0	50.0
1.5 Иргэдийг тогтмол хүрэлцээтэй орлоготой байх, нэмэлт орлого олох бололцоог бүрдүүлэх зорилгоор ажлын уян хатан цаг, цахим зайн ажлын байрыг дэмжинэ.		1.5.1 Оюутны хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж, байгаль орчин, аялал жуулчлал, хөдөө аж ахуй, ногоон үйлдвэрлэлийн чиглэлээр их, дээд сургуулиудтай хамтран ажиллах;	100.0	50.0	50.0
		1.5.2 Эмэгтэйчүүд, залуучууд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд, ахмад настан хагас цагаар, гэртээ, зайнаас ажиллах уян хатан ажлын байрыг нэмэгдүүлэх;	250.0	125.0	125.0
		1.5.3 Ажлын байрны шингээлт ихтэй үйлдвэрлэл, бүтээмжтэй үйлчилгээний салбарууд, цахим салбарын хүрээнд хөдөлмөр эрхлэлтийг тэргүүн ээлжид дэмжих;	60.0	40.0	20.0

№	Харгал	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөгсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
					2024-2030	2031-2040
2	1.6	Нийгмийн салбарын цахим үйлчилгээг өргөжүүлж, үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг сайжруулна.	1.6.1 Дүүргийн цахим мэдээллийн санг хөгжүүлж, нэг эх сурвалж бүхий мэдээлэл, нээлттэй өгөгдлийн санг хөгжүүлэх;	1,000	500	500
			1.6.2Төрийн албан хаагчдын цахим ур чадварын үнэлгээ хийж, чадварыг хөгжүүлэх сургалтыг тасралтгүй зохион байгуулж чадавхжуулах;	100.0	50.0	50.0
			1.6.3 Бодлогын шийдвэр гаргах, хэлэлцүүлэг хийхэд иргэдийн цахимаар оролцох оролцоог нэмэгдүүлж цахим системийг боловсронгуй болгох;	100.0	50.0	50.0
			1.6.4 Гэр хорооллыг үе шаттайгаар телевизийн олон суваг, интернэт сүлжээнд холбох;	-	-	-
	1.7	Хөгжиж боловсрох хүсэл тэмүүлэлтэй, амьдралын зорилготой, эрдэм мэдлэгтэй бүтээлч залуу үеийг бэлтгэхэд тэргүүн ээлжид анхаарна.	1.7.1 Хүүхэд, залуусын "Техник, сэтгэлгээний төв" байгуулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжсэн хот болох;	500.0	450.0	50.0
			1.7.2 Ерөнхий боловсролын сургуулиудын дунд "Өсвөрийн инженерүүд хөтөлбөр"-ийг инженер техникийн мэргэжлийн их, дээд сургууль, KOOCEN, MSCUT-үүдтэй хамтран хэрэгжүүлэх;	500.0	250.0	250.0
			1.7.3 Сурагчдын амьдрах Soft (зөөлөн) болон Hard (хатуу) ур чадварыг хөгжүүлэх төрөл бүрийн сургалтууд, зөвлөх үйлчилгээг зорилтот бүлгүүдэд тогтмол зохион байгуулж, хэвшүүлэх;	500.0	250.0	250.0
	1.8	Гэр бүлийн хөгжлийг дэмжин, мэргэжлийн боловсрол олгох, ур чадвар эзэмших, бүтээлч үйлдвэрлэл эрхлэгч, баялаг бүтээгч болоход нь тусална.	1.8.1 Гэр бүлийн орчинд хүүхдийн хөгжлийг дэмжих "Бага насны хүүхдийн хөгжил ба эцэг эхийн боловсролыг дээшлүүлэх үйл ажиллагаа"-г зохион байгуулах	100.0	60.0	40.0
			1.8.2 Залуу ээжүүдэд суурь боловсрол болон ажил мэргэжлийн чиг баримжаа олгох "Залуу ээжүүдийн хөгжлийн төв" төслийг ерөнхий боловсролын сургууль, MSCUT-үүдтэй хамтран хэрэгжүүлэх;	100.0	60.0	40.0
			1.8.3 Насан туршийн суралцахуйн төвөөр дамжуулан иргэдэд боловсрол, ур чадвар эзэмшүүлэх сургалтууд зохион байгуулах;	100.0	60.0	40.0
"Зорилт 1"-ийг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл				109,435	50,485	58,950
Зорилт 2: Байгаль орчинд ээлтэй амьдралын үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилтыг бодлогын төсөвт өртөгт багасгах зорилготой эдийн засаг бүхий хот болгох.						
2	2.1	Инноваци.	2.1.1 Хотын хөгжлийн бодлогын төлөвлөлт, хэрэгжилтийг	100	60	40

№	Хамрах хүрээ	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
					2024-2030	2031-2040
		бизнес, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжиж "Инновацийн соёлыг түгээсэн хот" болно.	дэмжин ажиллана.			
			2.1.2 Их дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтын ажиллагааг хөгжүүлж, "Мэдлэгийн эргэх холбоо" төслийг хэрэгжүүлэн орон нутагт сургалт үйлдвэрлэлийн төвүүдийг байгуулан мэдлэгийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулж, оюуны үйлдвэрлэлийг дэмжих;			
			2.1.3 Үйлдвэрлэл-Инноваци төв байгуулж, хувийн хэвшлийн технологийн хөгжүүлэлт, гарааны бизнесийг дэмжих;	1000.0	1000.0	-
			2.2.1 Спортын төрөл бүрийн уралдаан тэмцээн, арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулах, санаачлах, хамтран ажиллах;	800.0	800.0	-
		2.2 Спорт аялал жуулчлалд тулгуурласан үйлдвэрлэл үйлчилгээ бүхий тогтвортой эдийн засгийг бий болгоно.	2.2.2 Үйлчилгээний нэгжүүдийг байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх;	150.0	75.0	75.0
			2.2.3 Зочид буудал зоогийн газруудыг байгуулахыг дэмжих;	50.0	20.0	30.0
			2.2.4 ХАА-н болон хүнсний бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлын лаборатори байгуулахыг дэмжих;	5200.0	5200.0	-
			2.2.5 ХАА-н болон хүнсний бүтээгдэхүүний нийлүүлэлтийн кластеруудын төвийг байгуулахыг дэмжих;	2,500	1,500	1,000
		2.3 БЖДҮ эрхлэх таатай орчин бүрдүүлж, иргэдийн бүтээмжтэй, зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжинэ.	2.3.1 "Хамтын инноваци - Дундын үйлдвэрлэл, үйлчилгээ" загвараар бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих;	500.0	350.0	150.0
			2.3.2 БЖДҮ-ийг санхүүгийн болон зөвлөн туслах үйлчилгээгээр дэмжих;	500.0	350.0	150.0
			2.3.3 Төмс, хүнсний ногоо, жимс, жимсгэнэ махны хадгалалт, борлуулалтын цогцолбор байгуулж, хөдөө аж ахуйн ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийг дэмжих;	1000.0	600.0	400.0
		2.4 Нийслэлийн үйлдвэрлэлийн бүс, тээвэр, логикийн сүлжээтэй уялдуулан хотын эрчимжсэн хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлнэ.	2.4.4 Ажил олгогчдод зохистой хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих;	200.0	150.0	50.0
			2.4.1 Хотын "Ногоон агро парк" кластерын хүрээнд дараах хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн төслүүдийг хэрэгжүүлнэ:			
			2.4.1.1 Өндөр ашиг шимтэй мах, сүүний үхрийн хагас бэлчээрийн фермийн аж ахуй;			
			2.4.1.2 Тэжээлийн ургамлын аж ахуй;			
			2.4.1.3 Сүү боловсруулах цех (сүүний хөргөлттэй агуулах);			
			2.4.1.4 Хүлэмжийн аж ахуй;	100,000	40,000	60,000
			2.4.1.5 Зоорийн аж ахуй (төмс, хүнсний ногооны механикжсан			

Хамрах нэгж	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сан.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
				2024- 2030	2031- 2040
		агуулах); 2.4.1.6 ХАА-н машин, техникийн засвар үйлчилгээний төв; 2.4.1.7 Бизнес Инкубатор төв; 2.4.2 Хотын хүн амын хүнсний хангамж хүртээмжийг нэмэгдүүлж, органик, инноваци нэвтрүүлсэн хүнсний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, нэр төрлийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр их, дээд сургууль, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтарсан төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх; 2.4.3 Ерөнхий боловсролын сургуулийн сурагчдад хөдөө аж ахуйн мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, биологийн хичээлийн дадлага хийх чиглэлээр хөдөө аж ахуйн кластертай хамтран ажиллах; 2.5.1 "Kids land" аялал жуулчлалын кластерын хүрээнд дараах төслүүдийг хэрэгжүүлнэ. 2.5.1.1 Lego land; 2.5.1.2 Хуримын ордон; 2.5.1.3 Кинотеатр+номын сан; 2.5.1.4 "Соёлын бүтээлч үйлдвэрлэл"-тэй хослуулсан НИТАЖ (нутгийн иргэдэд түшиглэсэн аялал жуулчлал)-ууд дээр ахуй соёл, морин болон явган аялал, өвлийн аяллыг хөгжүүлэх; 2.5.2 "Өв соёлын өргөө" буюу орон нутгийн музей байгуулан соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлийн кластерыг хөгжүүлж, "ЮНЕСКО"-ийн дэлхийн өвд бүртгэгдсэн өв соёлыг хамгаалж, түгээн дэлгэрүүлж, хойч үедээ өвлүүлэх; 2.6.1 Гадаад хамтын ажиллагаатай орнууд, олон улсын төсөл хөтөлбөрөөр дамжуулан технологи, инновацийн талаар мэдлэг мэдээлэл авах, сургалтад хамрагдах олон улсын үзэсгэлэн яармагт оролцох, бизнес уулзалтууд зохион байгуулах замаар хөрөнгө оруулалтын түншлэлийн харилцааг өргөжүүлэх; 2.6.2 Томоохон аж ахуйн нэгж, шинжлэх ухааны байгууллага, үйлдвэрүүдийн нийгмийн хариуцлагын хүрээнд ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх санаачилгыг дэмжиж, кластерын хөгжлийг хангах;			
	2.5 Хотын аялал жуулчлалын кластерыг соёлын бүтээлч үйлдвэрлэлтэй хослуулан хөгжүүлнэ.		8,200	4,200	4,000
			2,500	1,500	1,000
	2.6 Гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг дэмжиж, ажлын байрыг нэмэгдүүлнэ		450.0	200.0	250.0
			50.0	25.0	25.0

№	Хамрах хүрээ	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
					2024-2030	2031-2040
		2.7 Үйлдвэрлэл технологийн паркуудыг байгуулж үйлдвэрлэл-инновацийн төв болох	2.7.1 Батлагдсан УТП-уудыг дэмжих; 2.7.2 Шинээр шаардлагатай УТП байгуулахыг дэмжих;	50.0 100.0	25.0 70.0	25.0 30.0
		"Зорилт 2"-ыг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл		123,550	56,235	67,315
3	Ногоон хөгжил	3.1 Нийслэлийн "Экологийн коридор"-ыг дүүргийн нутаг дэвсгэр дээр байгуулах ажлыг дэмжинэ.	3.1.1 "Хустайгаас - Хан Хэнтий" экологийн коридорыг "Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө"-ний хүрээнд нийслэлтэй хамтран хэрэгжүүлэх;	6,000	6,000	-
			3.1.2 "Хустайгаас - Богдхан уул - Хан Хэнтий" экологийн коридорыг "Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө"-ний хүрээнд нийслэлтэй хамтран хэрэгжүүлэх;			
		3.2 Цэцэрлэгт хүрээлэн, олон зориулалт бүхий ногоон байгууламж, гудамж, талбайг тохижуулж, иргэдийн амарч зугаалах ногоон орчны хэмжээг нэмэгдүүлнэ.	3.2.1 "Багахангай resort" өндөрлөгийг ногоон байгууламж бүхий нийтийн биеийн тамир-спорт, амралт зугаалгын чөлөөт бүс болгон тохижуулах;	4,600	2,300	2,300
			3.2.2 Орон сууцны хороолол, гэр хорооллын суурьшлын бүсийн ногоон байгууламжийг нэмэгдүүлж, оршин суугчдын амарч зугаалах таатай орчныг бий болгоно. Үүнд:			
			3.2.2.1 Орон сууцны хороолол доторх хуучирсан грашийг засварлан, явган зам талбай, ногоон байгууламжийг тохижуулах;			
			3.2.2.2 Дүүргийн болон орон сууц, гэр хорооллын гол гудамж, замын дагуу тохижилт хийн ногоон байгууламжийн талбайг нэмэгдүүлэх;	16,500	16,500	-
			3.2.2.3 Гэр хорооллын газрыг дахин зохион байгуулах замаар ногоон байгууламжийн талбайг нэмэгдүүлэх;			
			3.2.2.4 Өмчлөх эрхээ авсан 11000 өрхийн харьяалал бүхий газарт дэд бүтцийг бий болгох орон байрны стандарт, шаардлагыг тодорхой болгон мөрдүүлэх (ухаалаг орон сууцны жишиг хороолол);			
			3.2.3 "Тэрбум мод" үндэсний хөдөлгөөнийг дүүргийн төр	1,000	1,000	-

№	Хамрах хүрээ	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он	
					2024-2030	2031-2040
			хувийн хэвшил, ард иргэдийн дунд идэвхтэй өрнүүлэн хотын ногоон байгууламжийн талбайн хэмжээг нэмэгдүүлэх;			
		3.3 Дахивар бүтээгдэхүүнийг ангилан ялгаж хэвшсэн хог хаягдалгүй "Цэмцгэр хот" болно.	3.3.1 Хотод дахивар түүхий эдийг дахин боловсруулдаг хаягдалгүй технологи бүхий жижиг үйлдвэрлэл хөгжүүлэхийг дэмжих;	200.0	200.0	-
		3.4 Шинээр байгуулах үйлдвэрлэл, суурьшил, амралт, аялал жуулчлалын бүсийг хот төлөвлөлт, барилгын "Ногоон стандарт"-ын дагуу төлөвлөж, жишиг загвар бий болгоно.	3.3.2 Хотын хог хаягдлын менежментийг сайжруулах хүрээнд "Хог хаягдлыг багасгах, дахин ашиглах, дахин боловсруулах" төсөл, хөтөлбөрийг нийслэл, хувийн хэвшил, олон улсын байгууллагуудтай хамтран хэрэгжүүлэх;	1,500	1,500	-
			3.4.1 Олон улсын ногоон хотын 15 зарчмыг нутагшуулах, иргэд, хүүхэд, залуучуудын дунд таниулах ажлыг олон улсын байгууллага, мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран үе шаттай зохион байгуулах;	250.0	150.0	100.0
			3.4.2 Хотын үерийн эрсдэлтэй бүсүүдэд гидрогеологийн хэмжилт хийж, цооног байгуулж хяналтын нэгдсэн системд холбох ажлыг нийслэлтэй хамтран зохион байгуулах;	2,200	2,200	-
		3.5 Хог хаягдлын менежментийг хэрэгжүүлж "Тойрог хэлбэрийн эдийн засаг"-тай дүүрэг болох	3.5.1 Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөө боловсруулж хэрэгжүүлэх;			
			3.5.2 Хог хаягдлын менежментийн төлөвлөгөөний хүрээнд "Хог хаягдлыг багасгах, дахин ашиглах, дахин боловсруулах буюу 3R"-ийг хэрэгжүүлэх төсөл хөтөлбөрийг нийслэл, хувийн хэвшил, ОУ-ын байгууллагатай хамтран хэрэгжүүлэх;	2,500	1,200	1,300
		3.6 Хотын байгаль, цаг уур, газарзүйн нөхцөлд тохирсон "Бага оврын ухаалаг дэд бүтэц"-ийг хөгжүүлнэ.	3.6.1 Байгаль орчинд ээлтэй авсаархан технологи бүхий дэд бүтцийг нэвтрүүлэх, хөгжүүлэх;	3,800	3,000	800
		"Зорилт 3"-ыг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл		38,550	34,050	4,500
		Зорилт 4 - Хотын төлөвлөлийн орон зайн өнөөчний төлөвлөлт, дэд бүтцийн хөгжлийн зорилт, ногоон байгууламжийн зорилт, ухаалаг хот болно.				
4	Хотжил	4.1 "Орон зайн бүсчлэл", хөгжлийн төвүүдийг оновчтой хөгжүүлнэ.	4.1.1 Улаанбаатар-2040" он хүртэл хөгжүүлэх хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан дүүргийн орон зайн бүсчлэлийг нарийвчлан тодорхойлох судалгаа, зураглалын	1,085	785	300

№	Хамрах хүрээ	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх зугаацаа, он	
					2024-2030	2031-2040
		4.2 Хотын нутаг дэвсгэр дээр байрлах Улаанбаатар хотын "Дэд төв", "Олон нийтийн төв", "Төрөлжсөн төв"-үүдийг хамтран нийслэлтэй төвлөж, хөгжүүлнэ.	ажлыг нийслэлтэй хамтран боловсруулна.			
		4.2.1 "Улаанбаатар - 2040" он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан "Дэд төв"-ийг нийслэлтэй хамтран байгуулж, хөгжүүлэх;		9,600	5,600	4,000
		4.2.2 "Улаанбаатар - 2040" он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөөнд тусгагдсан "Олон нийтийн төв", "Төрөлжсөн төв"-үүдийг нийслэлтэй хамтран байгуулж, хөгжүүлэх;		14,000	3,000	11,000
		4.3 Хотын "Шинэ суурьшлын бүс"-үүдийг Улаанбаатар хотын хөгжлийн ерөнхий төлөвлөгөөтэй уялдуулан төлөвлөж хөгжүүлнэ.	4.3.1 Орон сууцны шинэ суурьшлын бүсийн ерөнхий төлөвлөгөө, хэсэгчилсэн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулж, үе шаттай барьж байгуулах;	5,000	3,000	2,000
			4.3.2 Шинэ суурьшлын бүсийг "Улаанбаатар хотыг 2040 он хүртэл хөгжүүлэх ерөнхий төлөвлөгөө"-ний хүрээнд нийслэлтэй хамтран хөгжүүлэх;	12,000	10,000	2,000
			4.4.1. Багахангай-УБ-ыг холбосон хурдны галт тэрэгний шугамтай болох талаар санаачилга гаргаж УБТЗ ХНН-тэй хамтран ажиллах;	20.0	5.0	15.0
			4.4.2 Шинэ суурьшлын бүсийн дэд бүтцийг байгуулах;			
			4.4.2.1 Авто зам;			
			4.4.2.2 Эрчим хүч;			
			4.4.2.3 Дулааны шугам сүлжээ;	45,000	28,000	17,000
			4.4.2.4 Усны шугам сүлжээ;			
			4.4.2.5 Ариутгах байгууламж;			
			4.4.2.6 Холбооны сүлжээ;			
			4.4.3 Явган зорчигчийн зам шинээр барих;	1,000.0	500.0	500.0
			4.4.4 Явган зорчигчийн замын гүүрэн болон нүхэн гарц шинээр барих;	2,500.0		2,500.0
			4.4.5 Унадаг дугуйн зам шинээр барих;	1,200.0	1,200.0	-
			4.4.6 Ууланд алхах явган болон дугуйн зам байгуулах;	2,000.0	2,000.0	-
			4.4.7 Дүүргийн хэвтээ, босоо тэнхлэгийн дагуух авто замын тохижилт хийх;	1,600.0	1,600.0	-
			4.4.8 Авто зогсоол нэмж байгуулах;	2,100.0	2,100.0	-
		4.5 Гэр хорооллын газрыг дахин төлөвлөн, бие даасан	4.5.1 Гэр хорооллын газрыг дахин зохион байгуулж, бие даасан инженерийн шугам сүлжээнд холбох (I, II хороонд	16,000	8,000	8,000

№	Харгах үүсвэр	Үйл ажиллагаа	Төлөвлөсөн ажил	Төсөвт өртөг, урьдчилсан байдлаар, (сая.төг)	Хэрэгжүүлэх хугацаа, он		
					2024-2030	2031-2040	
5	Засаглал	инженерийн шугам сүлжээнд холбож,амьдрах орчныг сайжруулах	хэрэгжинэ); 4.5.2 Орон сууцны барилгуудын дулаалга, дэд бүтцийг сайжруулах, шинэчлэх;	2,500.0	1,500.0	1,000.0	
		4.6 Дүүрэгт ухаалаг, дэвшилтэд технологийг суурилсан инженерийн дэд бүтцийг хөгжүүлж, иргэдийн ая тухтай ажиллаж амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.	4.6.1 Цахилгаан, дулаан, ус хангамж, ариутгах татуурга, холбооны эх үүсвэр, шугам сүлжээг экологид ээлтэй, хэмнэлттэй технологийн дагуу шинээр барих, шинэчлэн засварлах; 4.6.2 Улаанбаатар хот 2040 хөгжлийн үзэл баримтлалд тусгагдсан 35.0 MBт хүчин чадал бүхий ДС бариулах, шаардлагатай тохиолдолд шинээр ДС барих талаар санаачилгатай ажиллах;	5,000.0	3,500.0	1,500.0	
		4.7 Амралтын тансаг орчин, ногоон байгууламж бүхий хотын аялал хөгжсөн, өөрийн өвөрмөц дүр төрхтэй хот болно.	4.7.1 Дүүрэг өөрийн өвөрмөц дүр төрхтэй, олон зориулалт бүхий гудамж, талбайг барьж байгуулах; 4.7.1.1 Аялал жуулчлалын гудамж; 4.7.1.2 Арилжааны гудамж; 4.7.1.3 Өглөөний гудамж;	6,500	3,500	3,000	
		"Зорилт 4"-ийг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл			127,155	74,340	52,815
		5.1 Удирдлага менежментийн оновчтой бүтэцтэй, чадварлаг боловсон хүчинтэй болно.	"Зорилт 5"-ыг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл	250.0	125.0	125.0	
		5.2 Төрийн ёс зүйтэй, шуурхай, цахим үйлчилгээг хөгжүүлнэ.		1000.0	1000.0	-	
		5.3 Гадаад хамтын ажиллагаа, харилцааг тогтвортой хэрэгжүүлж, Олон улсын төсөл, хөтөлбөрүүдтэй хамтран ажиллаж, гадаад таатай орчныг хөгжүүлж, бэхжүүлнэ.		250.0	125.0	125.0	
		5.4 Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд иргэд, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлнэ.		120.0	120.0	-	
		5.5 Камерын хяналтын системийг байгуулж, хотын аюулгүй, амар тайван байдлыг хангана.		1300.0	1300.0	-	
		5.6 Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн хөдөлмөрлөх эрхийг дэмжиж, тэгш боломж олгоно.		1000.0	1000.0	-	
		"Зорилт 5"-ыг хэрэгжүүлэх зардлын төсөөлөл			3920.0	3670.0	250.0

ХАВСРАЛТ 3. ТҮҮВЭР СУДАЛГААНЫ АСУУЛГЫН ХУУДАС

[illegible]

12	Төний дүүргийн дундаж төрлийн үйлчилгээ өсөж боломжтой юу?	3 Сөрөгөөр өсөх 4 Нийтийн аргуйн өсөх 5 Төрөл бүрийн шалгалт өсөх 6 Эм болон ОД аргуйн өсөх 7 Мөс аргуйн өсөх	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Төлөө-1 Төлөө-2 Мэдээлэл-3
13	Та өөрийн амьдрал буй дүүргийн ОВБ болон ЕСС-ийн чөлөөт хуртамд өсөж үү?	1 ЕСС-ийн чөлөөт хуртамд үү 2 ЕСС-ийн хуртамд өсөж үү 3 ОВБ-ийн чөлөөт хуртамд үү 4 ОВБ-ийн хуртамд өсөж үү	☐ ☐ ☐ ☐	Мэдээлэл-3 Төлөө-1 Төлөө-2 Мэдээлэл-3
14	Төний гэр бүл арын суртал дундаж ОВБ-ийн үйлчилгээ өсөж өөр болж өсөж үү?	1 ОВБ-ийн буй хуртамд үү 2 ОВБ-ийн буй хуртамд өсөж өөр болж үү 3 ОВБ-ийн буй хуртамд өсөж үү 4 ОВБ-ийн буй хуртамд өсөж үү 5 ОВБ-ийн хуртамд өсөж үү	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
15	Төний гэр бүл арын суртал дундаж ОВБ-ийн үйлчилгээ өсөж өөр болж өсөж үү?	1 Сурталын буй хуртамд үү 2 Сурталын буй хуртамд өсөж өөр болж үү 3 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 4 Буй хуртамд өсөж үү 5 Сурталын буй хуртамд үү 6 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 7 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 8 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 9 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 10 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 11 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 12 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 13 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 14 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 15 Сурталын буй хуртамд өсөж үү 16 Сурталын буй хуртамд өсөж үү	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
16	Төний гэр бүл арын суртал дундаж ОВБ-ийн үйлчилгээ өсөж өөр болж өсөж үү?	1 Хан-Уул 2 Сүхбаатар 3 Чингэлтэй 4 Баянзүрх 5 Баянзүрх 6 Сонгодогчид 7 Могой 8 Баянзүрх 9 Баянзүрх 10 Төв аймаг	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
17	Та дараах сурталын үйлчилгээ өсөж үү?	1 Буйн төлөө, үйлчилгээ өсөж үү 2 Нийтийн төлөө, үйлчилгээ өсөж үү 3 Буйн төлөө, үйлчилгээ өсөж үү	☐ ☐ ☐	Төлөө-1 Төлөө-2 Мэдээлэл-3
18	Төний дүүргийн өсөж өөр болж өсөж үү?	1 МАА 2 Ан-Уул 3 Гэр бүл 4 Ан-Уул 5 Могой 6 Хуртамд 7 Сурталын буй хуртамд 8 Дундаж буй хуртамд 9 Төв аймаг 10 БХД 11 Буйн	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
19	БХД төлөө, үйлчилгээ өсөж үү?	1 Ан-Уул 2 Ан-Уул 3 Ан-Уул 4 Ан-Уул 5 Ан-Уул 6 Ан-Уул 7 Ан-Уул 8 Ан-Уул 9 Ан-Уул 10 Ан-Уул 11 Ан-Уул	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
20	Төний орон нутагт өсөж өөр болж өсөж үү?	1 Ан-Уул 2 Ан-Уул 3 Ан-Уул	☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж
21	Орон нутагт өсөж өөр болж өсөж үү?	1 Ан-Уул 2 Ан-Уул 3 Ан-Уул 4 Ан-Уул 5 Ан-Уул	☐ ☐ ☐ ☐ ☐	Олон өсөж өсөж

ХАВСРАЛТ 4.ЧАНАРЫН СУДАЛГААНЫ АСУУЛГЫН ХУУДАС

“БАГАХАНГАЙ - 2040 ХӨГЖЛИЙН ХӨТӨЛБӨР” БОДЛОГЫН БАРИМТ БИЧГИЙН ХЭЛЭЛЦҮҮЛГИЙН АСУУДЛУУД

1. ХҮНИЙ ХӨГЖИЛ

- Эмнэлэг, сувиллын үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг хэрхэн нэмэгдүүлэх вэ?
- Сургууль, боловсролын хүртээмж, чанарыг хэрхэн сайжруулах вэ?
- Иргэдийн аюулгүй байдал, гэмт хэрэг гэх мэт нийгмийн сөрөг асуудлуудыг хэрхэн шийдвэрлэх вэ?

2. ЭДИЙН ЗАСАГ

- Дүүрэг хотын хөгжлийн загварыг ямар үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд тулгуурлавал оновчтой вэ?
- Дүүрэг хотын хөгжилд нөлөө үзүүлэхүйц байгалийн баялаг, нөөцөд тулгуурлаж хөгжих боломжтой юу?
- Дүүрэг, хотын хөгжил, хүн амын төвлөрөлд эдийн засгийн ямар арга замуудыг ашиглавал илүү үр дүнтэй вэ?
- Дүүрэг, хотыг хөгжүүлэхэд шаардагдах санхүү хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрүүдийг хэрхэн шийдэх вэ?

3. НОГООН ХӨГЖИЛ

- Ногоон хот, ногоон байгууламжийг бий болгоход ямар асуудалд анхаарах вэ?
- Ногоон хөгжлийг хангахын тулд ямар ажлуудыг шийдвэрлэх ёстой гэж үзэж байна вэ?
- Байгаль цаг уур, газарзүйн байршлыг хэрхэн давуу тал болгон ашиглах вэ?

4. ХОТЖИЛТ

- Тээвэр ложистикийг хэрхэн зөв төлөвлөж, ашиглах вэ?
- Хот төлөвлөлтийг хэрхэн, яаж, хаана, яаж хөгжүүлэх хэрэгцээ байгаа вэ?
- Хүн амын төвлөрөл бий болгох гол арга замуудыг нэрлэнэ үү?
- Дэд бүтцийг орчин үеийн шийдэлтэй хэрхэн төлөвлөвөл оновчтой болох вэ? (дулаан, цэвэр, бохир ус, хог, эрчим хүч, зам харилцаа, холбоо)

5. ЗАСАГЛАЛ

- Дүүргийн засаглалын хувьд ямар байх ёстой гэж бодож байна вэ?
- Дүүргийн хөгжлийн алсын хараа, эрхэм зорилго, зорилтуудыг хэрхэн төсөөлж байна вэ?

Бидэнд үнэтэй санал, зөвлөмжөө хуваалцсанд баярлалаа.

Ажлын амжилт хүсье!